

نەرا چە جەمگە یارسان ھەووجە وە سازمان سیاسی دیریت؟

کوئەباسیک لە سەر زەرورت سازمان سیاسی لە جەمگە یارسان وە ویانک چیین وەرەو ھەفتەن کونگرە ی سەدی ئە ساڵ نایندە

نوویسەر: ھژمەت خوسرەوی

2025-12-21

Linköping

پیشوەتن:

سائگەل فرەیکە ک چەندین پرسیار بنەرەتی لە سەر پەییوەندی بەین جەمگە یارسان و سازمان سیاسی، زەین و ھووشم وەگەرەد خوەیانا دەرگیر کردنەس. سائگەل فرەیکە ک تەقەلا کردمەس لە دەرەوچینگ کەتک وەرگیرم و دەس بیەمە قەنەم و چشتینگ لەی بارەو و بنوویسم، وەئێ وە خاتەر گەفتگەل جورواجووور نەتوانستە ئی کارە بخرەمە بواری کردارییو. ناخرەگە ی بریار دام ک وە دەس جەم و نلھام وەرگرتن لە یاران تاریخییم و ھەمیچ وە پشت بەسان وە نۆستدلال و فاکتە ی ناکادیمی، وە نوویسان کوئە باسیک لە سەر جەمگە یارسان و سازمان سیاسی، وەزیفە ی خوەم وەرانوور وە مەردم یارسان نەنجام بیەم بی نەوویکە گەزاف نەکادیمی بیەمە ئی یا خوەم وە دانائەر لە ھەر فرەیکە تر بزائەم. دانیام ئی کارچەم جوور کارەکان تر بی کەمووکوری نیە و وەیخاتەر کەمترین چەوەرانییم لە موختابگەل و خسوسەن یاران نەووسە ک وە چەووییک پەخنەگرانەووە ئی کوئە باسە بخرەننەو تا بتوانم لە نوویسراوگەل نایندە کاریک بکەم ک شایستە ی جەمگە یارسان بووت.

نەرا چە نوویسەر ئی بابەتە ئەو قەرە جەخت لە سەر سیاسەت و سازمان سیاسی نەرا جەمگە یارسان کەیتوہ؟

یەکیک لە دەلیگەل ئی کارە وە خاتەر نەووسە ک نەلاقی فرەیک وە سیاسەت دیرم و لە سن ۱۵ سانیوہ وارد کاروبارگەل سیاسی بیەمەس و ھەمیچ چەندین ساڵ لە ژیانم نەرا خوەندن علوم سیاسی لە دانزگا تەرخان کردمەس. وەئێ لە تەمام نیانە موھمتر نەووسە ک وە قودرەت قەنەم بتوانم وەزیفەگەل تاریخی، سیاسی، نۆلاقی و نۆستماییی خوەم وەرانوور وە جەمگە ی دانک (یارسان) جیوہ جی بکەم. دەلیل دوویم نەووسە ک سیاسەت و سازمان سیاسی زەرورەتینگ تاریخییە نەرا جەمگە یارسان و تەجروہگەل تاریخی نیشان دانەسە ک وە بی سیاسەت و داشتن سازمان یا حزب سیاسی نە توانیت پارێزگاری لە کەرەمەت و خواستەکان خوەت بکەیت و نە توانیت لە سەر بریارگەل سیاسی کاریگری داشتوویت. کارەسات ھوئووکاست دژ وە یەھودیەکان و دەیان کارەسات ترەگ و نەلخسوس وەچەکووشکردن نیزیەدیەکان لە ناو نۆقلیم کوردسان وە وەرچەوو تەمام جەھانوہ، نوویسەر ئی کوئەباسە و فرە لە یاران ترەگ ھاوردە سەر ئی باوہرە ک سیاسەتیک یارسانی و داشتن حزینگ سیاسی مەخسوس وە جەمگە نە تەنیا نەمرینگ سیاسی و ھەیاتییە، بەنکەم ھاوژەمان توانیت بووت وە یەکیک لە گەورەترین نەکتورەکان نەرا ریکخستن و پاراستن مەردم یارسان وەرانوور وە تادیگەل ناوخواوی و نۆقلیمی.

من و جەمگە یارسان و سازمان سیاسی

نوویسەر ئی کوئەباسە فرە جار یا وە خاتەر سوتەفاهم یا وە نەنقەست کەفتگەسە وەر پەلامار فرە کەس و لایەن ک گویا من ناوچەگەرا، نەشیرەگەرا، دینگەرا و نژادپەرەسم. تەنیا نۆستدلال خام ئی کەسگەل نەووسە ک من فرە باس یاری و یارسان کەم و لە تەمام نوویسراوہ و قسەکانمان دەفا لەی جەمگە کەم. یا کەسانینگ وە کارت حزبایەتی و نایندەک حزبگەل ناسیونالیستیوہ توومەت نەوہ دەنە پال من و یاران ترەگ ک نیمە توایم جەمگە یارسان لە نەتەوہی کورد و کوردسان داویرمەن.

بەندە جوور خزمەتکار جەمگە یارسان و نەندام نۆفتخاری سازمان دموکراتیک یارسان (سەدی) لە شوون سائگەل فرەیکە لە موبارزە لە سەف حزینگ کوردی دەس ناخر وە قەنەنەتە پەسیم ک نەرا خزمەت وە جەمگە ی دانک (یارسان) بایەس جوور فرەیکە یارسانی وەرانوور وە زوئەم و ستەمگەل تاریخی دژ وە جەمگە موبارزە بکەم نەک جوور کوردیک، ئیرانییک یا شاروہندیگ

سوئدی. له نه نجام نه قد کردن خودم و خوهندنه وهیښگ قویل وهی قه نانه ته په سیم ک په یوه س بینم وه حزب کوردی کاریگ نشتبا بیهس و هوویج خزمه تیگ وه مهسه تهی خودناگهی و خوهیناسین من جوور فهردیگ یارسانی نه کردگهس. هر وهی بوونه وه، ساڼ ۱۹۹۸ میلادی نه را هه موویشه سهف حزب کوردی هیشته جی. دس ناخر هر جوور فره کس تر له یاران له نه وه لنگه ل دهی هی ۲۰۰۰ میلادی وه یلاوه که فتمه ژیر کاریگه ری کارگه ل فرهه نگی و سیاسی یاران له ولانگه ل نسکاندیناڅی و خسوسه ن سوئد. ساڼ ۲۰۰۸ نه را خزمه ت وه کرماشان و نیلام و خسوسه ن جه مگهی یارسان، کانال ((نه ورووز تیڅی)) جوور سه نگره ښک میدیایی هه لوژاردم و داوه ری له سه ر کارنامه ی ۵ ساڼ کار و ټیکووشینم له و کاناله سپارمه موخاته به کانم. له لاییک تروه هر وه ختیگ هه وه جه بیهس وه پشتیوانی قودره ت قه له م دهفا له که راهه ت جه مگهی یارسان و سازمان سیاسی یارسان کرده مهس بی نه وه یگه منه ت بخرمه سه ر کهس یا چه وه ره وانی پاداشت مادی یا مه ننه وی له که سینگ بوویم. له ی چه ن ساڼ ناخریچه وه که مترین نه کانات ته قالا کرده مهس ک له ری کانال (یارسان ناکادیمییا) له یوتیوب بووم وه فاکته ریگ نه را بووشنگه ری و خزمه ت وه جه مگهی یارسان خسوسه ن له بوار علوم سیاسیوه.

نه را چه مهسه تهی جه مگهی یارسان نه را من بی وه سه نگر ټیکووشین نه وه ل و ناخرم؟

نه را جووادان وهی پرسیاره وه هه وه جه زانم ک پشت بوهم وه نستدلاییک له هانا نارینت له سه ر مهسه تهی یه هوودیته. نارینت گه رد نه وه یکه هوویج وه خت نه مهزه بی بی و نه ناسیونالیست، وه لی گه رد نه وه یا وه فادار بی وه بنج و بناوان خودی جوور یه هوودیگ و له ی باره وه وه شفاقی دهفا له یه هوودیته کرد. ناوبریگ له ی باره وه هوویشت: ((وه ختیگ نسان جوور یه هوودی که فیتنه وه په لامار، بایهس جوور یه هوودی دهفا له خودی بکه یت، نه ک جوور نه تمانی یا شاره ند جه هانی یا ته ره فدار حقوق به شهر و قهیره...)). بیگوومان وه چه کووشکردن یه هوودیبه کان ک وه هولووکاست ناسیاگهس کاریگه ری فره یگ له سه ر نارینت دانا ک هم دهفا له جه مگهی خودی بکه یت و همیج وه پیچه وانه ی نوستاده گهی یانی (مارتین هایدگر) بینه نگی هه لوژانده و نه را موبارزه دژ وه ناسیزم و نزامگه ل توتالیته ر وارد مه یان سیاهه ت بی. کاره سات یه هوودیبه کان وه راده یگ کاریگه ری له سه ر نارینت دانا ک نه و ناماده نه وی له پشت میز و سه نده لی ناکادیمی خودی جوور هایدگر بشارینتوه به لکه م وه نوویسان چه ندین که تاو هم نزامگه ل توتالیته ر وه چالش کیشا و هم دهوران موډرنیته.

به نده یج له شوون نی همگه سانه وه ختیگ وه خودناگهی و خوهیناسین په سیم زانستم ک فره دیگ له جه مگهی یارسانم و خاون نزامیگ نه رزشی و نومانستی جوور یاریم و زه مانیک خاون یه کمین نزام پیر و پادشاهی بیهس و وه گشتی خاون تاریخ، زوان و جورافییایی سیاسی خوهم. له و وه خته تا نه لان بریار دامهس ک جوور فره دیگ یارسانی وه رانوه ر وه په لاماره کان و مه وجگه ل ده ریا بووسم، نه ک جوور کوردیگ، نیرانییک یا شاره ندیگ سوئدی، چویکه نیانه واژه گه لیگ کازب و ساخته ن نه را بوویچکردنه وهی من یا وه قه ول کانت نیشان دان من یارسانی جوور که سینک بوویچک و دونبانه ره و.

من له نارینتوه یای گرتم ک گه رد نه وه یا دهفا له جه مگهی خودم بکه م جوور فره دیگ یارسانی، وه لی هاوزه مان دژ وه سه هیونیزم، ناسیونالیزم نفراتی و مهسه تهی ده و ته ت-نه ته وه بووسم. چویکه نی واژه گه له له سه ر بنه وای تاواندنه وه، نابودکردن و ننگار پیکه اته گه ل تره گ به رجه سته بیهسوه. من باوه ر قویل وه دموکراسی، پلورالیزم، سکولاریزم و حقوق به شهر دیرم. من هام له سه ر نه و باوه ره ک ستون دموکراسی پلورالیزم سیاسی و حزبگه ل سیاسین و په سین جه مگهی یارسان وه سه ناده ت و فه زیله ت ها له گره وه وه دیه اتن مه هومگه ل جی نامه ژ. من له نارینت یای گرتم ک مهسه ی یارسان نه خمه چوارچوو رویکرد ناسیونالیستی و ته قالا بکریته ک په روه نده ی یارسان و سته مینگ ک وه توویل تاریخ دژ وهی جه مگه کریاگهس، ماهیه تیگ نقلیمی و جه هانی بگریته خودی. وه رجه نه وه یکه بچیمنه سه ر نه سل کوله باسه که مان وه هه وه جه زانم ک جه خت له سه ر نه راسیبه بکه موه ک من هر له نه لانه خه تم وه ل ناسیونالیزم نفراتی (چ نیرانی و چ کوردسانی) و هر له یوا نسلام سیاسی و هر کهس و لایه نیگ ک مهسه تهی دموکراسی، پلورالیزم سیاسی، سکولاریزم و حقوق به شهر بخریته ژیر پا، جیاس. هر له یوا دواره جه خت له سه ر نه و راسیبه که موه ک هر که سینگ خودی وه یارسانی بزانیته بایهس جوور فره دیگ یارسانی دهفا له ی جه مگه و نه رزشه کانی بکه یت نه ک جوور کوردیگ، نیرانییک، شاره ندیگ قه ربی یا ته ره فدار سازمانگه ل حقوق به شه ربی و فره ملی و ناوده و ته تی.

نوویسه ته قالا كهیت ك تا به سان كونگرهه هه فتم سازمان دموكراتيك يارسان (سدی) له سال ناینده، هه مانگینگ جاریك جواو سونالیک بنه رتهه بیه یتهه ك راسه و خوو په یوه سه وه جه مگه ی یارسانوه له دوران مودرن. بیگوومان من وه چه وویک رخنه گرانوه نورمه روویداوه كان مه خسوس جه مگه ی یارسان و ته نانهت نوویسراوه كان خودم. دهلیل نی کاریچه نه وه سه كه فهدریك سیاسی بایهس له مه سه له ی (سانته تالیزم) یا نجسانتگه رایب فاسله بگریته و وه نوورینگ نه قالیوه والاویژ یا نالیز بایهت و روویداوه كان بکهیت. نیمه ناتوانیم خزمته فهدریك وه نه سل نه لان و ناینده ی یارسان بکهیم نه گه نه توانیم وه شكل نوپزکتیف یا مهوزونیانه خوندوه نه را تاریخ سیاسی یارسان بکهیم. نه قد کردن خوهت و خوندنه وه نه را روویداوه كان وه پشتیوانی نستدلال و فاكته ته نیا خسوسیاتیک علمی نیه، به لکه م رخنه گرتن له خوهت كومه كت كهیت ك هم پیشبکه فیت، هم هه ده گهل واقعبینانه ننتخاب بکهیت و هه میچ نوا له نشتباهل نه حه قانه بگریته.

هه ده ف بنه رتهه نی كوئه باسه نه وه نیه ك نه سیجته كه سیک بکه م یا نووسخه ی سیاسی نه را سازمان سیاسی مه خسوس وه جه مگه ی یارسان بیچم، به لکه م هه ده ف ته نیا رووشنگه ریبی و واژکردن فورومینگه نه را دیالوگ، دیالوویك ك له لایكوهه بتوانیت هان نووخبه گهل و جه وانگهل یارسانی بیهیت ك له سه ر زهره رته سازمان سیاسی نه را جه مگه ی یارسان وهل یه كا گفتگوو بکه ن و له نه نجاما بره سن وه جوورینگ له بیابوهس نشتمایی نه را وه رگرتن مه سولیهت سیاسی له ناو سازمانینگ سیاسی ك كوده كانی له سه ر بنه وای زهره رته گهل تاریخی، نشتمایی و فهدرهنگی جه مگه ی یارسان ته نزم کریاگه س.

له لایك تروه، ته قالا كریهت ك وه نوویسان كوئه باسیگ له یوا هان جه وانگهل یارسانی بیریهت ك وه جزوور نه كتیف خوهیان كه یفیهت ناگورا یا جه م سیاسی یاری بوونه بان و هه میچ بوون وه رابه ر و چه ووڈیر وه سه ر کاروبارگهل سازمان یارسانی. هه لیهت هووچ شك و گوومانینگ نیه ك هه ر حزینگ سیاسی بتوانیت خزمته وه جه مگه ی خوهی بکهیت هه تمه ن له پرووه ی کاروبارگهل سیاسییا دوچار هه له و بریارگهل قهیر مه نتقی، پر جووش و خروش و ته نانهت هه نس و بنیش نه جوویلانیه بووت. سدی جوور تاقه حزب سیاسی مه خسوس جه مگه ی یارسان جیا نیه له ی کیچه له وه نی ریچاره چه س؟ نیا کار مه نتقی نیه سه ك وه نوورینگ رخنه گرانوه سه ی بجهیمنه ژیر زهره بین یا جوور نادهت هه میشه یی له ماله كان خوه مانوه یا له ری كانالگهل سوشیال میدیاوه، خه مساردی نشتمایی و ناومیدیی له بهین مه ردم یارسان بلاو بکهیمنوه؟ وه هه ر حال من جوور فهدریك یارسانی و هه رله یوا جوور مه سولیهتینگ نخلقی و تاریخی وه هه وه جه نازانم ك له خه لوهتیا باس له گرهتگهل جه مگه ی یارسان بکه م به لکه م وه قودرته قه لیم شهوق خه مه سه ر گرهتگهل جه مگه ی دانك و په دیده كان نی جه مگه وه ك نمونه زهره رته سازمان سیاسی. هه ر وه ی بوونه وه، دواره چه وه پروانی له موخاتبگهل نی كوئه باسگه له خسوسه ن یاران دیرم ك نه را په رپیدان و برده بان كه یفیهت باسه كان وه چه وویتك رخنه گرانوه بنورنه نی كوئه باسه.

هه ر نه و جووره له بان هانگهس كوئه باس نی جاره توانیت وه شكل نسبی جواو پرسیار خوار بیه توه:

نه را چه جه مگه ی یارسان هه وه جه وه سازمان سیاسی دیریت؟

نه را ره سین وه جواویگ نسبی و سازگار بایهس بابه تگهل ژیر والاویژ بکهیمن و په دیده ی حزبگهل سیاسی تنوره یزه بکهیمن و له ناخروه نه نجام كوئه باسه كه پیشكش وه موخاتبگهل بگریته. هه لیهت ناوت له فكرمان بچووت ك له ی دورانه ك وه دوران پوست-مودرن ناسیاگهس، مینه وانی له سه ر حزب سیاسی (Party research) شاخه یینگ له علوم سیاسییه. مینه وانه كان بوار علوم سیاسی دهسكه ن وه مینه وانی له سه ر پرسیارگهل بنه رتهه و پراکتیکی له سه ر شوون و لوون حزبگهل سیاسی له بوار سیاست، وه نی وه داخوه وه خاتر فهقر نقتسادیی و نه ویین وه خت کافی، نوویسه ر نی كوئه باسه نه توانستگه وه شكلیگ علمی و نه كادیمی له سه ر رهون حزبگهل سیاسی و خسوسه ن سازمان سیاسی له جه مگه ی یارسان په یجووریبی نه نجام بیهیت. گه رده ته مام گرهته كان نوویسه ر ته قالا كرده گهس ك له ی كوئه باسه پشت بوه سیته وه مینه وانی یا تاقیقته كه تاوخانه یی وه نی من بهش وه حال خودم نه نڈای نه وه كه م كه سیگ ناكادیمیم و نه کاریگ علمی نه نجام دامهس وه نی نمیدوارم له ناینده یا وه هامیاری یاران تره گ بتوانیمن کاریك علمی و شایسته ی جه مگه ی یارسان نه نجام بیهیمن.

جوورہکان جہمگہ و جہمگہی سیاسی (Types of Societies and Political Society)

وہر جہ نہوہیگہ بچیمنہ سہر باس پھیابین یا سہرہندان حزب سیاسی نہ جہہان و خسوسن نہ دہوران مودرن و زہرورہت سازمان سیاسی نہرا جہمگہی یارسان، خہراو نیہ بزائیمن مہبہس نہ جہمگہ چہس، چہن جوور جہمگہ ڈیریمن، یہی دہولہت باہہس نہ سہر بنہوای چ دہسلانگہلینگ و ہرپوہ بچووت یا نہسلن حزب سیاسی یانئ چہ و باہہس خاون چ کارکردہیلینگ بووت؟ یا وہ گیشتی حزب سیاسی نہرا چہ؟

جئ وہنتہ ک باسکردن نہ بارہی جہمگہ نہ ہوار علوم سیاسی و خسوسن نہ بار کارکرد سیاسیوہ فرہ جئ باس و ہہلاجیکردنہ. ہہر جہمگہیلینگ توانیت خاون خسوسیانتگہل ننتیکی، فہرہنگی، نشتمای و تاریخی مہخسوس وہ خویہ بووت. وہ مانایگ تر ہہر جہمگہیلینگ بہنا وہ شہرایہت فہرہنگی، جوقرافیایی یا تاریخی مہخسوس وہ خویہان گہردیانہ ہہنسووکہفت کریہت و ہہر نہ سہر ئی بنہوا مؤدل سیاسی یا نزام دلخواز خویہان ہہنژنن. وہ مانایگ رووشنتر، ہہر جہمگہیلینگ نہ بار نزام سیاسی یا وہرپوہبردن سیاسیوہ ہہوہجہ وہ سیاسیہتگہل ڈیریت ک وہ گہرد خسوسیانتگہل نہو جہمگہ سازگار بووت. نہیہر نہ نوورین جہمگہناسیوہ تماشای دیاردہیلینگ وہ ناو جہمگہ بکین، نہوہ نہ نوورین جہمگہناس نوتریشی یانئ پیتہر نیل بیرگیٹر (Peter L. Berger)، جہمگہ یانئ دہسکہفت بہشہریہت و ہوویچ تر. یانئ جہمگہ نہ جہریان تہقالا و دہسکہفتگہل بہشہریہت دوورس بیہس و دینیامیزم دوورسکردن جہمگہ خود نسانہ و تہنیا وہی تہوفیرہ ک ہہر جہمگہیلینگ وہ توویل تاریخ خویہا نہ گورانکاریا و بہردہوام خہریک نانالیزکردن پارامترگہل خویہہ. ہہر نہو جوورہ نہ کوئہباس وہرینمان نہ سہر زہرورہت سیاسیہت نہرا جہمگہی یارسان باسکردیمن، نہرہستوو جہخت کہیتوہ کہ جہمگہی قہیر سیاسی وجود نہیریت وہئی وہ شہریتگہل نہندانگہل جہمگہ نشان بیہن ک چ تہوفیریک ہا نہ بہین نہوان وہل گاکان یا وہوہکان نہوویچ وہ قہول نہرہستوو نہ ری لوگوس (Logos) یا نوتق و گفتمان زوان. وہ گیشتی جہمگہ، یانئ گروویگہل نسانی ک نہ سہر بیابوہس یا قہراردایگ نشتمای و ہہرلہیوا خسوسیانتگہل ہاوبہش ک نہ بان نامژہ وہپیین کردیمن، نہ دہرور یہک جہمہوین. ہہلہت ناووت نہ ہویرمان بچووت ک جہمگہکان نہ ناو نزامگہل سیاسی یا دہولہتہکان مہخسوسن دہولہت یا حوکمہتگہل توتالیتہر جوور نہوونہ جہووریی نسلمی نیران خاستر دیارن و تہوفیر بہین گروویہکان خاستر دہرکہفیت. وہ ہہر حال، جہمگہ وہ سہر دوو کاتاگورییا دابہش بوون: جہمگہی رہسمی و جہمگہی قہیررہسمی.

جہمگہی رہسمی: وہو بہشہ نہ توودہگہل مہردم ہوویشیتہ ک سہر وہ دہولہت و نہہادگہل رہسمین. ہہر نہ رہیس جہوور، وہزیردکان، کارناسگہل دہولہتی، پاسہوان بگر تا ہہر کہسیگ تر ک قانونگہل حوکمہت لایان پہسہن بووت، کہفہ چوارچوو جہمگہی فہرمی. نہ وہرینا ناو ئی کہسگہلہ بہردہ یا دہربار دہولہتی بیہس و نہ دؤنیای مؤدیرن ناوہکہیان ناشت بیہس وہ کارمہند دہولہتی (Official). ہہلہت ناووت نہ یادمان بچووت ک شیواز و تابیوہتمہندیگہل کارمہند دہولہتی نہ نزامگہل دموکراتیک و پیشکہفتگ وگہرد نزامگہل تئوکراتی و توتالیتہر نہ نموونہی جموری نسلمی تہوفیر فرہیلینگ ڈیریت. جئ وہنتہ ک نزام رووحانیہت یا ناخونہکان نہ سہر بنہوای شیہیزم وہ مؤدل ولایہت فہقی دامہزریاگہس. نہ نزامیگ لہیوا ہہر نہ رہیس جہوور تا رہسیتہ وہزیرہگان، رہنیس پارلمان، کارمہندگہل سادہ، پاسدار، بہسیج و جاسوس و وہ ناو دیپلماتہگان گیشتیان بہردہی بہیت رہبہرین و قسہی نہوول و ناخر ہا نہ لای براگہورہ (Big brother) یانئ خامنہیی ک خویہ وہ نمایندہی خوا نہ سہر زہوی زانیت. نہما نہ ولانگہل پیشکہفتگ و مہخسوسن نہ نسکاندیناشی یا ولانگہل شہمال نروویا، کارمہند دہولہتی نہک تہنیا نہ نازناو فرہ نہرزشمہند بہرہمہندہ، بہنکہم بہش زورم نہو کہسگہلہ ک نہ نہہادگہل دہولہتی یا حوکمہتی کار کهن، نہ سہر بنہوای شایستہسالاری (Meritocracy) و جوور کارناس (Expert) کار کهن.

زانای سیاسی و قانون ناس مہیشوور فہرانسہوی یانئ شارل دوو مونتسکیوو (Charles-Louis de Montesquieu) توانست نہ قہرن رووشنگہری (Enlightenment) نہ فہرانسہ ئیدہی سیاسی خویہ نہ باووت بہشکردن دہسلاتہگان بنوویسیت. ناوبریای یہکمین کہس بی ک نہ کہتاوہ وہناوہنگہکہی خویہ "روح قانونکان" (The Spirit Of The Laws) باس نہ دابہشکردن دہسلانگہل نہسلی دہولہت جوور قودرہتگہل قانون دانان، نجریای و قہزایی کہیت. جئ

باسه ک ناوبریاگ کارگه‌ری نه بهره‌مگه‌ل فکری نه‌ندیشمه‌ندگه‌لیگ جوور (توماس هابز و جان لاک) و داناکه‌ل تره‌گ قه‌ری وهرگرته‌س و کارگه‌ل خوهی نه سهر بنه‌رته قانونگه‌ل قه‌رن هه‌ژده نه ننگلستان په‌ره داگه‌س. هه‌ره‌یوا جی باسه ک مونته‌سکیوو توانست وهی شاکار خوه‌ییه کارگه‌ری وهرچه‌وواییگ نه سهر نقلاب فهرانسه و نه‌ساسنامه‌ی ولانگه‌ل په‌گرتگ نمریکا دابنه‌یت ک وهخت خوهی وه لایهن توماس جیفرسون (Thomas Jefferson) جوور باوگ قانون نه‌ساسی نمریکاوه ناماده کریاوی. مونته‌سکیوو ههر جوور هابز باوهر قوویلیگ وه دموکراسی ده‌وران یونان بیه‌س، وه‌لی هاووهخت نه سهر نه‌و باوهره بیه‌س ک بایه‌س ده‌سلات (Power) نه بهین به‌شگه‌ل و بژاردگه‌ل جه‌مگه به‌ش بکریه‌ت. پاوه‌گه‌زدان ناوبریای نه سهر نی مؤدیله وهو خاتره‌سه چوویکه نه‌و ها نه سهر نه‌و باوهره ک په‌کیک نه خاسترین متودگه‌ل پاراستن نازادیکه‌ل فهدریی نه ناو نزام یا ساختاریک دوینیت ک ده‌سلاتگه‌ل قودرته سهره‌خوو بوون. نی نوورگه بی وه فاکته‌ریگ تا باوگه‌ل نمریکا چشتیگ ک وه شیوهی قه‌یر ره‌سی نه قانونگه‌ل ننگلستان هاتوویت، وه ره‌سمیه‌ت بناسن و ده‌ولت نمریکا نه سهر بنه‌وای پیشنیارگه‌ل مونته‌سکیوو وه سهر سی ده‌سلات جیا نه په‌کتر دوورس بکه‌ن ک ریاسه‌ت جمهوریی، کونگره و دیوان عالی نه خوهی گرتگه‌س.

جه‌مگه‌ی قه‌یرره‌سی: وهو جه‌مگه هویشن ک فهدرده‌کانی هوویج به‌شدارییگ نه نه‌هادگه‌ل سهر وه ده‌ولت نه‌یرن و وه‌پنجه‌وانه‌وه نه جه‌مگه‌ییگ مه‌ده‌نی و نه بوارگه‌ل جورواجوور نه‌را نمونه کارگه‌رگه‌ل، جفتیارگه‌ل، بازارگه‌ل، خوه‌ندکارگه‌ل، ژنگه‌ل، وهرزشوانگه‌ل، ژینگه‌پاریزگه‌ل به‌شدارن. جی وه‌تنه ک نه ناو جه‌مگه‌ی مه‌ده‌نی دوو جه‌ره‌یان بنه‌رته‌ی وجود دیریت: په‌کیکیان ناسیانه وه سازمانگه‌ل جه‌مگه‌ی مه‌ده‌نی یا ننجووه‌کان (NGO) و دوویمیان وه جه‌مشتگه‌ل نشتمایی وه‌ناووده‌نگن.

تاریف نوو نه باره‌ی سیاسه‌ت و جه‌مگه‌ی سیاسی

جی باسه ک تاریف جه‌مگه‌ی سیاسی نه نوویسراوه‌گه‌یل توماس هابز (Thomas Hobbes) و ماکس ویبر (Max Weber) و باقی ویرمه‌ندگه‌ل تره‌گ نه دؤنیای مؤدیرن بریگ وه‌گه‌رد نوورگه‌ی نه‌ره‌ستوو ته‌وفیر دیریت. که‌سینک جوور ویبر باس نه‌وه که‌یت ک نه‌ندامیه‌تی نه ناو یه‌ی گرووپ وه شکل د‌خوازه ک نه ری‌ تامیل زوور نه بانو ه نه‌را خوار نه‌نجام دریه‌ت. نه تاریف دوویم، شه‌خسه‌کان که‌فته ناو چوارچوو بریگ قانون و بریارگه‌یلیگ بی نه‌وه‌یگه هوویج راویژ یا مشووبره‌تیگ وه‌گه‌ردیانا کریاویت. جوور نمونه توانیم ناماژه وه کلیسای کاتولیک بکه‌یم ک ههر نه پووژ نه داک بینوه ده‌سلات خوه‌یان سه‌پنن وه‌سهر نه‌ندامه‌کانیانا. ویبر نه نوورگه‌ی جه‌مگه‌ناسیوه باس نه‌وه که‌یت ک وهختیگ گرووپینگ قانونگه‌ل زووره‌می خوه‌یان وه پشت به‌سان وه زوور یا په‌نابردن نه‌را زوور وه سهر ژیرده‌سگه‌ل خوه‌یانا سه‌پنن، نه نه‌نجاما بوون وه گرووپینگ سیاسی و نه‌یوا چشتیگ وه ناو حوکمه‌ت دامه‌زرن ک پایه‌کانی نه سهر بنه‌وای زوور دامه‌زریاگه‌س. حوکمه‌ت و نورگان تره‌گ جوور کلیسا وه ویانک نارمانگه‌ل خه‌یرخوازیی یا خه‌یر گشتی ته‌قالا نه‌را چه‌سپانن ده‌سلاتیگ که‌ن ک نه بانو وه سهر شاروه‌ندگه‌ل تامیل کریاگه‌س. وه‌لی چشتیگ ک بووت وه بانس سیاسی کردن حوکمه‌ت یا ده‌ولت و نه‌وان وه‌گه‌رد گرووپه‌یل تره‌گ جوور (کلیسا و مزگفت) جیاکه‌یتووه، نه‌وه‌سه ک حوکمه‌ت یا ده‌ولت خاون وه‌سیله‌گه‌ل سزادان و مه‌جازات و قوه‌ی قه‌ریه‌س نه‌را ره‌سین وه هه‌ده‌فه‌گه‌ل خوه‌ی. ویبر فره وردبینه‌انه ناکوویکیگه‌ل به‌ین جه‌مگه و ژیان نشتمایی نسانه‌گان ههر نه ناکوویکی نه سهر مافگه‌ل نسانه‌گان تا نوورین جوواجوور نه‌وان نه سهر هق و خه‌یر و شهر شیه‌و که‌یت. وه باوهر ناوبریاگ، کارکرد نه‌هاد سیاسه‌ت دامه‌زرانن نه‌زم و دوورسکردن شه‌رایه‌ت هامیاریی نشتمایی نه جامگه، نه ری‌ ده‌سلات قانون و قودره‌توه جیوه‌جی بووت و مه‌سه‌له‌ی نه‌دالته‌ت خه‌م ده‌ولت یا حوکمه‌ت نیه.

ویبر هه‌میج باس نه‌وه که‌یت ک سیاسه‌ت یان: ته‌قالا و کووشش نه‌را به‌شدارییی نه ده‌سلات یا ته‌قالا نه‌را هژموونی یا کاریگه‌ریی نه بوار ده‌سلات چ نه به‌ین ده‌ولته‌ت‌گان و چ نه به‌ین گرووپگه‌ل ناو ده‌ولته‌ت. په‌س چشتیگ ک سیاسه‌ت نه بنج و بناوانوه وه‌گه‌رد فه‌نالیته‌تگه‌ل تره‌گ جیا که‌یتووه ده‌سلاته، چوویکه ده‌سلات هه‌میشه وجود دیریت.

که‌سیگ جوور هانس مورگانتا (Hans Morgentahu)، تنوریسیوون نمریکایی-نه‌لمانی و پرفسور علوم سیاسی و باوگ علم سیاسه‌ت خارجی نه نیمه‌ی دوویم قه‌رن بیستم ناسیاس، ناوبریای هه‌ره‌یوا په‌کیک نه دامه‌زرنه‌رگه‌ل تنوری واقعگه‌راییه نه په‌یوه‌ندی وه‌گه‌رد ره‌وابت ناوده‌ولته‌تی. وه باوهر ناوبریاگ، سیاسه‌ت ته‌نیا وه ته‌نیا گوازشته نه موبارزه و پاوه‌گه‌زدان نه‌را وده‌سه‌اوردن ده‌سلات که‌یت. په‌س نه نوورگه‌ی مورگانتا، علم سیاسه‌ت یان: خوه‌ندنه‌وه و والاویژکردن خود ده‌سلات.

نوورگه‌ی ترهگ له فهلسه‌فه‌ی سیاسی له باوهت کارکرد حوکمهت یا حوکمرانی ها لای توماس هابز. لای نهو کارکرد حوکمهت یانی (ناسایش) مهردم و دهوئهت ده‌سلاتینگ هاویه‌شه ک ته‌مام مهردم ناچارن هدم په‌یره‌ویی له ئی بکه‌ن و هه‌میج هه‌ساو له ئی بووه‌ن. هابز له نوویسراوه‌گه‌ل خودی و ره‌خه‌کانی له نه‌ره‌ستوو، ته‌وفیر و به‌رداشتگه‌ل خودی و نه‌ره‌ستوو له باوهت جه‌مگه‌ی سیاسی کلک نیشان که‌یت. خال بنه‌ره‌تی ناکووکیگه‌ل به‌ین نه‌ره‌ستوو و هابز له سه‌ر گه‌چه‌ل نه‌هاد سیاسی و شتواز حوکمرانییه، یانی نخلاق (له نوورگه‌ی نه‌ره‌ستویی) له وه‌رانووهر قانون (له نوورگه‌ی هابزی-و ویبری).

هابز هویشیند: "له شوونینگ هوویج ده‌سلات هاویه‌شینگ وجود نه‌یریت مانای نه‌وه‌سه ک هوویج قانونینگ وجود نه‌یریت، و له شوونیکه‌یج قانونینگ وجود نه‌یریت، نانه‌دائه‌تیج مانا نه‌یریت. هه‌ره‌یه‌وا، هابز نه‌رئ ده‌رکه‌ه‌فتوویی ک نئسانه‌گان وه شتوویگ سرووشتی ته‌مایل دیرن ک له باوهت کارگه‌ل خاس و خه‌راو ویروپوائ جیاواز داشتووین". هابز وه‌تیا له بارودووخیگ ک نئسانگه‌ل جه‌مگه ئی هه‌مگه وه‌ل یه‌کا جیاوازی ویروپا داشتووین، له نه‌ویین قانون جوور (پتوه‌ر گشتی)) ئی ناکووکیگه‌له توانیت دس ناخر جه‌مگه وه‌رهو کاولکاری یا نابوودی بووه‌یت.

وه‌رجه نه‌وه‌یگه بچیمه‌ ناو به‌ش ترهگ له بابه‌ته‌که‌مان، خه‌راو نیه ک نه‌را ته‌که‌میلکردن و دوورسکردن ده‌رک فره‌تر له سه‌ر جه‌مگه‌ی سیاسی، وه کوئی ناماژه وه نوورگه‌ی فیلسوف وه‌ناوده‌نگ بریتانیایی یانی جان لاک (John Locke) له سه‌ر جه‌مگه‌ی سیاسی بکه‌یم. لاک نهو فیلسوفه بی ک وه به‌ره‌ه‌مگه‌ل فه‌ری خودی گه‌وره‌ترین کاریگه‌ری له سه‌ر نه‌قلاب نه‌ریکا داشت و هه‌ر له ژیر کاریگه‌ری نیده‌گه‌یل ناوبریاگ بی ک سه‌روه‌خوویی نه‌ریکا بی وه نه‌مر واقع. لاک ک وه باوگ مه‌کتب (ته‌جروه‌گه‌رایبی) ناسیاگه‌س باس له‌وه که‌یت ک نئسان وه نازاد له دانگ بیه‌س و په‌س ئی نئسانه بایه‌س له ته‌مام نازادیه‌کان و مافگه‌ل نئسانی جوور هه‌ق ژیان، نازادی، مالکیه‌ت و حقووق سرووشتی به‌هره‌مند بووت. ناوبریاگ پا له بان نهو راسییه ده‌یته‌گه‌ز ک وه‌زفه‌ی بنه‌ره‌تی حوکمه‌ت یا ده‌وئه‌ت نه‌وه‌سه ک بارودووخیگ هاوسان نه‌را ته‌مام شاروومه‌ندگه‌ل فه‌راهه‌م بکه‌یت ک مافگه‌ل بنه‌ره‌تی و گه‌ردووینیان پیاړیزیت. وه گشتی لاک باوه‌ر دیریت ک وه‌بی به‌شداری شاروومه‌ندگه‌ل له وه‌رپوه‌بردن حوکمرانی یا ده‌سلات سرووشتی، جه‌مگه‌ی سیاسی دوورس ناووت.

ئیه‌سه شایه‌ت ئی پرسیاړه لای خوه‌نه‌رگه‌ل ئی بابه‌ته دوورس بووت ک جه‌مگه‌ی سیاسی و سیاسه‌ت له نوورین فیلسوفه‌گه‌ل فه‌ریبوه توانیت هه‌نگر چ په‌یامینگ نه‌را جه‌مگه‌ی یارسان بووت؟ نه‌را جووادیین وه‌ی پرسیاړه هه‌ق خوه‌یه ک جارینگ تر پا له بان نه‌همیه سیاسه‌ت بیه‌مه‌گه‌ز. هه‌ر نهو جووره له کوئه‌باس یه‌که‌مان له سه‌ر (نه‌را چه جه‌مگه‌ی یارسان هه‌وه‌جه وه سیاسه‌ت دیریت؟) باسکریمین، سیاسه‌ت خاون چه‌ن تاریف جووراجووره. نه‌را نمونه، لای فیلسوف یوونانی یانی نه‌ره‌ستوو نئسان هه‌یوانینگ سیاسییه ک خاون لوگوس یا به‌یان و نوتقه. ئیه‌یچه مانای نه‌وه‌سه ک ژیان وه‌بی سیاسه‌ت نه‌کان نه‌یریت و جه‌مگه‌ی نئسانییه نه‌را وه‌رپوه‌بردن خودی هه‌وه‌جه وه دیارده‌ییگ وه ناو سیاسه‌ت دیریت. هاووه‌خت نه‌ره‌ستوو جه‌خت له سه‌ر سیاسه‌ت جوور کارکردینگ نئتمایی که‌یتوه نه‌ویج وه مه‌یزووور فه‌راهه‌مکردن ژیانینگ شایسته نه‌را نه‌ندامگه‌ل جه‌مگه و ره‌سین نه‌وان وه خوه‌شیرژیوی.

نه‌ره‌ستوو و جه‌مگه‌ی سیاسی

هه‌ر نهو جووره له وه‌رین باسکریمین، هه‌ر له زه‌مان یوونان باستانوه تا ره‌سینه‌ته ده‌وران موورن، قسه و باس له سه‌ر سیاسه‌ت و سیاسه‌تکردن جی گه‌نگوو و مه‌ناقشه‌ی فیلسوفه‌گه‌ل و مینه‌وانگه‌ل ناکادیمی و ته‌نانه‌ت مه‌ردم نادی بیه‌س. په‌س مه‌ردم یارسانیج جوور به‌شیک له ته‌بار نئسانیه‌ت یا جه‌مگه‌ی نئسانی هه‌ق خوه‌یانه ک له سیاسه‌ت نه‌را ره‌سین وه جه‌مگه‌ییگ نازاد و خوه‌شیرژیوو که‌لک وه‌ربرگن، مادام جه‌مگه‌ییگ وه ناو یارسان وجود دیریت. نه‌را خاستر حالیه‌ین له‌ی گه‌چه‌له نوویسه‌ر وه هه‌وه‌جه زانیت یه جار ترهگ وه پشتیوانی نه‌ندیشه‌ی نه‌ره‌ستوو باس له زه‌روره‌ت جه‌مگه‌ی سیاسی و خسوسیا‌ته‌کانی بکه‌یم. هه‌ل‌به‌ت له کوئه‌باس وه‌رینمان تا نه‌نازه‌یگ باس له سیاسه‌ت و جه‌مگه‌ی سیاسی له نوورین نه‌ره‌ستوه کریمین، وه‌لی ئی مه‌سه‌له نهو قه‌ره چاره‌نوویس سازه نه‌را په‌روه‌نده‌ی یارسان، نوویسه‌ر ناچاره یه جار ترهگ په‌نا بوه‌یته نه‌ره‌ستوو. ئیمه هه‌ر له نه‌لانوه نتیاچ وه نوورین نه‌ره‌ستوو له سه‌ر سیاسه‌ت و جه‌مگه‌ی سیاسی دیرمین تا ره‌سین جه‌مگه‌ی دانگ (یارسان) وه هه‌ده‌ه‌گه‌ل نئستراتیژیکی خودی ک حقووق سیاسی، نئتمایی، نه‌قتسادی و فه‌ره‌نگی له چوارچوو سیستمینگ خودم‌دیریه‌تی یا خودم‌ختار له خودی گرت. نه‌را ره‌سین

وه جهمگه‌بېنگ له‌یوا هه‌وه‌چه وه سیاسه‌ت، سازمان سیاسی، جهمگه‌ی سیاسی و ته‌نانه‌ت فه‌ره‌ه‌نگ سیاسی دیرمین. په‌س خه‌راو نیه ک جارینگ تر خوه‌مان ناپه‌ده‌یت بکه‌یمن و بزانیمن مه‌یزوور نه‌ره‌ستوو له جهمگه‌ی سیاسی و ه‌یوان سیاسی و فه‌یره چه‌س؟ له نوورین نه‌ره‌ستوو، جهمگه‌ی سیاسی یانی (دوه‌ت-ت‌شار یا پوولیس) ک نه‌و ئی جهمگه وه نه‌هادینگ ته‌بیعی ناوه‌یه‌ت ک هه‌ده‌ف دو‌مایه‌ی ره‌سین وه سه‌ناده‌ت و خه‌یر گشتی نه‌را شاروه‌ندگه‌ل له ری ژبان شایسته و فه‌زیه‌تمه‌دانه‌س. وه باوه‌ر نه‌ره‌ستوو جهمگه‌ی سیاسی فه‌راتر له خانه‌واده و ناواییه و له ری قانون و به‌شداریه‌ی شاروه‌ندگه‌ل ره‌سیت وه که‌مان نسانه‌ی. لای نه‌ره‌ستوو نسان یا نه‌ندامگه‌ل جهمگه‌ی ه‌یوانگه‌ل سیاسیین و ناوبری‌گ له ترم یوونانی (Zoon Politikon) وه مانای ه‌یوان سیاسی نسه‌فاده که‌یت. ئی ه‌یوان سیاسییه له نوورین نه‌ره‌ستوو، وه شکل ته‌بیعی له جهمگه‌ی نه‌را ره‌سین وه ته‌مامیه‌ت وجود خوه‌ی ژبان که‌یت. وه باوه‌ر نه‌ره‌ستوو جهمگه‌ی سیاسی نه‌را سه‌ناده‌ت (Eudaimonia) و فه‌راه‌مکردن هه‌لوومه‌رج ژبان شایسته و ره‌سین وه شکوفایی کامل نسان شکل گرت، نه‌ک نه‌را تاملین نیازگه‌ل نه‌وه‌تیه.

نه‌ره‌ستوو وه‌ختینگ باس له‌وه که‌یت ک نسان ه‌یوانینگ سیاسییه، مه‌یزوور ناوبری‌گ نه‌وه‌سه ک نسان زاته‌ن مه‌وجودینگ نشته‌مایه‌یه ک ته‌نیا توانیت له ناو ((پوولیس)) یا ((دوه‌ت-ت‌شار)) بره‌سیت وه که‌مان نسانه‌ی و فه‌زیه‌ت.

دوه‌ت لای نه‌ره‌ستوو نه‌هادینگ ته‌بیعی و فه‌یره‌سه‌نه‌وییه و ئی نه‌هاده فه‌راتر له خانه‌واده و ناواییه و وه شکل ته‌بیعی پرووه‌ی په‌ره‌سندن یا پېشکه‌فتن خوه‌ی ته‌ی کردگه‌س تا بتوانیت وه هه‌ده‌ف دو‌مایه‌ی خوه‌ی یانی (سه‌ناده‌ت) بره‌سیت.

نه‌ره‌ستوو جه‌خت له سه‌ر نه‌همیه‌ت قانون و حوکمه‌ت که‌یتوه و ها له سه‌ر نه‌و باوه‌ره ک قانون خاس، بیتره له داوه‌ریه‌ی یه‌ک فه‌رد و خود قانون توانیت بووت وه فاکنه‌ریگ بنه‌ره‌تی نه‌را پاراستن دموکراسی.

لای نه‌ره‌ستوو حوکمه‌ت عمه‌نه‌ی نه‌و حوکمه‌ته‌سه ک هه‌ده‌ف نه‌سلی دانان قانون و سیاسه‌نکردن و هه‌رله‌یوا په‌روه‌رش که‌سگه‌ل شه‌ریف و خاسکه‌رده‌س. له باره‌ی نه‌ندازه و و جهمیه‌توه، لای نه‌ره‌ستوو نه‌ندازه‌ی دوه‌ت نه‌ی‌ده‌نال په‌یوه‌سه وه هاوسه‌نگی و دهرسه‌د جهمیه‌ت هه‌ر جهمگه‌بېنگ. وه باوه‌ر نه‌ره‌ستوو جهمگه‌ی سیاسی و دوه‌ت نه‌ بابه‌ت نه‌و قه‌ره بوویچک بووت و نه‌ نه‌و قه‌ره گه‌وره نه‌را نه‌وه‌یکه بتوانیه‌ت هم وه خاسی مو‌دیریرت بکریه‌ت و هه‌میچ وه هه‌ده‌ف دو‌مایه‌ی خوه‌ی بره‌سیت.

وه کوئی، نه‌را نه‌ره‌ستوو، جهمگه‌ی سیاسی به‌سته‌ر و وه‌سیله‌یکه ک نسانه‌کان له‌و پړوه له ژبانینگ مه‌وجودیه‌ی یا مادیه‌ی گوژه‌ر که‌یت وه‌رو لای ژبانینگ شایسته و فه‌زیه‌تمه‌دانه و له‌یوا وه هه‌ده‌ف دو‌مایه‌ی وجود خوه‌ی بره‌سیت.

جی باسه ک وه پشت به‌سان وه تاریف نه‌ره‌ستوو له سه‌ر خسوسیا‌نگه‌ل جهمگه‌ی سیاسی، جهمگه‌ی یارسان و خسوسیا‌ته‌کانی فره‌ وهل تاریف ناوبری‌گ نه‌را مو‌دیریه‌ت کردن جهمگه‌ی سیاسی و مو‌دل حوکم‌رانی له چوارچوو خودمو‌دیریه‌تی سازگاره، چویکه جهمگه‌ی یارسان نه‌ نه‌و قه‌ره گه‌وره‌س ک نه‌توانیت ندره‌ی بکه‌یت و نه‌ نه‌و قه‌ره بوویچکه ک وه ویانک جورواجوو ساده یا بوویچکی بکه‌یتوه و یا بکه‌یته ژیر مه‌جموه‌ی ناسیونالیزم ئیرانی و کوردسانی.

شکلگیری حزبه‌کان و سیستم حزبه‌تی (Parties and Party System)

تاریخ شکلگیری حزبه‌ل سیاسی و نه‌خشیان له سه‌ر په‌ره‌پیدان وه پرووه‌ی دموکراسی په‌یوه‌سه وه چه‌ندین نلمنت کلیدی ک کاریگه‌ریه‌ی فره‌ینک له سه‌ر سیستمگه‌ل سیاسی و نیازمه‌ندیگه‌ل جهمگه‌ی دانگه‌س. یه‌کیک له ریشه‌کان ئی کاریگه‌ریه‌یه هه‌ته‌وه‌گرده‌یه‌ت نه‌را ده‌وران یوونان باستان. راسه له‌و دهر و زه‌مانه، حزب سیاسی وه مانای ده‌وران مو‌دن وجود نه‌یاشتگه‌س وه‌لی خوه‌ش داشتوویمین و نه‌یاشتوویمین په‌دیده‌بېنگ وه ناو جه‌م سیاسی یا شه‌ورای سیاسی (Factionalism) هه‌ته‌وه‌گرده‌یه‌ت نه‌را لای دوه‌ت-ت‌شاره‌کان له یوونان باستان و روم. وه‌لی ناوت له فه‌رمان بچووت ک له‌و ده‌ورانه فره‌ جار شه‌وراکان یا جه‌مه سیاسییه‌کان له ژیر کاریگه‌ریه‌ی شه‌خسیه‌تگه‌ل خاون هژموونی و ده‌سلاتدار و هه‌رله‌یوا ئیدنولوژییه‌کان بینه‌س. ئیه‌یچه وه پیمان هوویش‌ت ک نه‌و جهمگه‌نه‌ یا شه‌وراکه‌نه‌ وه هوویچ جووریک گوزارش له حزب سیاسی وه مانایی ئیمپروژی نه‌کردنه‌س.

نه‌را نمونه‌ی له یوونان باستان، دموکراسی شامل گشت که‌سینک نه‌ویسه‌س جوور نمونه‌ی ژنگه‌ل، که‌سگه‌ل فه‌یر یوونانی و به‌رده‌کان ناو دوه‌ت-ت‌شاره‌کان. له پاسییا قودره‌ت نه‌سلی و هه‌ق ده‌نگدان ته‌نیا لای پی‌گ بیه‌س. سیستم دموکراتیک له یوونان باستان ته‌وفیر فره‌یک وهل لیبیرال دموکراسیگه‌ل فه‌ریبیا دیریت. یه‌کیک تر له ته‌وفیره‌کانیان مه‌سه‌ته‌ی که‌مبود و نه‌ویین گاره‌نتی نه‌را حقوق به‌شه‌ر جوور په‌دیده‌بېنگ جه‌هانشمول بیه‌س. له یوونان نه‌و زه‌مانه‌ی سیاسه‌ت له سه‌ر بنه‌وای به‌رده‌داری و ماف ده‌نگدان ته‌نیا نه‌را شه‌خس یوونایی خسوسه‌ن ناتنی بیه‌س. وه ماناییک تر، دموکراسی ناتنی نماینده‌ی پی‌گه‌ل شارومه‌ند و قشر بالادس

بیهس. خود نه‌فلاتوون یه‌یک له ږخه‌گرگهل سره‌سخت دموکراسی ناته که هه‌نبت به‌شیک له ږه‌خنه‌کان نه‌فلاتوون له دموکراسی ناته هه‌له‌وکه‌دیهت نه‌را سر به‌لاییک ک وه سره‌نو‌ستاده‌که‌ی یائی سوقرات هاوردنه‌ی. وه‌ی نه‌گه‌ر یونان باستان توانسته بووت وه خاوان جوړیک له دموکراسی، هه‌له‌وکه‌دیهت نه‌را لای نه‌و هه‌قیقه‌ته که نه‌وان خاوان پرسیار فه‌لسه‌فی بیهس و له ولاتگهل دوپاکه‌فتگ و ته‌نانهت نی‌ران له ژیر کاریگه‌ری خورافاتگهل دینی بیهس و تماشای ناسمان کړدنه‌س تا فکر کړدنه‌وه و دورسکړدن پرسیار فه‌لسه‌فی. بنوره خاوده‌میان‌ه‌ی نه‌لان ک خورافات دینی و ترس له دین و مه‌سه‌ن‌ه‌ی به‌هشت و جهنم خه‌فه‌ی کړدگه‌س. په‌س دموکراسی وه دینداری وه نه‌مه‌ل ناتیت به‌لکه‌م وه پرسیار فه‌لسه‌فی دورس بووت. تو ناتوانیت یه جار بویشیت نیمه توایم نه‌هاد فه‌راشه‌خسیه‌تی دورس بکه‌یمن وه‌ی بایه‌س سوونه‌ته‌کان و خورافات دینیمان یا تابووه‌کان جوور خوه‌یان بپاریزیم. تو وه‌ختیک توانیت وه‌وه دموکراسی بجیت ک ئی سوونه‌ت و تابوکه‌له وه چالش بکیشیت. نه‌را نمونه که‌سانیک وه ناو فرقه‌ی نه‌هل هه‌ق ک شاخه‌ییک له شیعن و وه شکل ساخته‌کاری مونیوپوول نه‌رزش و نمادگهل یاری کړدنه‌س، نه‌را چه بایه‌س لای بازه که‌سیگ تابوو و موقه‌دس بوون؟ من ئی سوئاله له جوانگهل جه‌مگه‌ی یارسان که‌م ک کی بایه‌س ئی فرقه وه چالش بکیشیت؟ کی بایه‌س شکو نه‌را یاری و یارسان هه‌له‌وکه‌دنیته؟ زات ته‌یموور و خورافاتگه‌رای خاندان و سه‌بیه‌کانیان یا یاران سیاسی، رووشنور و نه‌کادیمیسیونگهل یارسانی؟ که‌سیک باوه‌ر وه تفکر نه‌قلانی یا قودرت نه‌قل داشتوویت، بایه‌س ئی پرسیارگه‌له له خودی بکه‌یت و کار بره‌سیتته شوونیک ک جوور نقلاب فه‌رانسه کاخگهل فاسد و ته‌کیه‌ی سه‌بیه‌کان تاتیل بکریه‌ن و جاریک تر شکوو نه‌را یاری و یارسان هه‌له‌وکه‌دندن. نیمه وه‌ختیک باس له نرا‌ده‌ی جه‌م یا خه‌رد جه‌می که‌یمن مه‌یزوورمان جه‌رخه‌ی یاری یا قودرت جه‌مه ک بیگوومان جوړیک له دموکراسییه، چویکه دموکراسی وه‌ی خه‌رد جه‌می و حزب سیاسی نمکان سه‌رکه‌فتن نه‌یریت.

تاریف حزب سیاسی (Definitions of Party)

نیمرووژ له دوئیای مودرن، حزبگهل سیاسی جوړیک مه‌خسوس له سازمانگهل نشتمایین. ویرمه‌ند بوار علوم سیاسی (Antony Downs)، تاریخیک وه ناو دهنک دیریت له باره‌ی تاریخ حزب سیاسی. ناوبریاک له‌یوا تاریخ حزب سیاسی که‌یت:

حزب سیاسی پینکانه‌س له جه‌میگ نسان هاویار ک ته‌قالا که‌ن جله‌و جوکمرانی یا ده‌سلات له ږی به‌شداریی له رقابه‌تگهل ننتخاباتیوه وه‌ده‌سبارن". له لایک تروه، زانا و مینه‌وان مه‌یشوور نی‌تالیایی (Giovanni Sartori) ک سالگهل فره‌یگ له سره حزبگهل سیاسی له سه‌تح ناوده‌وله‌تیا خه‌ریک په‌یجووری علمی بیهس، حزب سیاسی لای نه‌و یائی "گروویگ سیاسی ک وه پینشکه‌شکردن به‌رنامه‌ییک سیاسی له ننتخاباته‌کان و سه‌رکه‌فتن کاندیده‌کانیانوه خوه‌یان نه‌را وه‌رگرتن مه‌سوئیهت سیاسی له جووکمه‌ت و نه‌هاده‌کانئ ناماده که‌ن".

هه‌ر چه‌ن ده‌رک نیمه له سره تاریخ حزب سیاسی توانیت وه‌گه‌رد په‌کتره ته‌وفیر داشتوویت یا شایه‌ت تاریخگهل تره‌گیج له سره حزب سیاسی بووت، وه‌ی له نه‌تیجه‌یا ته‌مام حزبگهل سیاسی پا له بان یه‌ی پرنسیپ گشتی دهنه‌گه‌ز نه‌ویش به‌شداریی له ننتخاباته‌کان (Participation in elections) و وه‌ده‌سختن پله و پایه‌گهل ده‌وله‌تی و سه‌نده‌لیگهل پارلمان جوور نلمنتیک بنه‌ره‌تی ک خسووسیات حزب سیاسی له خودی گرتیت. له‌ی باره‌وه که‌سیک جوور رابرت هاکشون (Robert Huckshorn) تاریخیک نوو نه‌را حزبگهل سیاسی له ده‌وران مودرن دیریت. ناوبریاک باس له‌وه که‌یت ک حزب سیاسی پینکانه‌س له جه‌میگ له هاوولاتیگهل خودموختار ک به‌رنامه‌ی دیرن له ږی کاندیداتوری و رقابت ننتخاباتیوه بتوانن قودرت جوکمرانی یا وه‌ړیوه‌بردن جوکمه‌ت بگرنه دست و له ږی نوراگانیزه‌کردن یا دامه‌زرانن جوکمه‌ت، کار نه‌را پراکتیزه‌کردن پرووژگهل سیاسی و قه‌وله‌کانیان وه مه‌ردم بیه‌ن یا ویر نه‌یوا تاریخ حزب سیاسی که‌یت: حزبگهل سیاسی له ناو خانگ قودرت وه‌سهر به‌ن. فه‌نالیه‌ت نه‌وان نه‌را وه‌ده‌هاوردن قودرت نشتماییه، یائی دانان کاریگه‌ری له سره فه‌نالیه‌ت ده‌سه‌جه‌می وه‌ی له وه‌رچه‌ووگرتن ماته‌واکه‌ی. ویر هه‌رله‌یوا له په‌یوه‌ندی وه‌ل مه‌سه‌ن‌ه‌ی شایسته‌سالاری باس له سن جوور له نزام سیاسی که‌یت ک نیانه‌ی خوار له خوه‌یان گرتنه‌س:

– پاتریموئیالی: ک پایه‌کانئ له سره سوونه‌ته‌کان و دابوونه‌یریت به‌رجه‌سته بیه‌سوه.

- **کاريزمايي:** ک له سهر ناتفه، رهوابت بهين مورید و موراد يا رابته ييگ معنه ويی و عرفانی خولاسه بيه سوه ک به نه يا سه سپرده، شیخ، پير يا رانما وه باوگ رووحي خودی زانیت و وه ته مامی تابه ی فرمان براگه ورس ک لای جه مانه ت نه هل هق وه رابته ی بهين پير و تالو يا سه ی و تالو ناسياگه س و دابوونه ريتيگ له یوا دژ وه شهرت و نقرار يا نزام پير و پادشاهی يار ييه ک له ی کوئه باسه دهر وه چ نه وه نيه ک وه پشيوانی چهن مده موويگ جی نتوار، ديارده ی ((پير و تالو)) وه چانش بکيشيمن. وه لی نه وه که سگه له ک خو هیان وه به نه يا دهورش زانن، هه وه جه وه که سيگ کاريزماتيگ (Charismatic) دیرن ک هه م رانمای راگه یان بووت و هه ميچ نه رایان موعجزه بکيه ت و ته ناننه ت شه و بايته خو هیان و بزانیته نه را چه فلانه مورید نه زر و نیاز خودی نه نجام نه ياگه س. ويير که سيگ جوور مه سيح وه کاريزما ناويه ت يا فره که س بودا جوور کاريزما ناو بهن، وه لی نایا نیانه چ ته و فیريگ وه ل يه کا دیرن؟ لی مه سه نه هيليمنوه نه را جه مگه ناسه کان.

- **نزام قانونی و بروکراتيک:** پایه کانی له سهر بنه وای شایسته گی بنيات نرياکه س. نیمروژ له دوران مودرن له فره وه ولانگه ل قه ربی و ته ناننه ت نسکاندينانی کاروبارگه ل حوکمرانی و مودیرت کردن جه مگه له ته مام بوارده کان له سهر بنه وای قانون و بوروکراسی ده و نه تی و شایسته سالاری وه ریوه چووت. له نزامگه ل قانونی و دموکراتيک، مه نیار نه را هه تسه نگاندن فره ده کان و سپاردن مه سو نیته له سهر بنه وای شایسته گی، مه هارت و کارناسییه و هه ر وه ی بوونه وه، وجود حزبگه ل سیاسی له جه مگه مه دهنی بووت بایس نه وه يکه:

- فره ده کان بتوانن په ی وه نستعداد، دانایی، خه لاقیه ت و شایسته گی خو هیان بوون و له یوا بوون وه شاروه ندگه ل خاون کاريگه ربی يا نُفکتيف.

- له ناو حزبه سیاسییه کانیچ وه هه مان شیوه فره ده کان له جه ربان خه رده جه می و له ژیر کاريگه ربی په روه رش حزبی بوون وه خاون دانایی و شایسته گی و له نه نجاما لی که سه گه له بوون وه فره دیگ شایسته و کارناس له بوار سیاسی و هه ر له یوا بوون وه رابه رگه ل ناینده له ناو هه مان حزب يا له حوکمه ت.

وه باوهر ويير نه گه ر حزبگه ل سیاسی له جه مگه نه ون نه و وه خت شناسایی فره ده کان که فیتته چوارچوو داوهری شه خسی و فره که س لایق و کارناس له ی بهینه هه قیان پایمال بووت و له یوا سه ت ح مودیرگه ل يا مه هه ندسگه ل جه مگه تیتته خوار. هه رله یوا له وهر نه وین حزبگه ل سیاسی، زه مینه ی په روه رش نستعداده کان و خه لاقیه ته کان نامینیه ت و وه یجووره موحیت کار بووت وه نازمایشگاه و مه یان تاقیرکرنه وه و نشتب ک نه وابق لی کاره وه قه و ل ويير توانیت زه ربه ييگ گه وره له نزام سیاسی بيه ت.

هاووه خت حزب سیاسی بایه س هه نگر خسه ته ييگ دياريکریاگ و بنه رته ی بووت ک له خوار وه کوولی نامازه وه پيان که یمن: حزب سیاسی ته قالا که یته ک کارگه ری له سهر ویروراگه یل سیاسی خسوسه ن ره فتار سیاسی نه ندامگه ل جه مگه داشتوویت و هه رله یوا هه ده فی نه وه سه ک وه شکل گشتی کارگه ربی سیاسی له سهر بریاره کان داشتوویت. وه مانایيگ رووشنتر، حزب سیاسی ناتوایت ته نیا له سه ت ح نووکالی کارگه ربی سیاسی داشتوویت، به لکوو توایت هه م له سه ت ح نه ته وه یی، هه ربمی و هه ميچ له سه ت ح ناونه ته وه ییا کارگه ربی فه نال داشتوویت.

حزب سیاسی ته قالا که یته ک جوور نه نجه نيگ له هاوولاتیگه ل و له کانال ته شکيلات سیاسی خو هیوه، نه ندام نه را خودی په یا بکه یته و دوياخر وه شیوه ييگ پراکتیکی و جیدی نه را ره سین وه هه ده فگه ل سیاسی خودی موبارزه که یته. حزب سیاسی له ری کاندیدگه ل خو هیوه ته لاش که یته ک له پرووسه ی سیاسی و نوینه رایه تیکردن جه مگه یا به شدار بووت. حزب سیاسی بایه س له ناو مه ردم يا مه یان گشتی سیاسه تا جزوور داشتوویت.

حزبیتک سیاسی نهرا ماندهوی خوهی شهرت نیه ک ههتهمن بایهس خاون سهندهلی پارلمان بووت، وهئی بایهس تهمام شهرت و مهرجهگهله ترهگ له خوهی بگریته. جی باسه ک له نزامیک دموکراتیک بایهس زوورم هاوولاتیگهله چ وه شکل دموکراسی نمایندهگی (Representative democracy) یا دموکراسی موستهقیم (Direct democracy) هامیتهی فه نالیهنگهله سیاسی بوون و ههر وهی خاتره دوینیم ک دموکراسی مودرن نهرا بهشداریی زوورم هاوولاتیگهله ههوهجه وه نههادهکان (Institutions) و سازمانگهلیگ دیریت ک بتوانن نوینهرایهتی خواست و مهنافهگهله هاوولاتیگهله تا شوونیک نهرایان نمان دیریت، بکه. ههر وهی بوونهوه، حزب سیاسی له دؤنیای مؤدیرن جوور فانکشن یا کارکرد نوینهرایهتیکردن ههساو له سهری کریهت.

وه پای قسهی دانگاهله و مینهوانگهله بوار علوم سیاسی، وهبی جزوور حزب سیاسی، باس له دموکراسی مودرن و نوینهرایهتی چشتیک بی ماناس و تهنیا له ری حزب سیاسی یا پلورالیزم سیاسیوه نمان دموکراتیزهکردن جهمگه و گارهنی کردن خواستگهله هاوولاتی وجود دیریت. نیهپچه وهو ماناسه ک دموکراسی وه بی جزوور و بهشداریی حزبگهله سیاسی مانای خوهی له دوس هدیت. له لایگ تروه، وه بی وه دامهزاروهکردن حزبهیل سیاسییه فره زامهته ک سیستمیک وه خوهی بوویشیت دموکراتیک یا جهمگهلیگ بتوانیت وه خوهشبرئیوی (Welfare) برهسیت.

وه گشتی زوورم دانشمهندگهله بوار علوم سیاسی و سهنهتگهله تهجروهیی نهرا مان پرووشنی کهنوه ک دموکراسی وه بی جزوور حزبگهله سیاسی قابل نهوه نیه ک فکر له ئی بکهیمنوه و تهنانته زوورمیان له سهر نهوه هاوران ک دموکراسی له دهوران مودرن له نه نجام سهرهندان حزبگهله سیاسی شکل گرتگهس. دموکراسی له دهوران مودرن بیهس وه چشتیک جهانشمول وهو مانا ک له یانهی نهسلی خوهی یانی یونان باستان دهسوپیکردگهس و له شوونی له ولاتگهله لیبرال دموکراسی په ره سه ندگهس و دوس ناخر جوور مودلیگ نهرا وه ریوهبردن جهمگه رهسپهسه شوونگهله ترهگ جههان. تازه دی له دهوران پوست-مودرن مهسهلهی دموکراسی و ریشهی دموکراسی ک پیکهانگهس له دوو کهلهمهیی یونانی وه ناو (دموس و کراتوس)، دموس وه مانای مهردم یا جهم و کراتوس وه مانای حاکمیت یا حوکمهت چشت تازهیک نیه. وهئی نهگهله نیمه لهی مهفهومگهله حالی بیمنهس نهرا چه له فره له ولاتگهله خسوسه خاوهرمیانه، ناسیا و بهشیک له نفریقا ههمرای قودرته ها وه دوس رهژیمگهله توتالیتهر و مهزههیی؛ جواو ئی سوناله هیلمنوه نهرا کوئه باسگهله نایندهمان له سهر دموکراسی. وهئی دواره ههوهجه کهیت ک جهخت بکهیمنوه ک دموکراسی وهبی جزوور حزبگهله سیاسی مانا نهیریت. نیه قسهی من نیه بهلکهم وه پای قسهی زوورم تنوریسیونگهله ئی بواره، دموکراسی یانی حوکومهت مهردم یا حاکمیت مهردم، وهئی گرفت بنهپهتی نهوهسه ک نیمه ههمرای وه خاسی له کودگهله دموکراسی وه مانای حاکمیت مهردم و جزوور مهردم له مهركهز قودرته سیاسی حالی نهویمنهس. ههتهبت یهکیک له دهلیلهکانی توانیت پهیهوس بووت وه نهویین ناموزش له سهر خود دموکراسی. یانی نیمه شایهت ههوهجه وه تهمرین یا ناموزش مهدهنی دشتوویمن تا بتوانیمن بیمن وه خاون حوکمرانی مهردومی. نهلان دی له دهوران پوست-مودرن تهنیا باس له دموکراسی نمایندهگی یا بهینگیری ناکریت بهلکهم له فره شوون جهخت له سهر دموکراسی موستهقیم یا دموکراسی مشورتهی (Deliberative democracy) کریهتوه ک هابرماس یهکیک له فیگور یا تنورینسیونهکان ئی بوارهسه. دی نهوه دهورانه تهمام بی ک دموکراسی تهنیا له ری دهولته- نهتهوه یا دهولته مودرنوه نمان داشتوویت، چویکه فره نیدهی رادیکال جوور (نادورنو و کارل نشمیت) و فره کس تر ئی نورگه یا دهولته هگی بهنه ژیر سونال ک نهلان لهی باباته نمان والاویژکردنی نهیریمن. له بارنک تروه، ناوت لهیوا فکر بکهیمنوه ک قهریبیهکان ههر له وهخت له دایک بینیان دموکراسی ها له ناو DNA یان. جی باسه ک له زوورم ولاتگهله قهربی له نهوهنگهله قهرن بیسم ههق دهنگدان نهرا ژنگهله وه رهسمیهت ناسینهس. یا له قهرن بیست و یهکم نیمه شایهتیمن ک بهشیک له مهردم نمریکا لهوهر بیشعوری سیاسی کهسینک نژادپهرهس و پوپولیسیت جوور ترامپ ههلوژنن یا له زوورم ولاتگهله قهربی و تهنانته نساندیناچی، بهشیک له مهردم دهنگ دن وه حزبگهله نازبستی و نژادپهرهس. نیه کاره دژ مهفهوم دموکراسیه، چویکه له دموکراسی واقعی مهسهلهی دیالوگ، نازادیکهله مهدهنی، حقوق بهشهر و نه دالته نشتمایی حوکم کهیت نه رابهریک نژادپهرهس جوور ترامپ، نوریان، جیمی نکهسون و نهوونهگهله ترهگ.

حزبگه‌ل سیاسی و شکلگیری پارلمانتاریزم

زهرورته حزب سیاسی له ده‌وران مودرن و خسوسه‌ن له ولاتگه‌ل قه‌ربی له ناخرگه‌ل قه‌رن شانزه تا نوزده‌ی میلادی له قه‌رب شکل گرت ک بهره‌م مه‌جمووییک تاوالات سیاسی، نقتسادی و نشتمایی بی. ئی تاوالاتگه‌له توانست یه‌کمین فورم یا شکل سازماندهیی سیاسی وه‌گه‌رد خوویا باریت ک وه‌ حزبه نلیتییه‌کان له تاریخا ناویان به‌ن. ئی پرووسه بی وه‌ بایس سه‌ره‌ه‌آدان نزام پادشاهی مه‌شرووته و جمهوورییه‌کان. نه‌را نموونه له ننگلستان حزب ویگ یا ویگه‌کان (The Whigs) و توری (Tories) جوور یه‌کمین حزب سیاسی یا نلمتگه‌ل حزب سیاسی دورس بی. ویگ خووی وه‌ نمایندگی بالاده‌ستی پارلمان یا قودرته پارلمان (Parliamentary Supremacy) زانست و توری جوور نمایندگی هه‌ق یا نمتیازات پادشاهی (Royal Prerogative) خووی ماری کرد. نیانه بیه‌نه نه‌وه‌لین حزبگه‌ل ناو پارلمان ننگلستان و هه‌ر ئی ده‌سته‌به‌ندییه له مه‌جلس ننگلستان له به‌ین قه‌رنگه‌ل هه‌قده و هه‌ژده بی وه‌ بایس نه‌وه‌یکه ک حزب لیبرال ننگلستان له سه‌ر ریشه‌ی ویگ یا ویگه‌کان و حزب مه‌حافزه‌کار له سه‌ر بنه‌وای توری دابه‌مزیت. جی باسه ک حزبگه‌ل سیاسی وه‌ مانا مودرنه‌که‌ی له قه‌رن نوزده‌هم شکل گرت و تا وه‌رجه نه‌و زهمانه، نیمه شایه‌ت په‌دیدیه‌یک له ژیر ناو فراکسیوونه‌کان (Factions) یا شه‌وراگان یا حزبگه‌ل سیاسی ک شایه‌ت فره‌تر له گرووییک بوویمن ک فره‌تر له دور رابه‌ریک کاریزماتیکی یا خانه‌واده‌ییکی ده‌سلاتدار جه‌مه‌و بوین جوور سه‌لته‌تنگه‌ل خووسه‌پن یا سته‌مکار (Autocratic Monarchies). خروجی ئی گورانکارییه بی وه‌ فاکته‌ریک بنه‌رته‌ی نه‌را ننتقال قودرته سیاسی له بنه‌مانه و تاکه‌سیوه نه‌را لای حوکه‌رانی دامه‌زواویی و مه‌ردمی ک له علوم سیاسی وه‌ پارلمانتاریزم ناسیاگه‌س. جی وه‌نته مه‌فه‌وم پارلمانتاریزم په‌یوه‌س وه‌ ده‌وران مودرنه و به‌ش فره‌یک له‌ی تاوالاته هه‌م مه‌دوین په‌رسه‌ندن ژبان سیاسی له ننگلستانه و هه‌میج دیارده‌ی پارلمانتاریزم له قه‌رن هه‌ژده ک له نه‌تیجه‌ی رقابه‌ت حزبگه‌ل نه‌سلی یا ده‌سلاتدار له ننگلستان په‌رسه‌ند. ئی جووره له پارلمانتاریزم له علوم سیاسی فره‌تر جوور پارلمانتاریزم کلاسیک باس له ئی که‌ن. له ولاتگه‌ل نساکن‌دینا‌قی سیاست و رقابه‌تگه‌ل دموکراتیک له سه‌ر بنه‌وای نزام پارلمانی و چهن حزبی یا نتلاف به‌ین بلوگه‌ل سیاسی وه‌ل یه‌کا وه‌رپوه‌ چووت. وه‌ ماناییک تر ئی گورانکارییه وه‌و مانا بی ک مه‌شروونیته‌ت تاقه‌که‌س بایه‌س مه‌شرونیته‌ت خووی بیه‌یت وه‌ مه‌شرونیته‌ت فره‌می و حقوقی ک مه‌ردم بتوانن وه‌ شکل جه‌م له پرووسه‌ی وه‌رپوه‌بردن ولات به‌شدار بن. هه‌ر نه‌و جووره له بان نشاره‌ کردیمن له شوون ده‌وران یوونان باستان حزب سیاسی پیکه‌اتوویی له نوخبه‌کان و رقابه‌ت له به‌ین نه‌ندامگه‌ل پارلمان، وه‌لئ هاوره‌مان وه‌ل په‌رسه‌ندن سه‌نعت و شارنشینی (Urbanization) و هه‌میج وه‌ رسمیه‌ت ناسین ماف ده‌نگدان ک هه‌لته‌ت فره‌تر نه‌را پیاگه‌ل، سازمان سیاسی بی وه‌ خاون شوون و نوون تازه‌ییگ له جه‌مگه و له نه‌نجاما حزبه سیاسییه‌کان بین وه‌ خاون پایگای مه‌ردمی ک بیگوومان بهره‌م مودرنیته‌ی سیاسی بی. یه‌یک تر له کاریگه‌رییه‌کان ئی تاوالاته نه‌وه بی ک نه‌ندامگه‌ل جه‌مگه واز له وه‌فاداری خویمان نه‌را که‌سگه‌ل کاریزماتیکی و تاقه‌که‌سه‌کان یا ره‌یس قه‌بیله و شوونگه‌ل سوونه‌تی هاوردن و له‌یوا بین وه‌ نه‌ندام حزبگه‌ل سیاسی له سه‌ر بنه‌وای ئیدولوژیگه‌ل جورواجوور نه‌را نموونه حزبگه‌ل سوسیالیستی و کارگه‌ری له فره‌ شوون جه‌هان.

وه‌ختیک باس له مودرنیته‌ی سیاسی که‌یمن مه‌یزوور نه‌وه‌سه ک له‌و ده‌رو و زهمانه ده‌ولته‌ته‌کان بین وه‌ خاون قودرته فره‌تر و هاوولاتیگه‌لیج بین وه‌ خاون ماف سیاسی خسوسه‌ن له بوار ده‌نگدان. له نه‌نجام ئی پرووسه، حزبه سیاسییه‌کان بین وه‌ به‌ده‌ن ئی لوژیک تازه له ده‌وران مودرنیته‌ ک بیگوومان ولاتگه‌ل قه‌ربی نه‌کتور بنه‌رته‌ی ئی ننتقال دیالکتیکیه بین.

له لاییک تروه، کاریگه‌ری مودرنیته‌ خسوسه‌ن له بوار سیاسیوه بی وه‌ بایس شکلگیری مه‌فه‌وم تازه‌ییکی وه‌ ناو بوروکراسی نه‌را نه‌وه‌یکه نه‌هادگه‌ل جه‌مگه وه‌ شکل سیستماتیکی و سازمانده‌ی وه‌رپوه‌ بچن. ئی کاره هه‌میج بی وه‌ ده‌لیلیک ک سیاست له لای تاکه‌که‌س یا براگه‌وره نه‌مینیته‌توه، به‌لکه‌م بووت وه‌ زهروره‌تیک تاریخی نه‌را وه‌رپوه‌بردن جه‌مگه وه‌ شکل مودرن. جی باسه ک دامه‌زرانن حزبگه‌ل سیاسی وه‌ شکل مودرن ته‌نیا له ولاتگه‌ل قه‌ربی مادود نه‌ویوه و له ناخره‌گه‌ل قه‌رن نوزده و نه‌وه‌لگه‌ل قه‌رن بیسم له فره‌ له شوونگه‌ل جه‌هان حزب سیاسی مه‌ووویدیته‌ خووی نیشان دا. به‌شیک له حزبگه‌ل سیاسی له ولاتگه‌ل تره‌گ جوور رپووونیکی وه‌رانوه‌ر وه‌ سیستمگه‌ل کولونیالیستی دورس کریان. جی وه‌نته ک حزبه سیاسییه‌کان له ده‌وران مودرن خاون ئیده یا نایدیدال تایپ جورواجوورن ک له‌ی کوله‌بسه‌ ده‌روه‌چ نه‌وه نیه ک باس گیشتیان بکه‌یمن.

له راسيا كه سيگ جوور ندموند بيرك (Edmund Burke) توانست له ناخرگهله قهړن نوزده تارييف تازه ييگ له باره
حزبگهله سياسي پيشكاش بكهيت. بيرك باس له وه كهيت ك حزبگهله سياسي پيكهاتنهس له جه ميگ وه پياگهله و ژنگهله ك له
دهور نسل يا پرسنيپگهله مه خسوس له سر بنه وای بياويهس نشتمایي (Social Contract) له دهور يه كتر جه مه ويينهس.
مهيزوور ناويرياگ گرووپه ييگ سياسي جوور ويگ و توري بيهس. له ي بهينه ناوت له فكرمان بچووت ك حزب موډرن يه كم جار
له تاريخ به شهريهت له نمریکا و له سر دس باوگهله دامه زرينه (Founding fathers) يانئ نه وانگهله ك قانون
بنه رته نمریکا دانان، سره له ندا. حزب ليبراليست ك دوياخر بي وه ويگ و دس ناخر حزب جمهوريخواز وهل خوهيا هاورد.

وه ختيك باس له سره له ندا حزبگهله سياسي كه يمن بايهس شوون و نوون نيدنولووژيه كان له فكرمان نه چووت. زوورم حزبگهله
سياسي له سر بنه وای نيدنولووژيه گهله جوور جوور وهك كونسرفاټيف يا مه حافظه كار، ليبرال، سوسياليست و ناسيوناليست
ناسيهن. نه خش نيدنولووژي پديوهس وه حزب سياسي كومه كان كهيت نه را نورگانيزه كردن ديبه يتگهله سياسي و ته نانهت نه مه
سياسي و هره ليو بوون وه بايس موبيليزه كردن دهنگه رگهله له نزامگهله دموكراتيک.

جئ وه تنه ك حزبگهله سياسي له دهوران موډرن بين وه خاون خسوسيستيک تر ك وه حزبگهله توده يي يا مه ردمي (The
Mass Political Parties) يا وه حزبگهله كادر (Cadre Parties) ناسيانهس. زوورم حزبگهله كادر خوهيان وه
ننقلابي زانن، جوور حزبگهله كومونيستي يا ماركسيستي و ته نانهت ره ټيمگهله توتاليتهر جوور جمهوري نسلامي نيران، روسيه و
چين. يه كه يمن جه ره قه ي حزبگهله توده يي يا مه ردمي له قهړن نوزده هم دسوه پيكرد. له ي دهورانه حزبگهله مه ردمي نيشانه ي هه ق
دهنگدان گشتي خوسه له دموكراسيگهله قه ريبين. نه را نمونه حزبگهله مه ردمي توانستن بوون وه نماينده ي قشرگهله جوور جوور
وهك ته به قه ي كارگر، سرمايه دار يا بورژوازيه كان و هه ميچ پيكهاتگهله نتيكي و مه زه به ي. له سد سال و هرين تا نه لان
شايت جوورگهله تريك له حزب سياسيمن جوور حزبگهله پوپوليستي و ناسيوناليستي يا حزگهله مه سيح دموكرات و سه وزه كان.
يه كيك تر له خسوسيانگهله حزب سياسي مه سه له ي جوور كان حزب سياسي نه را نمونه سيستم دوو حزبي (Two Party
System) له ولاتگهله يه كترگ نمریکا، بریتانيا و نستراليا يا سيستم فره حزبي (Multiparty System) جوور
ولاتگهله شمال نروپا، نه لمان، هولهنده، نيټاليا، هندستان و نمونه گهله تره گ.

حزبگهله سياسي له ولاتگهله قه ربي نه خش بنه رته ديړن له پرووسه ي حوكراني ولات و له رئ وه دسه اوردن دهنگ هاورلاني
بوون وه قودرهت نه سلئ نه را ته تشكيل حوكمهت، گاره نتي سه قامگيري سياسي و هه ميچ دانان قانون.
ئى مودله له حزبايه تي نوقته ي موقابل نه و نزامگهله سه ك له سر بنه وای تاقه حزب وه لايه ن نزامگهله ديكتاتور و توتاليتهر
جوور زمان ناسيزم، فاشيزم، كومونيزم و نسلا م سياسيوه وه پيوه چووت ك له هه لوومه رج نه لان توانيمن چين، روسيه، جمهوري
نسلامي نيران و فره له ولاتگهله نفيقا جوور نمونه باريمنه. له ي نزامگهله خه وره يك له دموكراسي نيه، به نكهم نه وان فره تر
توان ره فايك نسبي نه را مه ردم وه مودل نزام توتاليتهر يي و سرمايه دار يي فره ام بکه ن. يانئ تو به وه له ناو ويلاي قه شهنگ و
ماشين شيك دانيس و تليزوونينگ كه وره دانه و وه قه و ل هانا نارنت جوور حه يوان زامه نكيش كار بکه وه لي كاريك وه سياست
نه ياشتوويت. نارنت ناو ئى گرووپه ناگه سه قشر خاكستهر يي ك له ندامه ي ئى كوئله باسه وه كوئى ناماژه وه پئ كه يمن.
هه له بهت ره قتراريك له يوا له ولاتگهله ليبرال دموكراسي خسوسه ن شمال نروپا و نه لخصوس نسكاندينافي نمان نه يرنت چويكه
مه سه له ي نه سلئ له ي ولاتگهله نازديگهله موسبهت و مه نفييه ك هه له بهت نازدي مه نفيج نه را يان موهمه وه لي وه ي ته فاووته ك
خود مه ردم هه ر چوار سال جاريك وه دهنگهله خوهيان حوكمهت دلخواز خوهيان هه لوژنن. نه سلن له بار علميوه نيمه ناتوانيمن
ولاتگهله ليبرال دموكراسي وه چين، روسيه، نيران يا به شيك له ولاتگهله نفيقا و خاوه رميانه وه گشتي به راورد بکه يمن. له
ولاتگهله ليبرال دموكراسي را ي گشتي (Public Opinion) يا خه رده جه مي هه ساوه نه ك قسه ي براگه وره، خوا، نلاهيات و
خورافات ديني. وه قه و ل نه لکسي دو توکويل (Alexis Ocqueville) زه ين يا خه رده جه مي بيهس وه بايس دورسکردن
سازمانگهله قه ير ده و له تي جوور ننجوه كان، جه مه كان، يا جه مگه ي مه ده ني له به سته ريک وه رو لاوتر هه رچن سازمان سياسي
شامل جه مگه ي سياسي بووت. هاوردن نمونه ي ولاتگهله ليبرال دموكراسي له وه رانوه نزامگهله توتاليتهر هوويج وه خت وه و مانا

نیه ک نزامگه ل قه ربی هوویج نرادیگ نه یرن. وه پیچه وانه ئی نزامگه لیچه نراد خاس خویدان دیرن و هه تمهن له باسگه ل تره گ فره تر شیکاریی نه رایان که یمن.

هه ر چهن ته و فیر فره بیگ ها له به ین دموکراسی جوور مه فهوم و لیبرالیزم وه ئی هه ر جووریک بووت له نزامگه ل دموکراتیک له قه رب، حزبگه ل سیاسی جوور پینیک له به ین مه ردم و حوکمه ت هه نسووکه فت که ن و نه وان ریکخه ر بنه رته ی ویرورایی گشتین ک هه ئبه ت ئی کاره هه وه جه وه رابه رییی هاو به ش و که سگه ل کارشناس یا فه نائگه ل سیاسی دیریت ک به ش زوورمیان وه ده نگ مه ردم و وه شگل دموکراتیک هه ئوژیه ن. هه ر چهن دموکراسی ته نیا خولاسه ناوتوه له ده نگدان و مه سه ئه که فره پیچیده تره له وه یکه ک نیمه له دموکراسی له ولانگه ل قه ربی حالی بیمه نس. نیمه هه وه جه وه فکر رادیکال جوور نیچه کان زه مانه دیریمن وه ئی هاوزه مان بایه س قه بوول بکه یمن ک حزب سیاسی له ولانگه ل قه ربی و خسوسه ن لیبرال دموکراسیگه ل قه ربی بیمه نس وه فاکته رینگ بنه رته ی نه را په ره پیدان جه مگه له بوارگه ل سیاسی، نشتمایی، نفتسادیی و هه میج فره ره نگی.

هه نو مه رج سیاسی ئیران له دوران پانه ویی یه کم و دویم

وه پشت به سان وه سه نه تگه ل تاریخی، نزام دیکتاتور پانه ویی، ناسیاگه س وه حوکمه ت کوده تایی وه پشتیوانی قوده تگه ل خارچی جوور نمونه ننگلیس و نمریکا. ته نانه ت یه کیک له ده لیگه ل داگیرکردن ئیران له جه نگ یه کم جه هانی توا نیت هه ئه وگه ردیه ت نه را لای نه ویین حزب سیاسی مو درن و پشتیوانی مه ردم. وه ناو حوکمه تگه ل پادشاهی جووریک له ناسیونالیزم تونده رو و نژاد په ره س و قه رب گه را بین ک ته مام قوده ت لای خاندانیک فاسد و دیکتاتور وه ریوه چی، حوکمه تیک ک وه شگل موروسی له باوکیک نادان و زانموه ره سویه کوریک له خودی فاسد تر.

دویمانه ی پانه ویی وه پیچه وانه ی پروپاگهنده و نندای ده و نه ت مو درن و سه روه خو، هوویج وه خت نه ئیران وه مو درنیه ته ره سی و نه له بار بریاردان سیاسیوه سه روه خو بیمه نس. نه را نمونه له سال ۱۲۹۹ خوه ره تاووی نیروگه ل ننگلیس وه نه نجامدان کوده تاینیک، زه مینه ی ره مانن قاجاریه و وه قوده ت ره سین ره زا خان فره رام کردن. له سال ۱۳۲۰ خوه ره تاووی تاریخ مه سه ره فه ره زا خان ته مام بی و یه جاره تر ننگلیس، نمریکا و ته نانه ت ره سویه ئیران داگیر کردن و ننگلیسییه کان وه لاوردن ره زا شاه، کوره ۲۲ ساله که ی یانن مامه دره زا کرده حاکم ئیران ژیر دس قوده تگه ل خارچی. له یوا دوینیم ک ننتقال قوده ت له باوگه نه را لای کور و شگل موروسی بازهم وه قیمه ت داگیرکردن ئیران جیوه چی بیمه نس. سه ره نجام له هه ئه که فت ۲۸ موراد ۱۳۲۲ خوه ره تاووی ننگلیس وه هاوده سی نمریکا وه یه ی کوده تایی نزامی ره ژیم پانه ویی ته سبیت کرد. وه شایه تی تاریخ، مامه دره زا باوگ ره زا پانه ویی نیسه، له هه ئه که فت ۲۸ موراد هه مان سال خه تاب وه کر میت روزولت (Kermit Roosevelt) جاسووس سیا (CIA) هووشیت: ((تاج و ته ختم مه دوین تویه)).

ئیران له جه نگ یه کم جه هانی بی لایه ن بی، وه ئی وه خاتر لاوازیی یا بیده سه لاتی ده و نه ت ئیران، ئی بی ته ره فیه ره نایه ت نه کریا و ئیران له شه مان و جنوب و قه ربوه داگیر کریا. وه ختیک ناگر جه نگ یه کم جه هانی وه رولاو بیوه، له ئیران نه حمه د شاه قاجار تازه ره سویی وه سن ۱۸ سالی و وه سازکردن جه شن تاجگوزاریی وه شگل ره سی بی وه پادشای ئیران. نه وه ئین فره مان ره سی نه حمه د شاه ک سی رووژ له شوون ده سه و پیکردن جه نگ سادر ده کریا، نیلام بی لایه نی ئیران له جه نگ یه کم جه هانی بی وه ئی ولانگه ل به شداربی هوویج هه ساویک نه را بیلابه نی ئیران نه کردن. له ی به ینه ئیران وه ته مامی که قه تویه ژیر نفوز دوو قوده ت گه و ره یانن ره سویه و ننگلیس و هوویج خه وهریک له نستقلال و سه روه رییی ملی نه وی هه ر چهن بازه وه ناو تاریخ نوویسیک فارس له یوا نندا که ن ک ئیران هوویج وه خت ژیرده ست نه ویه س. جن باسه له و ده ورانه مه جلس تاتیل کریاوی و ره سویه و ننگلیس نه نجاه دان ک هه ئوژاردن وه ریوه بچووت و نه مه جلس سیهم دامه زریه رت. له گشتی خه راوتر نه وه بی ک زوورم سیاساته دارگه ل و کاروه ده سگه ل پایه به رز ئیران له و ده ورانه یا مزوویر ره وسه کان بین یا ده ستور له مقامگه ل ننگلیس وه رگرتن گه رد نه وه یا جه مت مه شروته خوازیی له ئیران وه ره له جه نگ یه کم جه هانی، ته قالا نیک بی نه را پاراستن سه روه ریی سیاسی ئیران یا حاکمیه ت ملی. وه ئی میرانگه ل ئی جه شته فره له وه زه یفتر بین ک بتوانن وه رانوه ره و ره سویه و ننگلیس مقاومه ت بکه ن. نه نجام ئی پروسه بی وه ده لیل نه وه یکه ک ره سویه و ننگلیس ته نانه ت وه ره له ده سه و پیکردن جه نگ یه کم جه هانی، له

چوارچوو قه‌راردادیک ک له تاریخا وه ((په‌یمان ۱۹۰۷ سن پتر ز بورگ) ناسیاگه‌س ئیران له به‌ین خوه‌یانا به‌ش بکه‌ن. جی باسه ک سا‌ن ۱۹۱۵ میلادی گه‌رد نه‌وه‌یکه ئیران ئیلام بیته‌ره‌فی کردوی له جه‌هان یه‌کم جه‌انی وه‌ئی ریکه‌فتنیگ تر له به‌ین رووسیه و ننگلیس نما‌ز ک‌ریا ک له سهر بنه‌وای نه‌و ریکه‌فتنه، ولاتگه‌ل جی باس هه‌ق نه‌وه داشتن ک نفوز خوه‌یان له ئیران فره‌تر نه‌وه‌یکه ک له په‌یمان ۱۹۰۷ هانگه‌س، وه‌رولاوتر بکه‌ن. نه‌نجام ده‌خانه‌ت ئی دوو ولاته و بیده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ت ئیران بی وه بایس نه‌وه‌یکه ئیران وه لایه‌ن نیروگه‌ل نزامی ئی ولاتگه‌له داگیر بکریه‌ت. نه‌وه بی ک رووسه‌کان شه‌رق نازربایجان، گیلان و ناوجه‌گه‌ل وه‌رولاوییک له مه‌رکز ئیران، جوور نمونه قوم و کاشان و به‌شیک له نسفه‌هان نشقال کردن. له لاییک تروه، به‌ش فره‌ییگ له جنوب و غه‌رب ئیران وه لایه‌ن ننگلیسوه نشقال ک‌ریا. جی وه‌تته ک تا نه‌و مه‌وقه نازربایجان قه‌ربی، خوه‌ره‌لات کوردسان، هه‌مه‌دان و بروجرد که‌فتویه ژیر کونترول نیروگه‌ل نهمپراتوریی عوسمانی.

گرفت ره‌ژیم پانه‌ویی ته‌نیا نه‌وه نه‌وی ک وه دوو ده‌سی سه‌روه‌ریی سیاسی ئیران پینشکه‌ش وه قودره‌تگه‌ل کولونیاالیستی بکه‌یت به‌لکه‌م ره‌ژیمیک دیکتاتور و سته‌مکاریج بی ک فره له کارناسگه‌ل بوار علوم سیاسی و سه‌فیر ولاتگه‌ل قه‌ربی ک وه‌خت خوه‌ی له ئیران بینه‌س، نه‌را پیناسه‌کردن ره‌ژیم پانه‌ویی که‌ک له واژه‌گه‌لیک جوور سته‌مکار، زانم، حوکمه‌ت ترور و وه‌حشه‌ت وه‌رگرن.

قانون نه‌سانی وه مودل پانه‌ویی و فارس-مه‌جور و هاشاکردن له حقوق نه‌ته‌وه‌کان

باس حقوق سیاسی و نشتمایی نه‌ته‌وه‌گه‌ل قه‌یرفارس هه‌ر له زه‌مان پانه‌ویی یه‌کم و دویم و کوره‌که‌ی له ده‌وران ئیسه، هه‌موویسه جوور تابوو تماشا ک‌ریاگه‌س و نه‌را سه‌رکوتکردن نه‌ته‌وه‌گه‌ل قه‌یرفارس، په‌نابردنه‌س وه‌ر ویانگه‌ل جوورا‌جوور نه‌را نمونه پاراستن ته‌مامیه‌ت نه‌زویی ئیران یا سه‌روه‌ریی سیاسی ئی ولاته له حالیکا هه‌ر نه‌و جووره له بان ناماژه وه‌پینک‌ردیم له زه‌مان پانه‌ویی یه‌کم و کوره‌که‌ی چشتیک وه ناو نشتقلال سیاسی یا حاکمیه‌ت ملی یا مه‌ردمی وجود نه‌یاشتگه‌س و ئیه ته‌نیا ته‌وه‌م و زاده‌ی زه‌ینیته‌ت خاندان پانه‌ویییه ک وه پشتیوانی تاریخ نووسگه‌ل کاربیاان توان مه‌دینه فازله‌ییگ نه‌فلاتوونی نه‌را خوه‌یان دورس بکه‌ن. نیروگه‌ل مه‌رکه‌زگه‌را وه پشتیوانی خاندان پانه‌ویی له دوو ده‌وره و نه‌لانیج وه لایه‌ن ره‌ژیم توتالیته‌ر ته‌یرانه‌وه، وه مونوپولکردن ته‌مام به‌شه‌کان ده‌سلات خسوسه‌ن کانالگه‌ل میدیایی و ناوه‌ندگه‌ل علمی، ته‌لاش نه‌را نه‌وه کردنه‌س ک زه‌ینیته‌ت ده‌وله‌ت- نه‌ته‌وه وه مه‌جوریه‌ت فارس و ناسیونالیزم نهراتی ئیرانی شکل بگرت. ته‌مام داستان یا حه‌کایه‌ت یا دکترین ناسیونالیزم ئیرانی له سهر سی خسوسیه‌سه‌ت بنه‌ره‌تی جوور زوان فارسی، مه‌زهو شیعه‌ی دوازده ئیمامی و باستانگه‌رایی ئیرانی ک مه‌یزووور هه‌مان قه‌وم یا ملله‌ت فارسه، خولاسه بیه‌سوه. یه‌کمین نه‌ته‌وه‌ییگ ک نزیک وه ۸۰ سا‌ن وه‌رجه نه‌لان ئی دکترینه وه چانش کیشا نه‌ته‌وه‌ی کورد له خوه‌ره‌لات کوردسان بی ک وه‌داخوه تا نوویسان ئی کوله‌بسه باجگه‌ل گه‌وره‌ییگ نه‌را پرگاری نه‌ته‌وه‌یی داگه‌س. له ده‌وران پوست مودرن دی ته‌نیا نه‌ته‌وه‌ی کورد نیه ک وه‌رانوه‌ر وه زه‌ینیته‌ت ده‌وله‌ت-نه‌ته‌وه و ناسیونالیزم نهراتی ئیرانی مقاومت که‌یت، به‌لکه‌م نه‌ته‌وه‌کان تریج جوور تورکه‌کان، به‌لوچ و عه‌ره‌به‌کانیج له ناو مه‌ره‌که‌ی نه‌فلاتوون هاتنه‌سه ده‌یشت و وه‌رانوه‌ر وه ره‌ژیم توتالیته‌ر و نکنوکرات ئیران پاوه‌گه‌زدان که‌ن. له لایک تروه نزیک وه یه قه‌رنه ک نه‌ته‌وه‌کان ناو ئیران وه‌ل دوو جوور زه‌ینیته‌ت یا پارادایم دژ وه یه‌کتر ده‌سه‌ویه‌خه بینه‌س. پارادایم یا زه‌ینیته‌تیک ک نماینده‌گی مه‌رکه‌زگه‌رایی که‌یت ک فره هان ژیر کاریگه‌ریی زه‌ینیته‌ت ده‌وله‌ت-نه‌ته‌وه و ناسیونالیزم نهراتی جوور پان-ئیرانیسته‌کان و جه‌مانه‌ت سه‌لته‌نه‌ت ته‌له‌ب و مه‌شروه‌ته‌خواز و پارادایم تره‌گ دنگ نه‌ته‌وه‌گه‌ل ژیرده‌سه. جه‌مانه‌ت پانه‌ویی و پان-ئیرانیسته‌کان نه‌ک هوویج ده‌رسنیک له تاریخ و شکسته‌کانیان وه‌رنه‌گردنه‌س به‌لکه‌م له شوون یه قه‌رن بازهم حقوق جه‌می یا نه‌ته‌وه‌کان بی نه‌همیه‌ت نشان دهن، له حالیکا ماف چاره‌ی خوه‌ینوووسین (حق تعین سرنوشت) یا نازادی بریاردان نه‌ک ته‌نیا نه‌را فره‌ده‌کان به‌لکه‌م نه‌را جه‌مگه‌کان یا نه‌ته‌وه‌کان له مه‌یشووور حقوق به‌شه‌ر و سه‌نه‌تگه‌ل سازمان نه‌ته‌وه‌گه‌ل یه‌کگرتگ جه‌خت له سه‌ریان ک‌ریاگه‌سوه. له شوون ناخیز ژن، ژبان، نازادی، نیمه شایه‌ت نه‌وه بیمن ک جه‌ریانگه‌ل مه‌رکه‌زگه‌را وه ته‌مام ته‌یفه‌کانیانوه نه‌را تاقه جاریکیج ناماژه وه حقوق نه‌ته‌وه‌کان یا جه‌مگه‌کان ناو ئیران نه‌کردن له حالیکا ئیده و دکترین ژن، ژبان، نازادی، له کوردسانوه سه‌ره‌لدا. پارادایم مه‌رکه‌زگه‌را ته‌نیا جه‌خت له سهر حقوق شاروه‌ندیی یا فره‌ده‌کان که‌یتوه و توایت جوور یه قه‌رن وه‌رین له ژیر ناو ده‌وله‌ت-نه‌ته‌وه وه مودل قه‌وم یا ملله‌ت فارس، ئیران پسا-جمه‌ووریی نسلمی ئداره بکه‌یت. وه ماناییک تر ته‌فسیر ئی جه‌ریان مه‌رکه‌زگه‌را له حقوق به‌شه‌ر، ته‌فسیریگ فره‌دیه یانی توان ده‌وله‌تیک دورس بکه‌ن

وه قهول خوهيان ك شاروند حقوق هاوسان وهل يهكتر اداشتووين وئى نا ئه لان نه توانستنهس ته نانهت مه هوموم شاروند يا ئيران شيهو بكن تا بزانيمن فهردنگ كورد، به لوچ، تورك يا عه رب له سهر چ بنه واييگ بوون وه شاروندييگ ئيراني و نيا مهيزوور له ئيران ته مام نه ته وه كانه يا ته نيا قهوم يا مللهت فارس؟ له حاليكا وه ختيك نوريه مه قانون ناوده وئته تي و سه نه نگه ل حقوق به شه ربي له سهر نازادي نسانه كان، له وه ره دوينيمن ك هه م حقوق فهرد و هه م حقوق جه م جه خت له سهرى كرياگه سه. ئه را نمونه حقوق ژنگه ل له سه نه ت ناوده وئته تي حقوق جه مييه، مه سه ئه ي منالگه ل حقوق جه مييه و مه سه ئه ي نه قه ليه ته كانيچ مه سه ئه يي ك جه مييه تا فهردبي. مه سه ئه ي فهردنه ته وه يي له ئيرانيچ كه فيتته ناو هه مان تاري ف و په ده يده يي ك جه مييه. ئه را نه وه يكه له سهر بنه واي فاكته قسه بكه يمن وه هه وه جه زانم ك ته نيا يه به ند له سهر حقوق جه مي يا مه ردمگه ل بوومي له نلامي يه سازمان نه ته وه گه ل يه كگرتگ له باره ي حقوق مه ردمگه ل بوومي له ماده ي ٤ خوه ي نووي ساگه س، بار يمنه ك هوويشيت:

مردمان بومي، در اعمال حق تعيين سرنوشت خود، در مسائل مربوط به امور داخلي و محلي خود، همچنين شيوه ها و وسائل تامين مالي براي انجام وظيف مربوط به تعيين سرنوشت خود، حق خودمختاري يا خودگرداني دارند.

له شوون يه قه رن جه ريانگه ل مه رگه زگه را خسوسه ن ميرانگه ل دويمانه ي پائه وي هه مرائ هان له سهر زه نييه ت و توه م وه رين خوه يان. يه كي ك له ده ليگه ل ئي زه نييه ت شكسته خواردگه نه وه سه ك ئي خاندانه ته نانه ت له وه خت دوو ده وه ره له ده سلات ديكتاتورانه يان، وهل مه هومومگه ليگ جوور حقوق به شه ر، سياسه ت يا حزب سياسي نامو و بينه س. ئه وان له شوون ته مام ئي شكسته له هه مرائ توان مه شرويه ت خوه يان له (كورس كبير و داريوش) وه رگن و ته نانه ت تاري ف ئه وان ئه را حقوق به شه ر، تاري ف يك كورشييه.

ده سلات پائه وي و سازمانگه ل سياسي

له دهوران پائه وي مه ردم هه ق دامه زران سازمان سياسي نه ياشتن و (شا سالا ربي) جي (مه ردم سالا ربي) گه ر دو يوه. له ده وه ي پائه وي دويم دوو حزب كارتووني يا ده وئته تي له ژير ناوگه ل حزب (مردم) وه رابه ربي اسدالله علم، نوخست وه زير نه و وه خته له سال ١٣٣٦ خوره تاوي و حزب (ايران نوين) وه رابه ربي حه سه نه لي مه نسوور، نوخست وه زير وه رين و له شووني هويدا له سال ١٣٤٢ دامه زريا. له سال ١٣٥٣ دوو حزب ده وئته تي يان (ايران نوين) و (مردم) وه لايه ن مامه ده رزاه هه نه وشياوه و حزبيگ ساخته ي شاه له ژير ناو (رستاخيز) دانريا و هويدا نوخست وه زير به هايي ئيران، جوور ده بيروكول ئي سازمانه ديار يكريا. ئه را خاستر حالي بين له حربه كارتونيه كه ي پائه وي دويم كافييه ك له گوگل قسه گه ل مامه ده رزا له ناخره گه ل سال ١٣٥٣ له وه خت نيلام وه ناو حزب رستاخيز بخوه نيمن ك هوويشيت:

كه سيك ك په يوه سه نه وت وه حزب تازه، دوو ر ئ ها له وه ري، فه رديك له يوا يا سهر وه سازمان يك قه ير قانونييه يا سهر وه حزب قه ير قانوني توده و وه مانايي ك تر كه سيك خاننه. فه رديك له يوا شووني ها له زندانگه ل ئيران. يا نه گه ر بتوايت خاستر نه وه سه ك له زوويترين وه خت ولا ت بي ليته جي چويكه ئيراني نيه و سهر وه ملله ت نيه و فه ناليه نگه ل نه و كه فيتته چوارچوو كارگه ل قه ير قانوني. پائه وي هه ر له چوارچوو ئي سياسه ته، حزب توده، حزب دموكرات نازربايجان و حزب دموكرات كورده سان و جمهوري كورده سان و رابه ره كان ته رف و توين كرد. پائه وي له نه وه ز ئه را نوگرتن له فكر ملي و وه قهول خوه يان كه مونيستي، ئه متيازاتگه ل فه ردييگ دا ناخونده كان ك ده س ناخر هه مان نه و ناخونده كه تاج و هخت دويمانه ي پائه وي خسته زبلدان تاريخ.

له راسييا پائه وي يه كه م و دوويم نه ك وهل دموكراسي، حقوق به شه ر، سياسه ت و حزبگه ل سياسي وه شك ل موډرن نامو و بين، به نگه م هوويج به سته ري ك نشتمايي و فه رهنگي ئه را ته مرين موډرنيته ناماده نه وي و ته نيا له ناو توه ما بين. ئه را نمونه پائه وي نه ك هوويج له موډرنيته حالي نه وي، به نگه م دوچار جوور يگ له قه ربگه رايي (Occidentalism) هاتووي. جوور نمونه پائه وي دويم هه شت سال وه ره له نقلاب ٥٧ وه وه په ر توه م و خوه شيني قه ربگه رايي، داوا له رابه رگه ل جه هان كرد ك تا له جه ژن ٢٥٠٠ سا له ي دامه زران ئه پراتوور ئيران وه لايه ن كورس كبير په يوه س بوونه نه و

شابانوو فرح له تهخت جهمشیر. وهلی فره توویل نهکیشا ک خروجی مودرنیتهی پانهویی و قهرنگه‌رایی ناوبریاگ و روئیای زنگ کردنه‌وی نپیراتووری کورش کبیر بی وه خومهینی و نزام توتالیته‌ر جمهوری نسلایمی ئیران له سر بنه‌وای ولایهت فه‌قی. ئی تاریخه ۲۵۰۰ سانه ک دویمانه‌ی پانهویی و ناسیونالیزم ئیرانی گارد وه‌پیتوه گرن، نه جی فه‌خره و نه سه‌روه‌ری، چوپکه وه پای قسه‌ی نه‌و که‌سگه‌له ک ههمرائ حافظه‌ی تاریخیان کار که‌یت، له موده‌ت ۲۵۰۰ سال ناخر، ئی سه‌رزه‌وییه له ژیر ده‌سلا‌ت حوکمه‌نگه‌ل په‌لامارده‌ر و قه‌یربومی بیه‌س و فره سالیج له ژیر ده‌سلا‌ت حوکمه‌نگه‌ل بوومی و (ئیرانی)، وه‌لی چ په‌لامارده‌ر، چ بوومی، گیشتیان له دویمانه‌ی تاریخی و ئیدنولوژیی دینی و سته‌مکاری، له یه‌کتر سبقه‌ت گرتنه‌س. نایا تاریختک له‌یوا نه‌را نه‌وه بووت ک جه‌شن ۲۵۰۰ سانه‌ی بگریت یا نه‌سله‌ن شانازی وه‌پیتوه بکه‌یت؟

له لایینک تروه ئیران وه توویل تاریخ خوهی خاون سازمان سیاسی وه شکل مودرن نه‌ویه‌س ک هه‌تبه‌ت شه‌رایه‌ت دامه‌زران حزب توده جوور حزینک سه‌رانسه‌ری و حدک له خوره‌ه‌لا‌ت کوردسان وه‌گه‌رد شوونه‌کان تر ئیران ته‌وفیر دیریت، چوپکه توانیم بوویشیم ک وه دامه‌زران حزب توده و حدک بنه‌ره‌ت حزینک مودرن له تاریخ ئیران و کوردسان دانریا. وه‌لی وه‌ختیک تیه‌مه سه‌ر دانان حزینک کارتوونی له ده‌وران پانه‌ویی ناتوانیم نه‌وانه جوور حزینک مودرن هه‌ساو بکه‌یم چوپکه نه‌وان نه‌ک فاقد تفکر نه‌قلانی و سه‌روه‌خویی سیاسی بینه‌س به‌نکه‌م فره‌تر سازمانک‌ل ده‌رباری بینه‌س. هه‌ر نه‌و جووره له بان نشاره کردیم پانه‌ویی دویم ته‌نانه‌ت حزینک کارتونی خوه‌یچی یه‌ک له دویم یه‌ک ته‌فر و توینا کرد و ته‌نیا ژست وه حزب رستاخیزه‌ گرت ک هوویج خسوسیاتیک دموکراتیک و مودرن نه‌یاشت. وه مانایک رووشتر راسه له‌و ده‌وره‌انه حزینک سیاسی بینه‌س وه‌لی زوورمیان حزینک فره‌مایشی و له خزه‌مت ده‌سلا‌ت پانه‌ویی بینه‌س خسوسه‌ن له شوون کو‌ده‌تای ۲۸ موردا‌د ۱۳۲۲. پانه‌ویی دویم ته‌مام حزینک تره‌گ هه‌توه‌شانوه یا له ناو حزینک واحد جوور رستاخیز تاوانه‌یانوه. وه‌لی حزینک جوور جبه‌ی ملی و توده له سه‌رانسه‌ر ئیران فه‌نالیته‌ت سه‌روه‌خوو داشتن وه‌لی وه لایه‌ن ده‌سلا‌ت پانه‌ویی سه‌رکوت کریان و له کوردستانیج حدک و جمهوری کوردسان و رابه‌ره‌کانی له ناوبردن وه‌لی حدک وه شکل مه‌خفیانه تا نقلاب ۵۷ نداهه وه موبارزه‌ی خوه‌ی دا. وه مانایینک تر توانیم حزب توده ک سال ۱۳۲۰ خوره‌توایی دامه‌زیا جوور نداهه‌ده‌ر جه‌ریانک‌ل چه‌پکه‌را بزانیمن ک له ده‌وران مه‌شرووته به‌رجه‌سته بینوه. هه‌ر نه‌و جووره له بان نامازه کردیم، نیمه توانیم حزب توده وه یه‌کمین حزب مودرن له تاریخ ئیران بزانیمن، چوپکه هه‌م خاون ساختار ته‌شکیلاتی بی و هه‌میج به‌رنامه‌ی نامووزشی نه‌را نه‌نداهه‌کانی داشت له حالیکه حزینک جوور جبه‌ی ملی و نه‌زه‌ت نازادی نه‌توانستن بوون وه حزینک واقعه‌ی و مه‌ردمی. هاوزه‌مان کریه‌ت حدک له کوردسان و له شوونی کومه‌له وه حزینک مودرن له ده‌ور و زه‌مان خوه‌یان دابنریه‌ن.

شکلگیری توتالیتریزم له سه‌ر بنه‌وای نسلا‌م سیاسی وه مودرن شیعه له ئیران (۱۹۷۹)

له زه‌مان وه سه‌رکاره‌اتن ره‌ژیم ولایه‌ت فه‌قی و توتالیته‌ر ئیران له سال ۱۹۷۹ میلادی تا نوویسان ئی کو‌ته باسه فره که‌س و لایه‌ن له باری مه‌فه‌ووم نقلاب یا ناخیز نه‌ته‌وه‌گه‌ل ناو ئیران دژ وه ره‌ژیم پانه‌ویی دویم نوویسانه‌س و قسه کردنه‌س. مینه‌وانک‌ل و کارناسک‌ل یوار علوم سیاسی نوورینگه‌ل جوراواجوور له سه‌ر ده‌لیگه‌ل سه‌ره‌ندان نقلاب و کاریگه‌ریه‌کانی دیرن و هه‌تبه‌ت به‌ش فره‌یک له کارناسه‌کان، رووشنوویره‌کان و سیاسه‌تمه‌داره‌کان وه نه‌ف خوه‌یان یا ئیدنولوژیی خاصی ئی مه‌سه‌له‌ و الاویژ کردنه‌س. له‌ی به‌شه له کو‌ته‌باسه‌که‌مان وه‌ر له‌وه‌یکه بچینه‌مه سه‌ر جه‌مگه‌ی یارسان و شکلگیری حزب سیاسی وه هه‌وه‌جه زانیمن ک باکراوندیک له سه‌ر نقلاب ۵۷ بجه‌یمنه وه‌ر باس و گفتگوو. شایه‌ت یه‌کیک له خاسیه‌تگه‌ل ئی شیکاریه‌ نه‌وه بووت ک نیمه جوور نه‌سل دویم نقلاب بتوانیم وه شکل نه‌قلانی بازخوانی نه‌را ره‌فتار و هه‌توویست سیاسیمان بکه‌یم نه‌را نه‌وه‌یکه یه جار تر له سه‌ر بنه‌وای سانتی تالیزم یا نحصاتگه‌رایی بریار نه‌یه‌یم و هه‌میج نه‌قل و چاره‌نوویس خوه‌مان نه‌یه‌یم وه ده‌س که‌سگه‌ل کاریزماتیک دینی و ناقا و سه‌ی یا جه‌ریانک‌ل ناسیونالیستی و توندروو.

وه باوه‌ر من وه‌ر له‌وه‌یکه باس له نقلاب ۵۷ و پیمان ده‌سلا‌ت تاغووتی و ناسیونالیستی نقراتی مامه‌د رها شاه بکه‌یم بایه‌س لاخواره‌گی هه‌ته‌وه‌گرده‌یم نه‌را لای نالوگوور و رفورمه‌گه‌ل نقتسادی، نشتمایی و فره‌ه‌نگی له ده‌یه‌ی ۱۳۴۰ خوره‌توایی له ئیران

ک و لایه‌ن شاه و نه ژنر فشار قودره‌تگهل خارجی و سه‌رمایه‌داره‌کان خسوسه‌ن نمریکا شکل گرت و مه‌هه‌ندسی کریا. باسکردن لهی تاوالاته فره نه‌همیه‌ت دیریت چویکه کاریگه‌ری فره‌ینگ له سه‌ر رمیان نزام پانه‌ویی دویم داشته‌س.

نسل‌احات دهیه‌ی ۱۳۴۰ جوور یه زهرورته نه‌را په‌ره‌س‌ندن ره‌ژیم پانه‌ویی و مانه‌وی له قودرته و هه‌ره‌لیوا له جه‌هت مه‌نافه‌ی قودره‌تگهل سه‌رمایه‌دارییی جه‌هانی ده‌سوه‌پیکرد. نیه وه ماناسه ک له لایکوه، په‌یوه‌ندیگهل نقتسادی-نشتمایی دویاکه‌فتگ و فنودانی حاکم وه سه‌ر نیرانا، هه‌وجه وه یه ریفورم ریشه‌یی داشت ک بتوانیت هه‌م ده‌سلات پانه‌ویی دویم نه‌را موده‌تیک کول گارانتی بکه‌یت و هه‌میج گپچه‌نگهل نشتمایی که‌مه‌و بکه‌یت. له نوورینیک جه‌هانیوه، سه‌رمایه‌دارگهل قه‌ربی خسوسه‌ن نمریکا و ننگلیس چه‌و بورونه بازار کار و نیرو کا هه‌رزاتقیمه‌ت و سه‌رچه‌وه‌گهل ژنرزه‌ویی خسوسه‌ن نه‌فت ک تا نه‌و زه‌مانه که‌متر که‌فتویه وه‌ر مونویول قودره‌تگهل خارجی له نیران. وه‌لی نمریکا و ننگلیس بی کار دانه‌نیشن و شه‌رایه‌ت ژنویولوتیک نیران و وجود نه‌سل جه‌وان له ناوییه‌کان ده‌روه‌چیک نه‌را فه‌راه‌م‌کردن نیرو کار هه‌رزان ناماده کرد و نیران بی وه ولاتینگ موهم نه‌را سه‌رمایه‌گوزارییی. هه‌ر وه‌ی بوونه‌وه، یه‌کمین هه‌نگاو نه‌را چاره‌سه‌رکردن نیرو کار نه‌وه بی ک بتوانن وه هه‌ر قیمه‌تیک بیه‌س نیرو کار (جه‌وانه‌کان) له ناوییه‌کانوه ننتقال بیه‌ن نه‌را شه‌ره‌کان له ژنر ویانک شارنشین و جه‌وانه‌کان وه که‌مترین هه‌قده‌ست بوون وه جه‌یوانگهل زامه‌تکیش و نقتسادی وه قه‌ول هانا نارت نه‌را نزام سه‌رمایه‌دارییی و خاندان بی‌ده‌سلات و فاسد پانه‌ویی. گام دووبیمان ئی بیه ک بتوانن که‌سانیک له ناو ته‌به‌قه‌ی ناوه‌پاس جوور سه‌نیار یا کریار وجود داشته‌ویت ک بتوانن کالاکان بسه‌ن و له‌یوا بوون وه به‌شیک بنه‌ره‌تی له مه‌سره‌که‌رگهل نزام سه‌رمایه‌داری.

نه‌و مه‌وقه ره‌ژیم پانه‌ویی وه کومه‌ک کوده‌تاجییه‌کان و پشتیوانی ننگلیس و نمریکا له ده‌س قه‌یران دهیه‌ی ۱۳۳۰ خوه‌ره‌تاویی قوتاریی هاتوویی. نه‌را دنئیایی فره‌تر مامه‌دره‌زا شاه سه‌ردان نمریکا کرد و وه لایه‌ن ره‌یس جه‌هور نه‌و وه‌خت نمریکا (کندی) وه که‌رمی پیشوازیی له ئی کریا. وه‌یجووره نسل‌احتیک ک شاه وه (نقلاب چهرمگ) یا نقلاب شاه و خه‌لق) ناوی برد، نیران له جه‌مگه‌ییک که‌شاهورزیی و فنودانی گوری نه‌را جه‌مگه‌ییک سه‌رمایه‌دارییی نیمه سه‌نعه‌تی و ناماده‌یی خوه‌ی نه‌را تیکه‌ل بین وه نزام نقتسادی جه‌هانی ده‌روری ک نستارت ئی پرووسه له رابران ۱۳۴۱ ده‌سوه‌پیکرد.

جی وه‌ته ک ئی گوراکارییه ماهیه‌ت نسل‌احت نه‌رزی داشت، وه‌لی فره نانه‌داله‌تانه و مه‌حافزه‌کارانه بی ک وه‌گرد جه‌مگه‌ی که‌شاهورزیی نه‌و وه‌خت نیران یه‌که‌و نه‌گرت. نه‌را نمونه، هه‌رچه‌ن مالکیه‌ت زه‌وی دریا وه بریک له که‌شاهورزه‌کان وه‌لی ناته‌وانی دانه‌وه‌ی قه‌ررگهل درنژماوه، که‌شاهورزه‌گهل فه‌قیر ناچار کرد ک زه‌مینه‌کان خوه‌یان وه قیمه‌تیک فره له خوار بفروشنه نفاقان و نه‌را مانه‌وه‌ی خوه‌یان و مناله‌کانیان مه‌جیور بین ک روی بکه‌نه که‌لان شارگهل گه‌وره جوور ته‌یران و له ناخوه‌شترین شه‌رایه‌ت و له شوونگه‌تیک جوور (حلبی‌آبادها و مجبور آبادها) ژیان بکه‌ن.

له لاییک تروه، له هه‌مان ده‌وران دانزگاکان له‌وه‌ر لاوازیی و له خوارین که‌یفیه‌ت ناموزش ناکادیمییک، گرووگهل دانشجویی بین وه خاون جووریک له مودیریته قه‌یرنفتیک و دویاکه‌فتگ و نه‌توانستن جواوگوو خواستگهل دانشجووه‌کان بوون. له گشتی ناخوه‌شتر، جه‌و پولیسی حاکم وه سه‌ر دانزگاکان و به‌شگهل دانشجویی ک هه‌ر جووره نارزه‌زایه‌تیک وه لایه‌ن پولیسی و ده‌زگایی ترسناک ساواکوه سه‌رکوت کریا. فه‌زای سه‌رکوت، نه‌ویین نازادی به‌یان، سانسور و قه‌یه‌خه‌کردن هه‌ر جووره فه‌نالیته سیاسی له ناو و ده‌یشت دانزگا بی وه بایس نه‌وه‌یکه ک رووشنویرگهل و خسوسه‌ن قشر دانشجوو بوون وه به‌شیک له نارزه‌زایه‌تیه‌کان دژ وه ره‌ژیم پانه‌ویی. له لاییک تروه، راسه ک ژنگهل له ناستیک خوار له نازادیکهل مه‌نضی به‌هره‌م‌ه‌ند بین، وه‌لی کاریگه‌ری نسل‌احات له سه‌ر ژنگهل فره مه‌حافزه‌کارانه و پیاسالارانه بی. نه‌را نمونه مامه‌دره‌زا باوگ ره‌زایی پانه‌ویی نه‌لان ک ژست وه مودرنیزم وه گرت و ده‌فا له وه‌رین پر له تاوان و فه‌ساد باوگت که‌یت، بایه‌س جاریک نه‌را هه‌میشه شو‌جانه‌ت نه‌وه داشته‌ویت ک وه‌رانوه وه ناخیز ژن، ژیان، نازادی، بویشیت ک نه‌وه باوگم بی له‌وه‌ر هژمونی دین و ملکه‌چ بین وه‌رانوه وه شه‌ریه‌ت نسل، شه‌هامه‌ت نه‌وه نه‌یاشت ک په‌ره وه فه‌نالیته ژنگهل جوور نیمه‌ی جه‌مگه و نازادیکهل موسبه‌ت نه‌وان بیه‌یت.

له لاییک تروه، ده‌رامه‌تگهل نه‌فت نه‌را ده‌ولته پانه‌ویی ده‌روه‌چیک واز کرد ک ئی ره‌ژیمه پایه‌گهل نقتسادی ولات قورخ بکه‌یت و بی وه گه‌وره‌ترین مالک مملکه‌ت. جی باسه ک له‌ی ده‌روه بی ک فه‌ساد (Corruption) و خسوسه‌ن فه‌ساد مالی له سیستم بوروکراسی ره‌ژیم پانه‌ویی نه‌ه‌ادینه بیوه و فه‌ساد له ده‌ریار سه‌لته‌نه‌تی په‌ره‌سه‌ند.

وه گوزشت زهمان، و هاووخت وهل پهړهسندن سهنعت و نقتساد سهرايمه دارى وه رابهري نمرىكا ك فوكوس نه سلې له سره سرمايه بى و له لايىك تروه رقابت دوو قودرت بنه رته يانې نمرىكا و يه كيه تى جه ماهير شه ورهوى له دوران جهنگ سارد بووين وه به شىك له گرفتگه ل سياست ناوده و نه تى و هره شه نه را سر سولج ژنوپولنىك ك بىگوومان توانست كاريكه رى له سره نيرانج داشتوويت. ناسه قامگيرى سياسى له ناست ناوده و نه تى ، رقابته بهين قودره تگه ل جى باس و رقابته تيان له سره نه فت نيران و فاكته رگه ل ناوخووى گيشتيان دس داوینه دس يه كتر ك به سته رگه ل نشتمايى و فدره نگی نه را نقلاب ۵۷ دورس بکه ن.

له لايىك تروه ناوت مه سه نه ي ژنوپولنىك و كاريكه رى نقيمى له سره سره نه لدان نقلاب له نيران له فكرمان بچووت. نه را نمونه هاوساين نيران وهل نه فقانستان و كوده تاي نزامى له مانگ گولان ۱۳۵۷ وه لايه ن حزب دموكراتىك خه تق نه فقانستان وه پشتيوانى يه كيه تى جه ماهير شه ورهوى دژ وه ده و نه ت مامه د داود خان رهيس جمهورو نه وخت له حائىكا بى ك ناكووى و رقابته تگه ل بهين نمرىكا و شه ورهوى له جهنگ سارد وارد فاز تازه بىك بوى. نى مه سه نه بيه بايس نه وه يكه نمرىكا فره نگران وه زنيه ت نيران و مه ناهه كانه ل نه ي ولاته بووت. له هه لوممه رچىك له يوا بى ك نالوگورگه ل سياسى له نه فقانستان و نفوز شه ورهوى له نيران له رى حزب توده و كانالگه ل تره گ و هه ميچ فاكته رگه ل ناوخووى كاريك كردن ك نه ته وه تگه ل ناو نيران وه نه يد ره سين وه نارزادى و دومايهاوردن وه زولم و ستم په رژيم پالنه وى دژ وه مامه د رها هاتنه خه يوان ك كه متر له يه سال دهنگ نارهايه تى ره سيه سه رانه سر نيران و سه رنه جام روئىاي نمپراتوورى ۲۵۰۰ ساله ي كورش و ناسيوناليزم نقراتىي فارس-مه حوهر و تاج و كاخه كان سه نه نه ت كه فتنه زيلدان تاريخ.

چشتيك ك له يره بايه س نامازه وه پى بكه يمن نه وه سه ك وه پيچه وانه ي نه وه كه سكه له ك تاريخ جه لى و ساخته نه را پاىگاي مه ردمى خاندان پالنه وى نويسانه س، نى خاندانه له چه ندين سال وهر له نقلاب ۵۷ مه شروويه ت خوى وه ته مامى له دس داوى و له شوون گورانكارى به كان له نه فقانستان هاوسا تازه هم شاه و هه ميچ نمرىكا و انگليس زانستن ك تازه دى دوران و حه كايه ت خاندان پالنه وى وه ناخرين ساتگه ل خه م نه نكي ز خوى ره سبه س. ده و نه ت فاسد پالنه وى دويم كونترول وه زنه كه له ده سى نه ماوى و دى نه توانست ته نانه ت موديريه ت ته يرانج بكه يت. له و لايچووه نمرىكا و هاوپه يمانگه ل قهرى نه را نمونه ننگليس نه رايان ده ركه فت ك كونترول نيران له ده س شاه خارج بيه س و دى وه هه وده جه نه زانستن ك ده فا له شاه و په رژيمه گه ي بکه ن. له لايىك تروه نى خه تهره وجود داشت ك نيران جوور نه فقانستان بكه فيتته وهر په لامار و نزامىك دلخواز موسكوو بايته سه ر كار. په س قهر بيه بيه كان و خسوسه ن نمرىكا بىكار دانه نيشتن و وه شك ل مه خفيانه وهل (نهضت اسلامى) جوور نوپوزسيون شاه په يوه ندى گرتن و ته نانه ت نمرىكا فره جار هووشتار وه په رژيم شاه دا ك بايه س به ركه لاف چه په كان، كومنيسته كان و مليگه راکان، سياسته تىك نه رمتر وه رانه وهر نه سلاميه بيه كان داشتووين. له چوارچوو سياسته تىك له يوا بى نمرىكا وهل به شىك له موخالفگه ل په رژيم شاه جوور نمونه (خومه ينى) په يوه ندى گرت و زهمانيگ ناوبرياگ هاته پارس، موسته قيم وه ليا په يوه ندى گرتن و وهل يه كا بريارگه ل هاويه ش دان و ته نانه ت بريك قه و ل و قهراريج دانه يه كتر. وه پاى بريگ سه رچه وى جى نتوار، خومه ينى ته نانه ت قه و ل تازه كردنه وى قه رادادگه ل نه فتى و ندامه ي سادرات نه فت له نيرانوه نه را قهراب داوى. قه و لنيگ ك مامه دره ز پالنه وى جوور تاديدىك نه را سه ر مه سلحه ت قهراب باس له نى كرد. جى باسه ك سال ۱۹۷۳ ميلادى شاه نيلام كرد ك قه رادادگه ل نه فتى وهل شرکه تگه ل قهرى له سال ۱۹۷۹ ميلادى ته مام بووت و نه وه هوويج به رنامه بىك نه را تازه كردنه وى نه يریت ك هه نه ت بريگ له كارناسگه ل سياسى و نقتسادى نى هه نويسته وه يه كيك له فاكته رگه ل خارجى نه را نقلاب ۵۷ زان. وه يچووره ، له شوون نه وه يكه نمرىكا و هاوپه يمانه كانه ل نه وه دنيا بين ك كارنامه ي سياسى شاه ته مام بيه س، وه نه نجامه ره سين ته نيا نه ته رناتيق مونساب له هه لوممه رچ نه لان نه را نوگرتن له نفوز شه ورهوى و وه ده سلات ره سين جه ريانگه ل چه پ و مللى، پشتيوانى له نهضت اسلاميه چويكه وه باوهر نه وان هاتنه سه ركار جه ريانىك اسلامى خاستره له نفوز شه ورهوى و كومنيست له نيران. نى پلانه جوور نه و لويه ت يه كم هه ساو له سه رى كريا و پاراستن مه سلحه ت نقتسادى نه وان بى وه نه و لويه ت دويم، چويكه نه وان خاس زانستن نه گهر نه توان هه لوممه رچ سياسى و مه و ج توده يى له خه يواونه كان مه هار بکه ن، ناتوانن پاريزگارى له مه ناهه گه ل نقتسادىي خوه يچيان بکه ن. هه ر وه ي بوونه وه، نمرىكا و هاوپه يمانگه ل قهرى وه زورم دهنگ له كونفرانس گوادلوپ (CONFÈRENCE GUADELOUPE) فه رانه سه برياردان ك دى پشتيوانى له مامه دره ز شاه و په رژيمه گه ي نه كهن و هه رله يوا له ناخر كونفرانسه كايا وه شيوه ي ده سه جه مى برياردان ك ته مام زمينه كان نه را وه ده سلات ره سين نهضت

اسلامی و رابهری خومهینی ناماده بکن. وهیجوره کونفرانس گوادلوپ و پشتر کردن وه شاه، هم تاریخ مهسرف رهژیم شاه دیاریکردن و پشتیوانیان له حاکمیهتیک اسلامی له دستور کار خوهیان نهرا نیران دانان. له شوونی سیستم رسائن قهراب نهرا تامین مهنافه خومهینی و نهضت خستنه کار و گیشتر شهویک پهیام و نلامیهکان خومهینی نهرا نیران له کانال بی بی سی (BBC) ی فارسی پهخشه و کریا و تهنانهت چلچاو نهوهیچه بی ک له ههمان کانال باس له دیین نهکس خومهینی له ناو مانگ کریاگه. نیه له حالیکا بی ک چه پهکان و جهریانگهر ملیگهرا چ سرانسهری و چ له ناو مللهتهکان تر خاون کهمترین نهکانات رسائن بین. له شوون ریکهفتن گوادلوپ، نهرتش نیلام بیتهرهفی کرد و ولاتگهل قهری نگران لاوازی دهوتت شاپوور بهختیار له کونترول نقلاب و پاراستن مهنافهگهل خوهیان له وهرانوهر قودرهتیک جوور شهوهوی بین. لهیوا نهریکا یهکیک له وه تهجروهترین فهزماندهگهل نیروو ههواایی خوهی وه ناو رابرت نرنست هایزر (Robert Ernest Huyser) ناسریاگ وه ژنرال هایزر ک هاورهمان یهکیک له کهسگهل خاون شوون و نوون له نهرتش شاه بی، دواره رهوانهی نیران کرد نهرا نواگرتن له نتمال دهخالته شهوهوی و کودهتای نتمالی نهرتش و هاووخت نامادهکردن شهراهت مهناسب نهرا تاویل قودرت وه خومهینی، نهک پشتیوانی له وهزنیته قهیرواقهعی ک نهریکا وه خاصی پهی وه ههقیقتهته بردویی ک حوکمهت بختیار دی ناتوانیت دوام باریت. پهس لهیوا وه خاس زانستن ک نهرتش ری نهرا داگیرکردن قودرت سیاسی، کونترول مهوج نقلاب تودهیی و ههمیج وهدهسوهگرتن قودرت وه لایهن نسلامیهکانوه فهراهم بکن و خومهینی جوور نهتهرناتیش رهژیم شاهنشاهی وه زور بسهپنن وه سهر نهفکار عمومی مهردم نیران.

لهی بهینه بهش فرهییک له مهردم نیران وه خوسهن مهردم کوردسان و نقلیم یارسان ههست وه نگرانی کردن ک شایهت نقلاب وه لایهن جهریانیک خاس یا گروویگهل نسلامیوه کونترول بکریهت. ههر وهی بوونهوه پهلامار مهکرهگهل قودرت، پایگانان و نهبارگهل تفهنگ و مومات دان و خوهیان موسلهح کردن، و ئی کاره بهرخهلاف مهیل ههوادارهکان خومهینی بی چویکه نهوان تاوستن ئی سرچهوه نهکهفیتته دس مهردم تا نهوان بتوانن له تهرجهکان و بهرنامهگهل دومای خوهیان وه ناسانی نقلاب و تودهگهل مهردم سهرکوت بکن. وهلی دس ناخر له دهیهی ۱۳۶۰ خوهرهتاوی کاریک ک شاه نهتوانست له سهرکونکردن نقلاب مهردمی له تیا سهرکهفتن وهدهسباریت، رهژیم توتالیتهر جمهوری نسلامی نیران ئی کاره تهمام کرد.

نهلان ئی پرسیاره دورس بووت ک نقلاب ۵۷ نهتیجهی ناخیز سرانسهری و مهردمی بی یا جمشتر مهحافزهکار اسلامی وه رابهری خومهینی؟ یا ههر وه راسی چهن جهریان و حزب سیاسی ترهگ لهی نقلابه بهشدار بین؟ نایا بیجگه له جهریانگهل ناسیونالیست لیبرال، جونبش چهپ و کومنیستی و جهریانگهل ملی، مهردم یارسان خاون چ شوون و نوونیک بین و نهسلهن ههئوستیان له بارهی نقلاب ۵۷ چه بی؟

نهوهتهن بایهس ناماژ وهی نیه بکهیمن ک نهضت اسلامی له جهریان دهسوهپیکردن نقلاب ۵۷، جهریانیک قهویی بی و وهپنچهوانهی حزبهکان تر، خاوان رابهری، نههاد و بنیات فکری مهخوس وه خوهی بی و له تهمام نهو ساگهله له دهوتت و حوکمهت پالوهی نهرا خوهی دهوتت بی. نهوان جهریانیک سیاسی-مهزهبی شیعه بین ک تینگ قودرت و خوازیار حوکمهت اسلامی بین. ههرلهیوا له یه قهرن وهرین جوور دهوتت سایهر وجود داشتن و له ندارهگهل کاروبار ولات ههر له دادگان بگر تا نزدواج و تهلاق، دهرامد مادی و نهقدی له ری نهماکن موقوفه جوور خانیهگان، دوکانهکان، زمینهکان، موناسبتگهل مهزهبی ناسیاگ وه (سههم نهمام) و (وجوهات شرعی) ک لهو ریوه داهات وهرچهویگ وهدهسهاوردن و ههر نیه بی وه فاکتهریگ نهرا نهوهیکه بوون وه خاون سازمانیک گهوره و دهوتهمن له ژیر چهودیری مهرجیهت شیعه.

جهریان دویم، جمشترگهل ناسیونالیستی و لیبرالیستی قهریگهرا بین. ئی جمشترگهله له نهوهلگهل قهرن بیسم سهرهتدان و رابهرگهل ئی جمشتره بین ک فهرهنگ مودرن نروویایی ننتقال دان نهرا نیران. نهو زهمانه موسهقد دهفا له وه ملی کردن و بوومی سازی نهفت و نستلال سیاسی نیران کرد. له نقلاب ۵۷ ئی جمشتره وه دهلیل بن کهفایهتی و نهیاشتن شوون و نوون وهرچه له ناو مهردم و وه توویل ژبان سیاسیان جوور رهخنهگرگهل بن دهرد و سهر حوکمهت شاه ناسیون، ناخردهگی تهسلیم جهریان مهزهبی بین. نهریکا و هاوپهیمانکانی ئی جهریانگهله وه خاصی ناسون و وه خاتر ههمان دهلیل بی ک فره ههساو نهرایان نهکردن و ناماده نهوین وهلیانا وارد هوویج بیابوهسیک سیاسی و نفتسادی بوون.

جهریان سیهم، چهپ و سوسیالیستهکان بین ک تاریخ ئی جمشتره و جهریانگهل سیاسی له نیران ههتهوهگردهت نهرا نهو وهخته ک کارگرگهل نازیایجان و نوستانگهل شهمایی نیران وه مهیزوور کارکردن له ناوچهگهل نهفتی باکوو هاتوون نهرا نهو

شوونگه له و هر نه‌وره بی ک وهل نه‌فکار و ته‌فه‌کورات ته‌به‌قاتی، نُنقلابی و سوسیال دموکراتیک ناشنا بین‌ئی جمشته نه جهریان نُنقلاب مه‌شرووته هاوپه‌یمن جدی جونبشگهل لیبرال و ملیگه‌را بی. وه دامه‌زنان حزب (اجتماعیون یا عامیون) و دوياخر دانان حزب کمونیست ئیران له سال ۱۲۹۹ خوره‌تاویی وارد مه‌یان موبارزه‌ی سیاسی بین و بین وه جمشتینگ موهم له مه‌یان سیاسی ئیران. هر چهن ئی جمشته وه‌خاتر وابه‌ستگي حزب توده وه سیاست خارجی یه‌کیه‌تی جه‌ماهیر شه‌وره‌وی زه‌ریه‌گهل گه‌وره‌ینگ خوارد، وه‌ئی بیگوومان توانست نه‌را نزدیک وه چهن‌دین ده‌یه کاریگه‌ری خوه‌ی له سهر نه‌ندیشه‌ی سیاسی و فه‌ره‌نگی رووشنوبرگهل ئیرانی بیلسته جی و هه‌میچ جوور بازبگه‌ریگ نه‌کتیف له بوارگهل سیاسی و نشتمایی له ئیران ره‌ول خوه‌ی بوینیت. له لایینک تروه، ئی جمشته له جهریان نُنقلاب ۵۷، وه ده‌لیل ده‌رگیرگهل فکری، جناح به‌ندینگهل سیاسی و شکافگهل ته‌شکیلاتی نه‌توانست له شه‌رایه‌ت مه‌وجود نه‌را دورسکردن به‌لانس قودره‌ت له به‌ین نیروگهل سیاسی نُسفاده بکه‌یت و هر ئی مه‌سه‌له بیه بایس نه‌وه‌یکه ک دوياخر وه لایهن نُسلام سیاسی وه رابه‌ری خومه‌ینی سه‌رکوت و ته‌رف و توین بکریه‌ن.

هر نه‌و جووریکه دویمین ک له یه‌قه‌رن گوزه‌شته جه‌مگه‌ی ئیران مه‌یان ده‌رگیری و رقابه‌ت له به‌ین ئی جمشته‌گه‌له بیه‌س و هر سن جمشته‌که‌یچ یا وه‌ل ره‌ژیم پانه‌ویی بینه‌س و یا رقابه‌ت نه‌را وه‌ده‌سه‌وگرتن قودره‌ت سیاسی کردنه‌س.

وه سهر کار هاتن نُسلام سیاسی وه رابه‌ری خومه‌ینی و هرله‌یوا ته‌وازن قودره‌ت له به‌ین نیروگهل جه‌هانی له دوران جه‌نگ سارد و ناته‌وانی و فقدان مه‌وقیعه‌ت مه‌ردمی و جونبشگهل ناسیونالیستی و لیبرالیستی له لایینک و نه‌ویین سازمانده‌ی و په‌به‌ریه‌ت نُنقلابی له به‌ین جهریانگهل چه‌پگه‌را بی وه بایس نه‌وه‌یکه ک نُسلام سیاسی وه رابه‌ری خومه‌ینی بتوانیت توزه پلانگهل توتالیتاریستی و مه‌زه‌به‌ی خوه‌ی پراکتیزه بکه‌یتوه.

خومه‌ینی وه ده‌سه‌وگرتن قودره‌ت وه یه‌کیک له هه‌ده‌فه‌کانی ک له ناوبردن ره‌ژیم شاه و حاکمیه‌ت ناوبریاگ بی، ره‌سی و له شوونی بایه‌س نه‌را هه‌ده‌ف دویم خوه‌ی ک سه‌رکوت و نابودی نُنقلاب و سه‌پانن قودره‌ت خوه‌ی بی، ته‌قالا بکردا.

خومه‌ینی نه‌را ره‌سین وه‌ی هه‌ده‌فه و وه‌لاریا بردن نه‌فکار عمومی، مه‌شیا ده‌س بیه‌یت وه کارگهل فریبکارانه نه‌را نمونه نشتان سفاره‌ت ئمیریکا و وه گره‌وگان گرتن ۵۲ نه‌فه‌ر له کارمه‌ندگهل و دیپلماتگهل ئمیریکایی نه‌را موده‌ت ۴۴۴ پووژ و هه‌میچ به‌رزه‌وکردن شوئارگهل مه‌رگ بر ئمیریکا. له راسییا ناوبریاگ وه‌ی کار خوه‌یه ری نه‌را سه‌رکوت فه‌نالگهل و موبارزگهل واقعه‌ی زد ئمپریالیستی هه‌موار کرد. یا سازکردن نمایشگه‌لینگ جوور مستضعفان و پشت کردن وه مال دوتیا، روئیا و دیدگای دابه‌شکردن سروه‌ت و سامان له به‌ین فه‌قیره‌کان وه شکل نادلانه، پیشوازی له جه‌نگ ئیران و عراق وه مه‌یزور ناماده‌کردن جه‌مگه، په‌لامار به‌رده‌وام نه‌را سهر دانژگان و تاتیکردنیان وه ویانک نُنقلاب فه‌ره‌نگی و ده‌یان خه‌راوکاری تره‌گ ک خومه‌ینی نه‌را گولدایین و له ری لادان مه‌ردم نه‌نجامی دا تا له‌یوا نه‌فس نُنقلاب په‌ک بخه‌یت و له نه‌تیجه‌یا وه ته‌مامی سه‌رکوتی بکه‌یت.

توانیم بویشیم ک ئالوگور به‌لانس قودره‌ت له به‌ین نیروگهل نُنقلابی و موخالفه‌کان نُنقلاب، نه‌وین خوه‌یسازمانده‌ی و بیده‌سه‌لاتی نه‌وان له شوون ۲۲ راپران (بهن)، نه‌ویین حزب یا یه‌ی جه‌به‌ی فه‌وی و گشتگیر چه‌پ و سوسیالیست و نه‌ته‌وه‌یی و هرله‌یوا بی‌که‌فایه‌تی و نه‌ویین مه‌شروعیه‌ت تاریخی، سیاسی و نشتمایی جهریان راست، یانی بورژوازی لیبرال بی وه بایس نه‌وه‌یکه ک یه‌کمین ده‌وته‌ت نُسلام سیاسی وه مودل شیعه‌ی دوانزه ئیمامی له ئیران بایته سهر کار.

جه‌مگه‌ی یارسان له دوران ره‌ژیمگهل کوده‌تایی (پانه‌ویی یه‌کم و دویم)

وه‌پای قسه که‌سانیک یارسانی ک له دوران پانه‌ویی یه‌کم و دویم ژبانه‌س و شایه‌ت شه‌رایه‌ت جه‌مگه‌ی یارسان بینه‌س، ئی جه‌مگه جوور یه‌کیک له دوياکه‌فتکترین ناوچه‌گهل ئیران له بوارگهل نقتسادی، نشتمایی و فه‌ره‌نگی زانن. ئی که‌سگه‌له هرله‌یوا باس له‌وه که‌ن ک له‌وه‌ر قه‌یران هوویه‌تی و نه‌ویین دانایی سیاسی و نشتمایی و هرله‌یوا نه‌ویین ده‌روه‌چیک نه‌را کار سیاسی له دوران دویمانه‌ی پانه‌ویی، کاریک کردویی ک ئی جه‌مگه له ته‌مام بوارگهل جی باس ماروم بووت.

له لایینک تروه، خانگهل گورران یا خاندانگهل نه‌هل هه‌ق ک وه زاهیر خوه‌یان وه دلسوز مه‌ردم یارسان نیشان دانه‌س وه‌ئی زورم له فکر مه‌نافه‌گهل که‌لان خوه‌یانا بینه‌س. نه‌وان وه داگیرکردن موئک و زه‌مین مه‌ردم فه‌قیر یارسان له ژیر ناو (ناقا و رایه‌تی) جووریک له فنودالیزم و سیستم به‌رده‌گی له نقلیم یارسان مه‌ه‌ندسی کردن. وه شایه‌تی تاریخ نه‌وه‌ئین ناوایی ک توانست ناقاکان گورران وه چالش بکشیت مه‌ردم بازگر بینه‌س. نه‌وان نه‌ک ناماده نه‌ویین ک باج و سه‌رانه وه ناقاکان گورران بیه‌ن، به‌ئکه‌م له چوارچوو ده‌فا له که‌رامه‌ت خوه‌یان، یه‌کیک له ناقاکان ته‌نبی کردن.

ئی ناقاگه له ک ههم له دهوران قاجار کاریان مزویری ئهرا قاجار بی و له دهوران پانهویی یهکم و دویمیی ههمیشه له فکر پاراستن سیستم فنودائی خوهیانا بینهس. ئهیهر نیمه سهرنج بیهیمنه داگیرکاری ننگیس و نمریکا و روسهکان له ئیران له دهیهکان ۱۳۰۰ خورهتاویی، دوینیم ک مهردم یارسان وه دهلیل نهیاشتن سازمانیک سیاسی (تهنانهت وه شکل ژیرزهیمینی) و ریکستن نشتمایی وهرولاو و دهرخوهر، نهو داگیرکه رگه له خسوسه ننگیسهکان که ئک فرهینیک وه نهف خوهیان له مهردم یارسان وهرگرتنه. هه ئهت بربک له مهردم یارسان خسوسه له نقلیم گوروان له وه زمانه توانستن وه هه ئوووست تاریخی خوهیان دژ وه داگیرکاری موبارزه بکن، له جومله نیمه ناوت مقاومت بیوینهی مهردم قه ئخانی ک به شیک بنه رتهی له گوررانن له فکرمان بچووت. مهردم قه ئخانی وه توویل تاریخ خوهیان بال نزامی و نرادهی گهورهی جهمگی یارسان بینهس. ئه ما وهداخوه ههر نهو جووره له بان نامازه کردیم به شیک له ناقاکان و بربک له سادانگهل خانن هوورمهت خوهیان و مهردمه که یان خستنه ژیر پا و لهیوا بینه بازیچهی دس داگیرکه رهل ناودهوئتهی و داگیرکه رهل مه له سی سهر وه دویمانهی پانهوی. له جومله مزویری ک جوور دکتور (کهریم سنجاویی) نهک له بار زمینه سازی ئهرا کار، بیداشتی و تاسیلوه کاریک ئهرا مهردم یارسان نه کرد، وه قهول مامهد عه لی سولتانی ته نیا زمانی ک مهردم خوهی کهفته فکرئ ک بایته که لان شار کرماشان تا بتوایت له سادهی و نادانی مهردم یارسان ئهرا پاراستن مهوقیهت خوهی له تهیران نسفاده بکهیت، نهویج ئهرا جهمه وکردن دهنگهکانیان ئهرا وه ناو ئنتخابات مهجلس دهوئته- نهتهوه وه مهجوهریهت ملهت فارس.

جهمگی یارسان له دهوران رهژیم توتالیتهر ئیران

نزام نه رزشی یا نسلام سیاسی (فقهی شیعه) له زمان وهدهسه وگرتن قودرته له سال ۱۳۵۷ خوهرهتاویی یهکیم نستارت ته جاوز، نانه دالهتی و خشونهت له بهرزترین سهتج دژ وه باوه رگهل قهیرنسلامی خسوسه چپ و ملیگهراکان و نه قه ئه تگهل سیاسی و دینی دسهو پی کرد. ئی نزامه ههر له یهکیم رووژگهل هیهات خوهی و له ژیر دکترین (امت اسلامی)، قانون و زهوانتگهل فقهی شیعه، ماشین دهوئته- ملهت وه پشتیوانی خشونهت له بهرزترین سهتج دژ وه تهمام باورگهل ترهگ، ملهتهکان، جهمگهکان و خسوسه ژنگهل خسته کار. وه نیلام جههاد له ۲۸ موردا ۱۳۵۸ خوهرهتاویی وه لایه و لایهت فقهی یانی خود خومهینی دژ وه مهردم کوردسان، یهکیم جههاد سیاسی ئی دهوئته نسلامیه دژ وه مهردمانیک سادر کریا ک زورمیان مه ئمانن. له لاییک تروه دسکرد وه کوشتار که سگهل چپ، سوسیالیست و ملیگهرا. له شوونی فره نهورد ک نزام نه رزشی- ئومانستی و ئخلاقه داری یاری و مهردم یارسان له چوارچوو نه سل ۱۳ له وه ناو قانون نه ساسی جمهوری نسلامی ئیران په لاماردا. وه ججووره، ئهرا سندن هق ژیان له مهردم یارسان و به هاییهکان ک ناکهفته ناو قائب دینگهل نبراهیمی، هاتن وه پشتیوانی نه سل ۱۳ له قانون نسلامی ئی رهژیمه، مهردم یارسان و به هاییهکان له تهمام حقوق خوهیان بیهش کردن. له نه سل ۱۳ له قانون نه ساسی جمهوری نسلامی ئیران ته نیا نتراف وه ئیرانیکه زه ردهشتی، کلیمی و مهسیحی کریاگهس و نیهچه له بار قانونیوه وه ماناسه ک مهردم یارسان و به هاییهکان ساجیو هوویج هق و حقوقیک نیهن له نوورین ته نانهت قانون ئی رهژیموه، به لکه م نهوان وه قهول هانا ئارینت، هق نسانیهت و ژیان له لیان سه نیاهس.

مهردم یارسان له نه نتیجهی ئی قانونه له ۴۵ سال وهرین له تهمام باورگهل سیاسی، نشتمایی، فرههنگی و حقوقی بیهش بینهس. ههرچهن جهمگی یارسان و خسوسه فه نالگهل جهمگی مهدهنی لاخوارهگی له ۲۰ سال وهرین، نزام نه رزشی و لایهت فقهی وه چانش کیشانهس، وه لی نه نجام تهمام ئی کارگه له نه توانسته بووت وه کارتیک حقوقی ئهرا دهسکاری نه سل ۱۳ و نترافکردن وه جهمگی یارسان یا لاخوارهگی نابین یاری. هه ئهت یهکیک له گهورهترین دهلیگهل ئی کاره هه له وگه ردهت ئهرا لای نهو هیکه له نزامیک توتالیتهر ک تهمام جهمگه جوور تودهیی وه رپوه چووت، ناوت نهو قهره ساده و خام بیم ک بوویشیم له ناو نزامیک لهیوا، جهمگی مهدهنی هس و یا فه نالگهل مهدهنی توانن ریفوورم له ناو ئی نزامه دورس بکن. ئی نزامه نهک ریفوورم هه ئناگریت، به لکه م باس دموکراسی و نازادی و ههرلهیوا جهمگی مهدهنی له ناو ئی رهژیمه وه هوویج نه نتیجه ییک نارهسنیته مان. ته نیا رپچاره نهو سه ک ئی نزامه وه دس تهمام نسانگهل نازادیخواز و خسوسه وه پشتیوانی فه لسه فهی ژن، ژیان، نازادی برمیت.

جہمگہی یارسان و فیکور سادات و تہکیہ لہ ژیر ناو (نہل ہق)

نزام جہووری نسلیمی نیران تہنیا ماہیہ تیگ نسلامی نہیریٹ بہ لکہم، لہ نوورین علوم سیاسیوہ کہ فیتہ ناو کاتاگوری نزامگہل توتالیتر۔ لہ ناو نزامیک لہیوا ہوویج دہروہ چیک لہرا کاروبارگہل سیاسی و مہدہنی وجود نہیریٹ و نازادی بہیان لہ بہرترین سہتچ پایمال کریت۔ لہما لہ ناو ہمان نزاما بایہس کہ سائیک جورنہت و شہامہت لہو داشتوون ک بتوانن دہفا لہ کہرامہت جہمگہی خوہیان بکہن۔ لہرا رہسین وہ ناستیک لہیوا لہ فہزہلت سیاسی و نخلقی ہوہوجہ وہ لہوہ ہس ک کہ سائیک تہیموور ناسا یا جوور سیاوہ شہکان ئی دہورانہ بتوانن وہ وازہاوردن لاخوارگہی لہ بہش بوچکیگ لہ مہنافہگہل شہخسیان، بوون وہ دہنگ ہہقیقت لہرا نسانگہل بیدہسہلات و لہتمہ خوارگہ۔ لہ گشتی موہتر لہوہسہ ک کہ سائیک وختیگ نڈنای، پیر، رابہری و پیشہوایی کہن بایہس ہر جوور دہوران رہوشہنگہری، رنسانس و موڈرنیتہ لہ ولانگہل قہربی باجہکہی بیہن۔ وہلی وہداخوہ، ئی کہسگہلہ نہک نہتوانستہس دہفا لہ نزام لہرژنی-نومانستی و نخلقی یاری بکہن بہ لکہم وہ لہوژاردن سیاست مہحافزہکارانہ یا فہلسفہی مہحافزہکاری (Conservative Philosophy)، جہمگہی یارسان و لہرژشہکانی دانہسہ دہس قہزا و قہدہر (Fatalism) و لہرا مانہوہی خوہیان و سیستم بہردہگیان بیہس وہ بہشیک لہ خود نزام و شیعہی دوانزہ نیمامی یا ہمان قشر خاکستہری وہ قہول ہانا نارنت۔ کہسیک ک نڈنایی لہ قہب پیر و رابہری لہ جہمگہی یارسان بکہیت بایہس وہ قہول لہرہستو ہم خاون لوگوس یا نوتق بووت و ہمیج لہ بار لہقلانیوہ خاون ہوونہر سازماندہی بووت۔ لہنڈیشہ نیک جوور نہووروز سوورانی ک بازہ ساداتیگ وہ دہوریش خوہیان زانہی، لہیوا باس لہ زہرورت ہوونہر یا لہہمیہت دانایی کہیت:

بہنہی ک ہوونہر نیبہ لہ کاری

زندہی کول موٹس موردهی مہزاری

لہ موڈت ۴۵ سال وہرین تا لہلان بریگ وہ خاندانگہل لہ ژیر کازب لہل ہق بیہس وہ بہشیک لہ نزام جہل و خورافات ولایت فہقیہ۔ ئی خاندانگہل نہک لہ چوارچوو لہو مہرہموو نہورز سوورانیبہ ہل سووکہفت نہکردنہس، بہ لکہم لہرا پاراستن مہوجودیت خوہیان و کادر خانہوادہیان، ہووویت خوہیان لہ ژیر ناو ساختہییگ وہ ناو (نہل ہق) فروشتنہس۔ مہہندس یا نارشیتکت ئی بیابوہس مہحافزہکارانہ وہل رہژیم توتالیتر تہیران کہسیک نیہ بیجگہ لہ خود ناقا ک ۴۵ سال وہر لہ لہلان جوور خسلت مہحافزہکارانہی دویمانہگہی بی وہ بہشیک لہ فہقی شیعہ۔ لہ لاییک ترہ، لہرا جیتختن ئی دکترینہ، بریگ لہ خاندانگہل سہر وہ رہژیم لہ تمام تواناییہکان و فرسہنگہل جہمگہی یارسان و تہنانت تکستہکان و تہمویرہج کہ لک وہرگرتنہس لہرا وہ شیعہکردن جہمگہی یارسان لہ ژیر ناو لہل ہق۔ ہر ئی خاندانگہل لہرا ناقہ جاریک وہرانوہر وہ پایمانکردن مافگہل یارسان لہ تمام بوارہکان نہک نوبقہ نہکردنہس بہ لکہم ہمیشہ لہ ری بہردہ و دہوریشہکانیانوہ جاسوسی ڈژ وہ فہنالگہل سیاسی و مہدہنی جہمگہی یارسان کردنہس خسوسن لہندامگہل مہجمہی مشورہتی فہنالگہل مہدہنی یارسان لہ ناو ولات۔ ہر وختیک رہیس جہوور کارتوونی ئی نزامہ تواسنگہ بایتہ کرماشان، ناقاکان لہل ہق نہیشتنہس ہوویج کام لہ فہنالگہل مہدہنی یارسان و خسوسن شہخسیک جوور سیاوہش حہیاتی چہوی بکہفیتہ رہیس جہووریک ک تہنیا مورہی دہس بہیت رابہریہ و ہوویج قودرہتیک نجری نہیریٹ۔ لہ وہرانوہر جہمگہی مہدہنی، تہکیہی سہییہکان وہ ہاودہسی وہل نٹانات کرماشان خوہیان جوور نمایندہی جہمگہی یارسان ماری کہن۔ لہی سالگہل ناخریچہ لہو خاندانگہل بیہس وہ خاون فیکورگہل تازہ ک وہ قہول لہرہستو فاقد لوگوس یا نوتق و بہیان قسہ کردن۔

لہ نوورین یا تنوری کہ لاسیک جوور نمونہ توماس ہابز (Thomas Hobbes) وہ لہ کہتاو مہیشوور خوہی لہ لویاتان ک دہولت جوور ہیلولاییک قودرہتمہند تاریف کہیت ک وہ پشت بہسان وہ لہرہم قودرہت، ((جنگ ہمہ علیہ ہمہ)) خہیتہ ری و لہیوا نہزم و لہمنیہت وہل خوہیا تیریٹ۔ لہما لہ نزامیک توتالیتر جوور جہووری نسلامی نہک نہتوانستگہ وہ نسفادہ لہ قودرہت نہزم و ناسایش لہرا جہمگہی نیران دورس بکہیت بہ لکہم بیہس وہ بایس تہفرہقہ لہ بہین پیکہاتہکان جہمگہ و موزایک فہرہنگی و نشتمایی جہمگہ وہل گہورہترین تادید رویوہروی کردگہس۔ ہر جووریک بووت وہ قہول ہابز دہولت

نیټران له وېشه نه دوه‌تمه‌داری سهرکه‌فتن و دسهارورده‌گه ک بووت و هه‌یولایک نه‌را وسانن دژ و هه‌یکتر. بایه‌س نټراف بکه‌یمن ک ره‌ژیم نه ۴۵ سال وهرین فره و هه‌ی خاسی نه‌ی سیاسه‌ته سهرکه‌فتن وده‌سهارورده‌گه‌س و بازه ساداتیک‌یج توانسته‌س له‌ی ناو نیټه ماسی خوهران بگرن. ده‌لیل نی کارپچه نه‌وسه ک بازه ساداتیک مه‌جودیه‌ت خوهران له گره و ماناوه‌ی دوه‌ته‌ت توتالیته‌ر ته‌یران زانن و له تمام نی دورانه نه‌ک بینه‌س و هه‌شیک له خود نی ره‌ژیمه به‌لکه‌م بینه‌س و هه‌وره‌ترین تادید نه‌را سهر نه‌رزشگه‌ل یاری نه‌ویچ له ری دورسکردن ناکووی له به‌ین جه‌مگه‌ی دانک له ناو ولات له ری ته‌کیه‌کانیانوه ک لای من نماد به‌رده‌گی و جه‌هاله‌ته. نه‌وان وه زه‌قه‌وکردن مه‌فهوم سه‌ی له جی پیر و رابهر و ته‌کیه له جی جه‌م سیاسی، مه‌ردم یارسان وهل جه‌هاله‌ت و خورافاتا ده‌سه‌ویه‌خه کردنه‌س.

وه باوهر من، پووشنورگه‌ل، فه‌نالگه‌ل مه‌ده‌نی و سیاسی جه‌مگه‌ی یارسان بایه‌س وه دانایی خوهران ته‌کیه‌ی بازه خاندانیک جوور نماد فه‌ساد، جه‌هاله‌ت و خورافاتا زه‌مان کلیسای کاتولیک و هه‌رله‌یوا وه لهام وهرگرتن له دوران ره‌وشه‌نگه‌ری، رنسانس و نقلاب فه‌رانسه وه چانش بکیشن. جه‌مگه‌ی یارسان هه‌وه‌جه وه مارتین لوترکینگه‌کان رووژگار دیریت نه‌ک ساداتگه‌ل نگویستی و مه‌حافزه‌کار ک وه وه‌قول برتراند راسل (Bertrand Russell) له ژیر ناو مورال‌خوازی یا نه‌خالگه‌راییا فه‌ره‌نگ فه‌ساد و جه‌هاله‌ت له ناو جه‌مگه‌ی یارسان بلاوکردنه‌سوه. یاران بایه‌س له چوارچوو جه‌مگه‌ی مه‌ده‌نی و سازمان سیاسی مه‌خسوس یارسان خوهران سازمانده‌ی بکه‌ن نه‌را قوتارکردن جه‌مگه‌ی یارسان له ده‌س دین و نماده‌کانی. هه‌ر وه‌ی بوونه‌وه، وه حالیبین له مه‌فهومیک جوور لایسیته (Laicite) یا سکولاریزم توانن خوهران له ده‌س دین قوتار بکه‌ن.

تاریخ شکلگیری سازمان سیاسی له جه‌مگه‌ی یارسان نزیک وه نیم قهرن وهرن تا نه‌لان

جونبش مقاومت جه‌مگه‌ی نه‌هل هه‌ق (جنبش مقاومت جامعه اهل حق)

هه‌ر نه‌و جووره له بان باسکردیمن نه‌ که‌ریم سنجاییه‌کان و نه سادات له تمام نی دورانگه‌له نه‌توانسته‌س ک له زه‌مان بوحرانه‌کان که‌شتی سیاسی یارسان وه داناییوه مودیریه‌ت بکه‌ن و دوه‌ته‌ت هه‌یولایی جمهوری نسلا میچ له یه‌کمین رووژگه‌ل ره‌سین وه قودره‌ت بیه وه به‌لا نه‌را گیان نسانگه‌ل نازادیخواز و جه‌مگه‌گه‌ل قه‌یرنبراهیمی. له شه‌رایه‌تیک له‌یوا جه‌مگه‌ی یارسان یه‌کیک له‌و پینکها‌نگه‌له بیه‌س ک چ له دوران ره‌ژیمگه‌ل پالووی و چ له نقلاب ۵۷ خاون رابه‌رینک سیاسی یا نوتافیک فکری یا ته‌شکیلاتی نه‌را سازمانده‌ی نه‌وینه‌س. له لاینک تروه نه‌یاشتن سازمانیک سیاسی نه‌را سازمانده‌ی و هوشیارکردنه‌وه‌ی مه‌ردم یارسان لاخواره‌گه‌ی له بوارگه‌ل سیاسی و نشتمایی کاریک کردوی ک مه‌جودیه‌ت جه‌مگه‌ی یارسان وهل یه‌کمین نستارت نسلا سیاسی له نیټران بکه‌فیته‌ه‌تروه. یانن تا دویه‌که مه‌ردم یارسان له ژیر کاریگه‌ری سیاسه‌نگه‌ل دووچه‌وه‌کی شا و مزیره‌کانی له تمام بوارگه‌ل ژبان بیبه‌ش کریاوی و نه‌لان دی نوری شیخ یا ولایه‌ت فه‌قیه‌س.

له ده‌وارنیک له‌یوا پر له هه‌رج و مه‌رج ده‌سره‌سی وه تفه‌نگ بی وه زه‌روه‌تیک تاریخی نه‌را مه‌ردم یارسان. نی زه‌روه‌ته وده‌تیک فره‌تر خوه‌ی نیشان دا ک له لاینک هه‌ر گروویک جوور نمونه‌ت جه‌مانه‌ت (سهردار جاف) جوور یه‌کیک له مورده‌کان ره‌ژیم پالووی دویم و نه‌را وهرگرتن ننگام له ره‌ژیم جمهوری نسلا وه‌خاتر ندامکردن (سالار جاف) برای ده‌سکرد وه سونستفاده و سازمانده‌ی مه‌ردم سه‌لاس باوه‌جانی، ده‌بشت زه‌هاو و ته‌نانه‌ت مه‌ردم یارسان.

له‌ی کوته‌ت باسه ناتوام وه قوویلی باس له سهره‌ندان جه‌مانه‌ت سهردار جاف و کلکردن نزیک وه ۴۵۰۰۰ هه‌زار له ناواره‌گه‌ل یارسانی و مه‌ردم جاف نه‌را کمپ نه‌لتاش و کاره‌ساته‌کان نه‌و دورانه بکه‌م. هه‌لته‌ت له فورسه‌تیک تر هه‌تمه‌ن وه شکل نوبزکتیقانه و بیته‌ره‌فانه باس له‌ی دیارده‌گه‌له که‌یمن. له‌یره فوکوس نه‌سلی ها له سهر سهره‌ندان جونبش مقاومت جه‌مگه‌ی نه‌هل هه‌ق جوور زه‌روه‌تیک تاریخی خوسه‌ن له بار نزامیوه.

له جه‌مگه‌ی یارسان، په‌یابین یا سهره‌ندان حزب سیاسی نه‌را جار یه‌کم هه‌له‌وه‌گرده‌یه‌ت نه‌را لای چوار ده‌یه وهر له نیسه یا خاستر بوویشیم نه‌وه‌له‌یل ده‌یه‌ی ۱۹۸۰ میلادی. نه‌را نمونه‌ت کریه‌ت (جنبش مقاومت جامعه اهل حق) جوور یه‌کمین ته‌جروه‌ی سیاسی و نزامی حزب سیاسی مه‌خسوس وه یارسان هه‌ساو بکریه‌ت. هه‌لته‌ت ناوت له هویرمان بچووت ک جونبش وه له وهرچه‌ووگرتن هه‌ل و مه‌رج نه‌و مه‌وقه‌ی جه‌مگه‌ی یارسان و ده‌لیله‌یل ترده‌گ، هه‌لگر که‌مترین نمونه‌ت له خسوسیاتگه‌ل بان له باووت حزب سیاسی بیه‌س. مه‌سه‌له‌یینگ تر ک جی نامازس نه‌وسه ک راسه یه‌کمین ته‌جروه‌ی سازمان سیاسی و نزامی مه‌ردم

یارسان وه دامه‌زرانی جونبش ده‌سوه‌پیکرد، ئەما یارسان خاوان یه‌کمین نزامی سیاسی و نشتامایی یا نزام هکری و فه‌سه‌فه‌یی (وه تاریف ده‌ور و زهمان خودی) له ژیر ناو نزام پیرو پادشاهی بیه‌س.

جونبش له‌وه‌ر ده‌لیلگه‌ل جوراوا‌جورور جوور نه‌وین خسوسیاتگه‌ل حزب مودرن، نه‌وین نامووزش سیاسی و نزامی، نه‌وین رابه‌ری دانا و ده‌سه‌جه‌می و هه‌رله‌یوا فاکته‌رگه‌ل داخلی و نقلی نه‌نوانست ندامه وه حه‌یات سیاسی خودی بیه‌یت، وه‌لی بی‌گه‌ومان به‌شیک له تاریخ سیاسی و نزامی جه‌مگه‌ی یارسانه. هه‌تبه‌ت یاران جه‌مگه‌ی یارسان بایه‌س ده‌س بکه‌ن وه نه‌نجام دان خه‌سارناسی وه شکل کارناسانه نه‌را حالی بین له فاکته‌رگه‌ل رهمیان جونبش وه مه‌یزوور ده‌رس وه‌رگرتن له‌ی شکست تاریخییه.

له وه‌خت دامه‌زرانی جونبش بریک له فه‌نالگه‌ل سیاسی و رووشنوبری جه‌مگه‌ی یارسان له جی نه‌وه‌یکه مه‌سئولیه‌ت تاریخی و ئخلاق‌ی خوه‌یان وه‌رانوه‌ر وه جه‌مگه‌ی دانگ جیوه‌جی بکه‌ن، چینه سه‌ف حزبگه‌ل ناسیونالیستی و چه‌پ جوور دموکرات و کومه‌له. بریک له وه‌که‌سه‌گه‌له ک پشت کردنه مه‌ردم خوه‌یان و چینه پال جه‌ریانگه‌ل قه‌ریارسانی، تا مه‌رز هه‌نه‌شانه‌وه‌ی جونبش وه ویانک نه‌وه‌یکه ئی جونبشه خسوسیات نه‌ته‌وه‌یی نه‌یریت و ته‌نیا گوزارش له په‌یوه‌ندی به‌ین (سه‌ی و تالو) که‌یت یا وه قه‌ول نه‌وان فره مه‌زه‌بیه و ئی پرووژه له درێژماوه توانیت زه‌ربه له پرووژه‌ی خودموختاری فه‌ره‌نگی بیه‌یت. وه هه‌رحال جونبش له‌وه‌ر فاکتورگه‌ل داخلی و خارجی نه‌توانست وه هه‌ده‌ه‌گه‌ل خودی بره‌سیت. هه‌تبه‌ت نوویسه‌ر ئی کوئه‌باسه تا نه‌لانیج نازانیت جونبش خاوان چ به‌رنامه و نه‌ساسنامه‌یینگ بیه‌س، چویکه هوویج سه‌نه‌ت نوویسریا‌گینگ له شوون خوه‌یان نه‌هیشته‌سه جی و ئیه خودی گه‌وره‌ترین سوئال لای نه‌سل نه‌لان جه‌مگه‌ی یارسان دورس کردگه‌س.

جونبش و مه‌سه‌له‌ی ره‌به‌ریه‌ت

وه‌پای مینه‌وانینگه‌ل علمی مه‌خسوس وه شوون و نوون ره‌به‌ریه‌ت له ناو حزب سیاسییا، یه‌کیک له فاکته‌رگه‌ل سه‌رکه‌فتن و پێشخستن سازمانینگ سیاسی هه‌ته‌وه‌گه‌ریه‌ت نه‌را لای شایسته‌گی و توانایی ره‌به‌ر سیاسی. وه‌پای تاریفینگ ک له دموکراسی مودرن نه‌را ره‌به‌ر سیاسی (Political Leaders) کریاگه‌س، ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س لاخواره‌گی خاوان توانیگه‌ل ژیر بووت: -ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س پابه‌س بووت وه پرنسیپگه‌ل ئخلاق‌ی و خاوان به‌رنامه‌یینگ رووشن سیاسی بووت و هه‌رله‌یوا له بوو دموکراسییا شه‌فاف و سادق بووت.

- ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س راسگوو و جواوگوو بووت وه‌رانوه‌ر وه نه‌ندامگه‌ل و هاوولانیگه‌ل چوویکه ئی دوو خسه‌له‌ته دووان له بنه‌ره‌تی ترین کاراکترگه‌ل ره‌به‌رینگ سیاسییه.

-ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س شه‌ره‌زای سیاسه‌ت بووت یانی (Political Expertist). که‌سینگ ک وه خودی بوویشیت ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س سیاسه‌ت جوور علم بووینیت یا لاخواره‌گی خاوان دانایی سیاسی بووت و هه‌رله‌یوا توانایی هه‌لاجیکردن مه‌سه‌له سیاسییه‌کان داشته‌ووت و هه‌میج بتوانیت پرووسه‌گه‌یل سیاسی و نه‌نجامه‌کانی هه‌سه‌نگنیت و بریاره‌قلانی ده‌ر بکه‌یت. -ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س خاوان کاراکتر هاودلی یا هاوسووزی (Empathy) و له گشتی موهمتر بازه جارینگ بایه‌س ره‌ول رابه‌ر کاریزما (Charisma) بازی بکه‌یت، چوویکه ره‌به‌ر کاریزماتیک توانیت هه‌م قه‌ناعه‌ت وه مه‌ردم بکه‌یت و هه‌میج توانیت پشتیوانی نه‌وان نه‌را لای بریارگه‌ل سیاسی ک له حال جیوه‌جیکردن (Implementation) یا بریاره‌یینگ ک له‌یه‌وه‌ر ده‌رچیه‌س، رابکیشیت. یه‌کیک تر له موهمترین خسه‌لگه‌ل ره‌به‌ر سیاسی، فاکته‌ر شه‌خسییه یانی (Personal factors). فاکته‌ر شه‌خسی یا تاکه‌که‌سی وه‌و ماناسه ک ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س شناخت له سه‌ر سرووشت ئنسانه‌کان و خسوسه‌ن هه‌ئسووکه‌فت سیاسی نه‌وان داشته‌ووت. له لاینگ تروه، ره‌به‌ر سیاسی بایه‌س په‌یوه‌ندی سیمان ئاسا یا قایم وه‌گه‌رد چوارده‌وره‌که‌یا داشته‌ووت و هه‌میج خاوان مه‌هاره‌ته‌گه‌ل په‌یوه‌ندی (Communicational Skills) بووت.

ئیه‌س ئی پرسیار کلیدییه دورس بووت ک ئایا که‌سانینگ ک له ژیر ناو سه‌ی خوه‌یان وه رابه‌ر جونبش زانسته‌س، خاوان چه‌نینگ له نه‌و خسوسیاتگه‌له بینه‌س؟

له لاینگ تروه، هه‌نه‌شانه‌وه‌ی جونبش هه‌ته‌وه‌گه‌ریه‌ت نه‌را کومه‌لینگ فاکتور داخلی و خارجی جوور نه‌وین ته‌شکیلاتیک مودرن و کادر به‌رجه‌سته و رابه‌ری هاوبه‌ش. وه‌ختیک داستان جونبش له نه‌وه‌ل تا ناخر خوه‌نیم یا ژنه‌فیم دوینیم ک کاراکتر نه‌سلی دوو سه‌یین سه‌ر وه خاندان هه‌یده‌ری و خروجی ئی جونبشه بیه نه‌وه‌یکه هه‌ر دک سه‌بیه‌که و کادر خانه‌واده‌یان له ری حزبگه‌ل کوردیوه بره‌سنه ولانگه‌ل قه‌ری و که‌سه‌گه‌ل ساده و سادقیج بین وه قوروانی مال که‌سانینگ که‌وکن و مه‌حافزه‌کار. ئیه له حالیکه

تا نوویسان ئی کوئه باسه وه ناو رابهر جونبش نهرا تاقه جاریکج شه‌هامهت نهوه نه‌یاشنگهس ک یا ئتراف وه نشتباکانی بکه‌یت یا ده‌لیل رمیان جونبش و فه‌راکردن خوهی و خانه‌واده‌که‌ی نه‌را پارسی چه بیه‌س؟ له گشتی ناخوه‌شتر نه‌وسه ک بازه ده‌وریش و میرزانوویشیگ له جی خه‌سارناسی له فاکته‌رگه‌ل رمیان جونبش پاکانه نه‌را نه‌و که‌سگه‌له که‌ن ک له سه‌خترین شه‌رایه‌تا نامه‌ه بین وه خاتر مه‌نافه‌ی خوه‌یان و کادر خانه‌واده‌یان یه‌که‌مین جمشت سیاسی و نزامی مه‌ردم یارسان له ده‌وران مودرن بفروشن.

له بار فاکتور خارچیوه بیگوومان حدکا شوون و نوون فره‌ینک داشتگه‌س له سه‌ر هه‌نه‌شانه‌وه‌ی جونبش ک به‌شیکه‌ی هه‌نه‌وگه‌ردیه‌ت نه‌را لای نفوز ئی حربه له ناو به‌شیک له فه‌نالنگه‌ل سیاسی جه‌مگه‌ی یارسان له ژیر ناو هاوکاریی له به‌ین حدکا و جونبش ک له‌ی کوئه‌بسه‌ه ده‌روچ نه‌وه نیه ک وه قوویلی باس له نه‌خش حدکا له رمانن جونبش بکه‌یم. ئه‌ی‌دوارم ک ده‌روچینگ واز بووت ک بتوانیم یه‌ تاقیقات مه‌یدانی وه به‌شداریی نه‌و که‌سگه‌له ک له پرووسه‌ی دامه‌زرانی جونبش به‌شار بیه‌س، نه‌نجام بیه‌یم.

جه‌مگه‌ی یارسان و دامه‌زرانی سازمان سیاسی له ده‌یشت ولات

هاتن به‌شیک له فه‌نالنگه‌ل جونبش و یاران تره‌گ نه‌را ولاتگه‌ل قه‌ری و خسوسه‌ن نسکاندینا‌قی بی وه بایس په‌رسه‌ندن دانایی سیاسی و ناشنا‌بینیان وه‌ل مه‌فه‌وو‌مگه‌ئیک قه‌ری جوور دموکراسی، جه‌مگه‌ی مه‌ده‌نی و حقووق به‌شه‌ر. له لاییک تروه به‌شیک له یارسانینگه‌ل دیاسپورا گه‌رد نه‌وه‌یکه سه‌تج سه‌واد‌ییان فره له بان نه‌وی وه‌لی توانستن وه که‌نکووه‌رگرتن له ره‌فای گشتی خسوسه‌ن له بار تاسیلیوه، خوه‌یان بره‌سنه دانژکا و له رسته‌گه‌ل جوورا‌جوور خسوسه‌ن علوم سیاسی خوه‌یان ناو‌نوویس بکه‌ن. ئی که‌سگه‌له له شوون ته‌مام کردن دانژکا و وه‌رگرتن مه‌ده‌رک کارناسی، بین وه موتور و دینامیزم نه‌سلی جمشته‌گه‌ل قه‌ره‌نگی و سیاسی له ده‌یشت ولات. یه‌که‌مین ئستارت ئی جمشته وه مقاله‌کان یار دانا کا (به‌رزوو نامه‌دی) وه نووویسان له باره‌ی هوویه‌ت و نزام فکری یاری و یارسان ده‌سوه‌پیکرد و له شوونی وه دانان سایت ((یارسان میدیا) له سال ۲۰۰۰ میلادی وارد پارادیم تازه‌یگ بی. دانان سایت و ناردن مه‌قاله وه لایه‌ن یاران تره‌گ نه‌را ئی سایته بی وه فاکتورینگ ک خاران یارسان بیکار دانه‌نیشن و برینگ له نه‌ندامگه‌ل حدکا ئی رنسانس یارسانیه وه خه‌ته‌ریک نه‌را سه‌ر هه‌وه‌زی فه‌نالیه‌تی خوه‌یان و ناسیونالیزم کوردی زانستن. یه‌که‌مین خه‌راوکاریی و مه‌وج په‌لامار که‌سگه‌ل ناسیونالیستی نه‌را سه‌ر هه‌ره‌که‌ت فه‌ره‌نگی یارسان وه نوویسان مه‌قاله وه لایه‌ن که‌سگه‌ل مجهول الهویه ده‌سوه‌پیکرد. ئی که‌سگه‌له بی نه‌وه‌یکه شه‌هامه‌ت نه‌وه داشتووین ک وه ناو خوه‌یانوه مه‌قاله له سه‌ر هه‌ره‌که‌ت یارسانی بنووین، وه هه‌نوژاردن له‌قه‌ب کرماشانی نه‌را خوه‌یان مه‌وجینگ له پروپاگه‌نده نه‌را ناسین ئی هه‌ره‌که‌ته جوور په‌دیده‌بیتگ دینی ده‌سوه‌پیکردن. ته‌مام ته‌قالای حدکا و ده‌وریش‌کانه نه‌را نه‌وه بی ک نه‌یلن جوور زه‌مان به‌موو جونبش یا سازمانیک یارسانی شکل بگرت چوکه نه‌وان هوویج باوه‌ریگ وه پلورالیزم سیاسی نه‌یرن و وجود سازمانیک یارسانی وه خه‌ته‌ر نه‌را سه‌ر مه‌نافه‌گه‌ل خوه‌یان خسوسه‌ن له که‌لان شار کرماشان زانن.

وه هه‌ر حال چه‌ندین ده‌یه له شوون جونبش جارینگ تر به‌شیک له یارسانینگه‌ل ده‌یشت ولات خوه‌یان له ژیر چه‌تر دوو سازمان یارسانی له ژیر ناوگه‌ل جونبش دموکراتیک یارسان (جدی) له سال ۲۰۰۷ و سازمان یاریکورد له سال ۲۰۱۰ خوه‌یان وه‌ریک‌خستین کردن. وه خوه‌شیه‌ه له نه‌تیجه‌ی دوو سال گفنگوو له به‌ین فه‌نالنگه‌ل جدی و یاریکورد و له‌وه‌ر مه‌نافه‌گه‌ل که‌لان جه‌مگه‌ی یارسان، سال ۲۰۱۲ میلادی له شار شوپینگ ولات سوند وه به‌شداریی ته‌مام شه‌ورایی مه‌رکه‌زی یاریکورد و ته‌مام نه‌ندامگه‌ل کومیتیه‌ی مه‌رکه‌زی جدی و هه‌رله‌یوا وه به‌شداریی فره له یاران ده‌یشت ولات و هه‌میج نوویسه‌ر ئی کوئه باسه جوور سه‌ره‌سه‌ت تیم میدیایی نه‌وروز تیژی و هه‌میج نماینده‌ی زوورم سازمانگه‌ل کوردسانی، یاریکورد و جدی خوه‌یان هه‌نه‌شانه‌وه و له نه‌نجاما وه شکل دموکراتیک سازمان دموکراتیک یارسان (سدی) دامه‌زرانن. بیگوومان یه‌گگرتن دوو سازمان سیاسی یارسانی و دامه‌زرانی سدی نه‌ک هه‌ره‌که‌تینگ دموکراتیک و مودرن له جه‌هت پاراستن مه‌نافه‌گه‌ل که‌لان جه‌مگه‌ی یارسان بی، به‌نکه‌م هه‌نویشتیگ بی‌ینه بی له ده‌ور و زه‌مانینگ ک زوورم سازمانگه‌ل ئیرانی و کوردسانی دووچار ئنشه‌تاب و پرش و بلاوی بووین.

تا نوویسان ئی کوئەباسە سەدی تاقە سازمان سیاسی و بوومی یارسانییە ک وەگەرد تەمام پلانگەل خویش و بیگانە، سەرەختانە خاونداریەتی لە نەرزەگەل مەردم یارسان کەیت. هەرچەن سەدی دوویر لە نیشتمان یا ئەقلیم یارسان دامەزریاگەس وەئێ ئی سازمانە لە چەوو فرە لە حزبگەل ئێرانی و کوردسانی ک خاوەن کارنامەییگ دوویر و درێژن لە بوار کاروبارگەل سیاسی، فرەتر باوەر وە پرنسیپگەل دموکراتیک و سیاسەت مودرن دێریت. ئەرا نمونە بەسان کونگرەگەل خوی لە سات و وەخت دیاریکریاگ نیشانە ی باوەر قووێل ئی سازمانە وە مەسەلە ی دموکراسییە، چووێکە ئی سازمانە پە ی وە حەقیقەتە بەرگەس ک تەنیا چەکیگ ک بتوانیت بەشەریت و مەخسوسەن جەمگە یارسان پپاریزیت، دموکراسییە.

ئەرا رەسین وە دموکراسی و دموکراتیزەکردن جەمگە وەزیفە ی گەورەییگ کەفیتە سەر شان سازمان سیاسی ک بیگومان سازمان دموکراتیک یارسانیش لە ی قاعدە جیا نیە، وەئێ سازمانیگ سیاسی زەمانیگ توانیت بووت وە دینیا میز مدموکراتیزەکردن جەمگە ک بتوانیت لە شیواز سازمانی (Organizational) وە گۆزەر بکەیت وەرەو لای خوی نەهادینە کردن (Institutionalized). هەلبەت کاریگ ئەیوا وەختیگ مەنتقی تیتە وەرچەوو ک سازمان یا حزب سیاسی مەخسوس وە یارسان بتوانیت وە شکل نازاد و دموکراتیک لە ناوخوا و لات کاروبارگەل سیاسی خوی وەرپۆە بووویت. وەئێ نیە وە مانا نیە ک سەدی و یارەکانئ پەیفەمبەرن و کەس نەتوانیت رەخنە لە لیان بگریت یا ئەیوا ئندا بکەیمن ک ئی سازمانە بئ کەم و کوری نیە وەئێ بیگومون ئی سازمانە نەک ئامەدەر مقاومت ۱۲۰۰ سائە یارسانە بەئکەم رپوونسیگ تاریخی و مودرنە ک لە نەتیجە ی خودناگە یاران خسوسەن لە بوار سیاسیوە شکل گرتگەس.

سەدی جوور سازمانیگ مودرن نەک بیەس وە زەرورەتیگ تاریخی ئەرا جەمگە یارسان بەئکەم توانیت بووت وە ئومیدیگ ئەرا هاوژوانیگەلمان لە ئیلام و کرمانشان ک لە جیاتی هەئوژانن سەف ناسیونالیزم کوردی و حزبگەل مارکسیستی-لنینیستی، خاستر ئەووسەک پەییوس بوونە سازمان باوان یانئ سازمان دموکراتیک یارسان و ئەیوا توانیگەل خویان بخەنە خزمەت سازمان و جەمگە یارسان ئەرا دوارە زنیگردنەوێ شوون و ئوون زاگروس. پەییام ئەرا یارسانییگەلێک ک پەییوس بیەس وە حدکا و کومەئەکان ئەووسە ک سەف ئەو حزبگەلە بیلنە جئ و بانە پال جەمگە دالگ و سازمان بوومی خویان. لە گشتی موهمتر پەییام ئەرا جەوانگەل یارسانی لە ناو و دەشت و لات ئەووسە ک وە پەییوس بین خویان وە سەف سەدی و وەرگرتن مەسولیتە لە ئورگانگەل ئی سازمانە، وەزیفە ی تاریخی خویان وەرانوهر وە جەمگە یارسان نەنجام بیەن. پەییوس بین کەسگەل باسەواد وە توانا خسوسەن جەوانگەل یارسانی وە سەف سەدی توانیت بووت وە بایس دورسکردن ئالوگوریگ سیاسی و بنەرەتی لە ساختار سیاسی و تەشکیلاتی ئی سازمانە. ئەرا نمونە سەدی توانیت وە پشتیوانی نیروو جەوانگەل و تواناییەکان ئەوان لە بوار کارناسی و خسوسەن مودیریتیو بووت وە ئەکتوریگ سیاسی ک هەم بتوانیت لە ناو جەمگە دالک خاون کاریگری سیاسی بووت وە هەمیج لە سەتخ نقییمی و تەنانەت ناودەئەتیج. ئەرا رەسین وە ئی سەتخە لە مودیریت سیاسی وەل چائشگەل جورواجوور دەسەویەقەیمن ئەرا نمونە مەسەلە ی خەمساردی نشتامی لە ناو بەش فرەییگ لە یارسانییگەل ناو و لات و هەمیج دەشت و لات.

وە باوەرم جەمگە یارسان لە بار زانایی سیاسی و نشتامییوە رەسینەسە شوونییگ ک دی لە هەر کەسینگ تر خاستر زانن ک وجوود حزب سیاسی چەنیگ ئەرا ئی جەمگە حەیاتییە. تازە دی دیاردی حزب سیاسی لە جەمگە یارسان و خسوسەن لە بەین یارسانییگەل دەشت و لات وەگەرد تەمام کەم و کورتییەکانیو، بیەس وە یە هەقیقەت قەیر قابل ئنکار. ئیمە بایەس بچیمنە ناو فاز تازەنیگ ئەویج ئەووسە ک چ جووری بتوانیم حزب سیاسی مەخسوس وە جامگە یارسان لە دەوران پەس-جەهووری ئسلامی نەهادینە و گشتگیر بکەیمن. ئایا لە شوون ریمان جموری ئسلامی سازمانیگ خاستر لە سەدی هەس ک بتوانیت سەرەختانە خاونداریەتی لە ماڤگەل سیاسی، ئقتسادی، نشتامی و فەرەهنگی جەمگە یارسان بکەیت؟ پەس ئەرا ئەوویگە بتوانیم لە رووی شایستەسالارییوە بیمن وە جئ باوەر بەش زوورم مەردم یارسان، بایەس خوەمان و حزبگەلمان بخەیمنە وەر رەخنە ی سازندە و ئیەچیە مانای ئەووسە ئیمەن بایەس لە تەمام باوەرکانا دەس بکەیمن وە خەسارناسی و خوەمان ئامادە بکەیمن ئەرا وەرگرتن بەرپرسیارەتی ئخلاقی و تاریخی وەرانوهر وە جەمگە دالگ (یارسان) لە ئایندهیا چووێکە هوویج کەس لە ئیمە خاستر نە دەر و ژان ئی مەردمە زانیت و نە شارەزائ ماڤگەل سیاسی ئەوانە. تەجروەگەل گۆزەشته نیشانی داگەس ک مەردم یارسان ناتوان لەو

زیاتر نووسخه گهل قهیر یارسانی قه بوول بکه، چووکه نووسخه یگ له یوا وه گهرد ساختار و دهزگای فکری یارسان یا (DNA) هرد یارسانی یه که و ناگرتیت. نه گهر قه راره سوو که سانیگ له شوون رمیان جموری نسلمی سه رسه ختانه له سهنگه ردموکراسیوه خاونداریه تی له مافه گهل جه مگهی یارسان بکه و هه میج نقلیم یارسان وه شکل خودمودیریته تی بوونه ریوه، بیگومان نه و که سگه له له خود مه ردم یارسان و وه پشتیوانی دهنگ هه ر ئی مه ردمه چنه پارلمان و شاره وانیه کان. هه ر وه ی بوونه وه، سدی و نه جمه نگه ل مه دهنی و هه میج شه خسیه نگه ل سه روه خوو یارسانی مه شیا هه ر له نیسه وه خو هیان نه را جهنگ دموکراسی و خاونداریه تی له نه رزگه ل جه مگهی یارسان ناماده بکه. بیگومان سدی توانیت نه خش گه و رایگ داشتوویت نه را نۆرگانیزه کردن و وه ریوه بردن جه مگهی یارسان له شوون نه مان ره ژیم نیران وه شه رتیگ دهنگ زورم ئی جه مگه نه را لای خوئی رابکیشیت.

سیاسه ت یانی گفنگوو، موزاکره و ریکه فتن نه را وه ریوه بردن جه مگه. په س سیاسه ت مدارگه ل یارسان له نایندیا بایه س له سهنگه ردموکراسیوه سه رسه ختانه وه قه و ل جان لاک له سه ر مافه گهل گه ردوونی و سه روشتی یارسان وه گهرد لاینگه ل دمؤکراتیک ک وه جووریگ له جووره کان له نه رزگه ل جه مگهی یارسان یا نزام نه رزی- نومانستی یارسان نزیکن و باوه ر وه به شکردن ده سلات (The Share of power) دیرن هه م هاوکاری بکه و نه گه ریج هه وه جه بی مه زاکره بکه. مه زاکره نه ک نه را ده س ژیر گرتن و مامه له وه سه ر مافه گهل جه مگهی یارسان (هویج وه خت جی مامه له نیه)، به لکه م نه را جیختن پلان و به رنامه گهل سیاسی مه خسوس وه جامگای یارسان.

سیاسه ت مه دارگه ل یارسانی خسوسه ن یاران، کادر و رابه ریبه ت سدی بایه س خه م جه مگهی یارسان و مافه گهل ئی جه مگه بی دووچه وه کی له ده ستوو کارگه ل خو هیان قه رار بیه ن و هویج وه خت ناوت نجاهه وه خو هیان بیه ن ک نه را ره سین وه مه نافه گهل شه خسی و مه خسوس جوور رابه رگه ل جو نبش له زمان به موو، مه نافه ی که لان جامگهی یارسان بکه نه قوروانی چووکه کاریگ له یوا هه م دژ دموکراسییه و هه میج دژ پرنسیپگه ل نخلاتی یاریه.

هه ر نه و جووره له تاریف حزبه گهل سیاسی باسکردیم، حزب سیاسی ته قالا که یت وه قه و ل ویر ک بره سینت وه خانگ قودره ت سیاسی و له وه ره به شکردن قودره ت و سامان وه شکل دموکراتیک و هاوسان بووته مه سه له ییگ حیا تی نه را حزب سیاسی. لهیره مه یزور له به شکردن قودره ت یانی به شکردن قودره ت له بانوه نه را خوار و مه یزور یچمان له به شکردن سامان یانی جه مه وکردن و به شکردن داهانگه ل نه قلیم یارسان جوور نمونه وه شکل داد په روه رانه. هه ده ف له ی کاریچه که ومکردن یا نواگرتن له ناهواسانیگه ل، هه ژاری و نه داری و هه رله یوا پیشختن جه مگه له ته مام باوره کانه. نه گه ر روژیگ نه قلیم یارسان بتوانیت وه شکل نۆتونوم یا سه روه خوو جو قرافیایی سیاسی خوئی وه ریوه بووه یت، نه و وه خت بایه س ده سلاته کان لای سیستم خودمودیریته تی نقلیم یارسان بووت نه ک له ده س چهن نه فنه ر مافیا و گهنده ل یا رانتی جوور حوکمه ت نقلیم کوردسان عراق. هه رله یوا سامان و داهانگه ل نقلیم یارسان بایه س لای حوکمه ت خودمختار بووت و بایه س ته مام داهاته کان و خه رجیبه کان وه شکل شه فاف و له ری داتای جی نتوار له ده سه ر مه ردم یارسان و ییکه اته گهل تره گ ناو نقلیم یارسان بووت. لهیره بایه س شه و ق بخه یمنه سه ر مه سه له ییگ نه و یج نه وه سه ک وه ختیگ باس له نقلیم یارسان که یمن مه یزورمان نه وه نیه ک ته نیا که سگه ل یارسانی بایه س له که یکه سیاسییه گه و ژیانینگ شایسته و فه زیله ته مندانه وه قه و ل نه رسته توو، به هه رمه مند بوون، به لکه م مه یزورمان ته مام ییکه اته کان ناو نقلیم یارسانه وه بی له وه رچه ووگرتن تالووقات نتیکی، دینی یا فه رهنگی و قهیره. چووکه سیاسه ت یانی هوونه ر حوکمرانی وه شکل مودرن، سیاسه ت یانی شه فافیه ت و خزمه تکردن وه جه مگه وه ته مام په نگه کانیه وه، نه ک سیاسه تیگ مافیایی و رانتی جوور ده سلات نقلیم کوردسان عراق ک فره تر له ۳۰ ساله جوور دیوه خانه و شرکه ت خانه واده گی ندره ی که ن. ده سه لاتیگ له یوا نه ک ته نییر له دموکراسی و سیاسه ت دموکراتیک ناکه یت به لکه م دو مایی هاوردن وه خود سیاسه ته چووکه ئی جووره له حوکمرانی هه لگر خسوسیاته گهل حوکمرانییگ خاص (A good Governance) نیه.

بی نه و یگه گه زاف بیه م یا دووچار نچاسات بووم، من هاهه سه ر نه و باوه ره ک سیاسه ت مه دارگه ل نقلیم یارسان له شوون رمیان جموری نسلمی له بار شه فافیه ت و تیکووشین دژ وه گهنده لی نه ک بوون وه نونگوو نه را جه مگهی دانگ وه ته مام ییکه اته کانیه به لکه م بوون وه سه رمه شق له سه رایسه ر نیران و کوردسان. وه گیشتی، مه ردم یارسان نه را ره سین وه مافه گهل خو هیان یا ده سلات بایه س وه قه و ل فیلسووف نمریکایی یانی مایکل والزر (Michael Walzer) سیاسیانه فکر بکه نه وه جی باسه سیاسی

هویره وکردن (Thinking Politically) یه کیک وه ناودارترین که تاوگهل مایکل وانزره ک له کوئه باسگهل ناینده مان له سهر نخلاق و سیاست ناماژه وه کاریگه ریگهل ناوبراو له سهر سیاست که یمن.

له ناخر ئی کوئه باسه وهرجه نه ویه که نه نجام باسه که مان پیشکدهش بکه یمن، وه هه وهرجه زانم ک نشاره وه چانش یا گیچه ن گه وریه یه بکه له جه مگه یارسان، نه ویه مهسه نه ی خه مساردی نشتمایه ک بیگوومان ته نیا گرفت به شینگ وه مهردم یارسان نیه به نکهم وه توویل تاریخ و خسوسه له دهه وران مودرن ئی په دیده بیهس وه موشکل گه وریه یه له نوای دموکراسی و سیاست دموکراتیک.

خه مساردی نشتمای (Social Indifference) هرد یارسانی وه پشتیوانی نه ندیشه ی هانا نارینت

فره جار چ له گوفتار و چ له نوویسراوه کانم ره خنه له که سانیگ یارسانی گرم ک نه و قهره هان له فکر مه ناهگهل خودیان و کادر خانه واده یان، که متر نه همیهت وه مهسه نه ی جه مگه یارسان دهن. که سانیگ قهیر موسته قیم له یوا باس کن ک من چویکه خودم نه ساحیو پویل و نه مال، پهس له وهر جه سودی ئی باسگه له مهتره کهم. وه ئی نشتدلالینگ له یوا ناتوانیت هه قیقهت داشتوویت، چویکه ره خنه گهل من نه له روی هه سوودییه و نه هوویج ره بتینگ وه زندهگی شه خسی نوویسه روه دیریت. توانم وه جور نه توه نتراف بکه ک ماده، مال قیلایی و ماشین ناخر سیستم فره لای من نه همیهت نه یریت چویکه چشتکه یه له یوا نه ستاویس وه پیم به خشیت وه نه توانیت بووته بایس نه ویه که ک بووم وه یاریگ وریا له خزمهت جه مگه یارسان. مهسه نه ی خه شبه ختی نه له مالا دوینم و نه ملیاردها کرون سوئی، به نکهم قه نسه فه ی خه شبه ختی لای من ها لای کورینگ ۱۵ سالن، دانایی، قه نه مهگه م، هاز قول، دووگله تایر دووچه رجه و دامه زرانن په یوه ندی وهل ته بیعهت له ری خواردن قه زاگهل گیاهی. ره خنه گهل من سیاسی، جدی و سازندهس و په یوه سه وه که سگه له ک له وه رانوه مهسه نه ی خه یر گشتی و چاره نوویس جه مگه یارسان، خه مساردی نشتمای ننتخاب کردنهس و ناماده نیهن ک جوور یاران ترهگ وه زیفه ی خودیان له وه رانوه جه مگه یارسان داگ جوور په یکه ریگ له جه مگه نسانی، جیوه جی بکه ن. نه لان شایهت ئی سوناهه دورس بووت ک سازمان سیاسی چ ره بتینگ وه خه مساردی نشتماییه دیریت؟

نه را جووادایی وه سوناهه هه وه جهس ک پست بوه سیمن وه نوورین هانا نارینت له باوهت خه مساردی نشتمای و نه واقبه کانی. نارینت له ژیر کاریگه ریبه کان وه چه کووشی دژ وه یه هوودییه کان و کاره سات هونوکاست هوویشیت:

نسانه کان ته نیا له وهر نسان بینان هاوسان یا به رابه ر نیهن و که سانیگ هه ن ک ته نیا چشتینگ ک دیرنه ی، نسان بینانه وه ئی له ناو خه یوانه کان خه فن. نیمه ناتوانیم ناو خودم بنه نیمه نسان و هاوزه مان وه ناسانی چه و خودمان بنویقیمن و وه لاینا ره د بیهن. ئی نشتدلال نارینته وه پیمان هوویشیت ک نیمه هاوسان له داگ ناویمن. وه ئی نه سل مه تله ب نه وه سه ک که سانیگ ک له وهر مه ناهگهل شه خسیان نامادهن خه مساردی نشتمای وه قه و ن نارینت هه نوژنن، توانیت چ کاره ساتگه یه یه و گهرد خه یه باریت؟ ته جروه گهل تاریخی له ی باره وه چه وه نیمه هوویشیمن و نیمه ی یارسانی چ جووری توانیمن وه دهرس وه رگرتن له نمونه گهل تاریخی که شتی جه مگه یارسان بسپاریمه دهس ناخوداگهل دانا و خاون فه زیلهت و جی نتوار وه رانوه وه مه و جگهل دهریا و شه وگهل توفانی؟ نیمه چ جووری توانیمن له دهس خه مساردی نشتمای و نه ویین نتماد له به ین یاران ئی جه مگه قوتار بیهن و جارنگ تر له ری خه ریگ خستن له ناو سازمان سیاسی و نه نجه نگهل مه دهنی و حقوق به شهری وه متود مودرن دهفا که رامهت و نه رزگهل یاری و یارسان بکه یمن؟

نه را حالیه یه گیچه له و جوو دان وه سونالگهل بان نوویسه ر ئی کوئه باسه پیشنیار که یت ک ههر یاریگ ته قالا بکه یت ک که تاوه کان هانا نارینت بخه ونیتوه چویکه فره چشت ها له ناو که تاوه کان ناوبریاگ ک توانی نه را جه مگه یه یه جوور یارسان بووت وه نهم خه ریگ خستن و موبارزه له ته مام بواره کان خسوسه له بوار فه نالیهت سیاسیوه. نوویسه ته قالا که یت ک له ناینده یا وه پشتیوانی یاران ترهگ چه ن به شینگ له موهترین که تاوه گهل نارینت وه زوان گورانی له چوارچوو سیمینار یا که لاسگهل نامووشی پیشکدهش بکه ن.

نیسه دواره هه‌ئه‌وگه‌ردیه‌م ئه‌را لای مه‌سه‌ئه‌ی خه‌مساردیی نشتماییی و ئه‌واقبه‌کانیی وهرجه ئه‌وه‌یکه ئه‌نجام ئی کوئه‌باسه پینشکه‌شتان بکریه‌ت.

نارینت، فلیسوف سیاسی نه‌ئمانی-نمیریکیایی خه‌مساردیی نشتماییی جوور یه‌کیک له زه‌مینه‌گه‌ل نورمانیزه‌کردن کارگه‌ل خه‌راو (Normalization of Evil) و سه‌ره‌ه‌ندان ره‌ژیم‌گه‌ل توتالیته‌ر زانست و ناوبریاگ له سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌ بی ک له ده‌وران مودرن، مه‌ردم مانای زنه‌یی له ده‌سیان دانه‌س و دووچار جوورینگ له خوه‌بیگانه‌گی (Alienation) وه قه‌وڵ مارکس هاتنه‌س. وه باوه‌ر نارینت خوه‌بیگانه‌گی بووت وه بایس ئه‌وه‌یکه ک مه‌ردم توخن فه‌نالیه‌ت یا کنش سیاسی نه‌که‌فن و ئی خه‌مساردیه‌ی له به‌ین ئه‌و که‌سگه‌له‌ک نارینت وه (قشر خاکستری) ناویان به‌یت، هاوزه‌مان به‌سته‌ریک دورس که‌ن ئه‌را سه‌ره‌ه‌ندان توتالیته‌ریزم. ناوبریاگ مه‌حاکه‌مه‌ی نایشه‌من له ئورشه‌لیم (Eichmann in Jerusalem) جوور نمونه‌ی تیریتوه‌ ک چ جووری که‌سیک ئادی و بی هکر توانیت بووت وه فاکنه‌ریگ ئه‌را نورمانیزه‌کردن هم کارگه‌ل خه‌راو و هه‌میچ ره‌ژیم توتالیته‌ر. نارنت له ژیر کاریگه‌ریی کاره‌سات هولووکاست و خه‌سارناسی له‌ی باره‌وه‌، وه‌و ئه‌نجامه‌ ره‌سی گه‌نه‌کاریگه‌ل گه‌وره‌ ته‌نیا وه لایه‌ن خه‌راوکارگه‌ل گه‌وره‌وه‌ ئه‌نجام نایریه‌ت ، به‌ئکه‌م وه لایه‌ن که‌سگه‌ل ئادی و بی هکر ک وه‌زیفه‌گه‌ل خوه‌یان بی تفکر عه‌قلانی و ته‌نیا جوور به‌شیک له یه‌ سیستم نه‌نجام ده‌ن، شکل گریت و نایشه‌من نمونه‌ی یه‌کیک له‌و که‌سگه‌له‌سه. نارینت هه‌رله‌یوا جه‌خت له سه‌ر ئه‌و راسیه‌ی که‌یتوه‌ ک خه‌مساردیی نشتماییی و پاسیف بین مه‌ردم یانی قشر خاکستهریی جه‌مگه‌ نه له خه‌یر گشتی فه‌نانن و نه توانن نوا له کارگه‌ل خه‌راو بگرن وه‌لی ئه‌وان وه خه‌مساردیی خوه‌یان زه‌مینه‌ ئه‌را ره‌ژیم‌گه‌ل ته‌مابه‌تخواز یا توتالیته‌ر دورس که‌ن، شوونینگ ک سیاسه‌ت که‌فیته‌ خزمه‌ت ئقتساد و چه‌وپووشی کریه‌ت له حقووق به‌شه‌ر. له نزام توتالیته‌ر و ده‌وران مودرن مه‌ردم دووچار جوورینگ له خوه‌بیگانه‌گی بوون و ره‌سن وه نوقتیه‌یگ ک دی ژیان مانای واقعه‌ی له ده‌س ده‌یت و له‌یوا وه جوورینگ له پووچی ره‌سن. ده‌س ئاخه‌ر مه‌سه‌ئه‌ی له خوه‌بیگانه‌گی بووت وه بایس ئه‌وه‌یکه ئه‌وان وه‌رانوه‌ر وه روویداوه‌گه‌ل نشتماییی و سیاسی چواره‌دووریان خه‌مسارد یا بی ته‌فاوه‌ت بوون. ئه‌را قوتاریین له ده‌س له خوه‌بیگانه‌گی و پووچی، نارینت پا له بان کنشگریی و به‌شداریی سیاسی له فه‌زای گشتی که‌یت، چووکه‌ ئه‌مر سیاسی و نجساس مه‌سولیه‌ت وه‌رانوه‌ر وه روویداوه‌کان هم بووت وه بایس نواگرتن له شه‌رخوازیی و کارگه‌ل خه‌راو و هه‌میچ مانا وه ژیان ده‌یت. وه کوئی، ئه‌را نارینت، خه‌مساردیی نشتماییی ته‌نیا یه‌ په‌دیده‌ی وه‌جووش و خروش نیه‌ به‌ئکه‌م دینامیزم شکلگیریی کارگه‌ل خه‌راو و نزام‌گه‌ل سته‌مکاره‌.

ئه‌لان له‌یره‌ ئی سونائه‌ دورس بووت ک نیمه‌ چ جووریی بتوانیم له ده‌س ره‌ژیم توتالیته‌ر ته‌یران قوتار بیم؟ بیگوومان وه پشت به‌سان وه ئه‌ندیشه‌ی نارینت له سه‌ر مه‌سه‌ئه‌ی سه‌ره‌ه‌ندان ره‌ژیم‌گه‌ل توتالیته‌ر و مانه‌وه‌یان له سه‌ر سه‌نده‌لی قودره‌ت ئه‌رامان ده‌رکه‌فیت ک هه‌ئسووکه‌فتینگ له‌یوا هه‌ئه‌وگه‌ردیه‌ت ئه‌را لای نادانیی سیاسی و نشتماییی له به‌ین قشر خاکستری، قشرینگ ک دی بینه‌س وه مه‌وجودینگ فه‌رمانبه‌ر و ئقتسادیی و ئراده‌ له لیان سه‌نیانسوه‌. نسانگه‌لیگ ک وه‌رانوه‌ر وه روویداوه‌گه‌ل سیاسی و نشتماییی خه‌مسارد بوون و له‌یوا فکر بکه‌نوه‌ ک گره‌ت نسانگه‌ل تره‌گ هوویج ره‌بتینگ وه ئه‌وان و کادر خانه‌واده‌یانوه‌ نه‌یریت، ئه‌و که‌سگه‌له‌ک ته‌نیا فاقد تفکر ئه‌قلانیی به‌ئکه‌م هم به‌رده‌ی نزام توتالیته‌رن و هه‌میچ ئامل کاره‌سانگه‌ل گه‌وره‌ن.

ره‌ژیم توتالیته‌ر ئیران نزیک وه ۴۵ ساله‌ وه پشتیوانی قشر خاکستهریی ئداهه‌ وه کارنامه‌ی پر له جنایه‌ت خوه‌ی داگه‌س. هه‌ر ئی قشره‌ بی وه بایس ئه‌وه‌یکه ک ئی ره‌ژیمه‌ له ده‌س ناخیز ژن، ژیان، ئازادی ئه‌را ده‌وره‌یگ تر قوتاریی بووت. په‌س نسانگه‌ل ئازادخواز بایه‌س وه به‌شدارییان له کنش سیاسی و نشتماییی له فه‌زای گشتی خوه‌یان له ده‌س پووچی، کارگه‌ل خه‌راو و خه‌مساردیی نشتماییی نجات بیه‌ن. ئه‌وان پاسه‌ هان له ناو نزامینگ توتالیته‌ر و هوویج فه‌جه‌ یا ده‌روه‌چینگ ئه‌را حزب سیاسی و نه‌نجه‌نگه‌ل مه‌ده‌نی نیه‌ وه‌لی ناخیز ژینا نیشانی دا ئه‌گه‌ر مه‌ردم سه‌رانسه‌ر ئیران وه‌ل یه‌کا یه‌گرتگ بوون، پمانن ئی ره‌ژیمه‌ وه ده‌س خود مه‌ردم ئه‌مکان دیریت.

په‌یامم نه‌را یارسانگه‌ل ده‌یشت ولات

یاران ده‌یشت ولات و خوسه‌ن جه‌وانگه‌ل یارسانی ناوت له ژیر ویا‌نکه‌ل جورواجوور یا له قین فلانه که‌س یا فلانه نه‌نجه‌ن ک دوچار فه‌ساد مائی و نخلاقی بیه‌س، وهرانوهر وه روویداوگه‌ل سیاسی و نشتمایی خه‌مسارد بوون. مه‌ردم یارسان له ده‌یشت ولات بایه‌س سازمان دموکراتیک یارسان(سدی) وه یانه، مائی یا جه‌م سیاسی خو‌هیان بزائن و وه په‌یوه‌س بین وهی سازمانه هه‌م بوون وه کنشگه‌رگه‌ل سیاسی و هه‌میج له بار مائی، مه‌ننه‌ویی و هه‌ر بواریگ ک له ده‌سیان تیت، پشت سازمان خو‌هیان بگرن. نیمه ناتوانیمن گله‌یی له که‌س و لاینگه‌ل تره‌گ بکه‌یمن نه‌گه‌ر خو‌ه‌مان ناماده نه‌ویمن له ناو ناگورا یا جه‌م سیاسی یارسان له ده‌ور یه‌کتر جه‌مه‌ویمن. من ناره‌زوو دیرم ک هه‌ر فه‌ردینگ یارسانی جوور یه‌هوودبیه‌کان بوون وه خاون علم و دانش و سروه‌ت و سامان وه‌ئی ئی علم و سامانه چ فایده‌ییگ دیریت نه‌گه‌ر نه‌خه‌یمه‌ی خزه‌مت خه‌یر گشتی؟

له گیشتی موهمتر داوا له جه‌وانگه‌ل یارسانی که‌م ک وه هاتن خو‌هیان نه‌را سه‌ف سازمان، هه‌م وه‌زیفه‌ی خو‌هیان وهرانوهر وه جه‌مگی داگ نه‌نجام بیه‌ن وه هه‌میج توانایگه‌ل علمی خو‌هیان بجه‌نه خزه‌مت سازمان و جه‌مگی یارسان. بیگوومان یه‌کیک له ده‌لیگه‌ل پاراستن که‌رامه‌ت جه‌مگی یارسان ها له گره‌وه به‌شداری نه‌سل جه‌وان له بواری سیاسیا. نه‌وان ته‌نیا ناینده‌ی جه‌مگی یارسان نیه‌ن به‌تکه‌م ناخیز ژن، ژیان، نازادی سابتی کرد نه‌گه‌ر قشر خاکستری واز له خه‌مساردی نشتمایی خو‌هیان بارن، پمان ره‌ژیم توتالیته‌ر ته‌یران وه ده‌س نه‌سل جه‌وان نه‌مکان دیریت.

نه‌نجامگه‌ل کوئه‌باس

نیسه له شوون سه‌فه‌ریگ دوویر و دیرت له سه‌ر زه‌روه‌ت حزب سیاسی هه‌ر له زه‌مان شکلگیری شه‌وراکان یا جه‌مه سیاسییه‌کان له ده‌وران یونان باستان و شکلگیری یه‌کمین ته‌جره‌وی دموکراسی و دامه‌زرانن حزبگه‌ل سیاسی له ده‌وران موډرن و هه‌میج دامه‌زرانن سدی جوور رسپوونسیگ تاریخی نه‌را ده‌فا له حقوق جه‌مگی یارسان له ته‌مام بواره‌کان، وه‌خت نه‌وه هاتگه‌س ک وه جووادایین وه سوئال ژیر، نه‌نجام ئی کوئه‌باسه پیشگه‌ش بکه‌یمن:

نه‌را چه جه‌مگی یارسان هه‌وه‌جه وه سازمان سیاسی دیریت؟

وه پشت به‌سان وه نتوری و فاکته‌گه‌ل ئی کوئه‌باسه، وهی نه‌نجامه ره‌سیمین ک جه‌مگی یارسان وه‌خاتر ده‌لیگه‌ل خوار هه‌وه‌جه وه سازمان سیاسی جوور رسپوونسیگ تاریخی و دیالکتیکی دیریت:

جه‌مگی یارسان، جوور جه‌مگییه‌گ له‌ته‌مه‌خواردگ و نه‌قه‌لیه‌ت نه‌را پاراستن مه‌وجودیه‌ت خودی هه‌وه‌جه وه کنش سیاسی دیریت وه قه‌ول نارینت و نه‌را خو‌ه‌ریکخستن له ته‌مام بواره‌کان هه‌وه‌جه وه سازمان سیاسی دیریت. ته‌جره‌وه‌گه‌ل تاریخی وه پیمان هوویشن ک یه‌کیک له گه‌وره‌ترین فاکته‌ره‌کان نه‌را پاراستن که‌رامه‌ت و نه‌رزشگه‌ل جه‌مگی یارسان وهرانوهر وه خه‌ته‌راتگه‌ل نه‌لان و ناینده، وجود سازمانینگ سیاسییه جوور سدی ک بتوانیت له ری یاران و کادره‌کانیوه سکان که‌شتی سیاسی یارسان له وهرانوهر مه‌وجه‌گه‌ل ده‌ریا رابه‌ری بکه‌یت. سازمان سیاسی نه‌را جه‌مگی یارسان هه‌وه‌جه‌ییگ تاریخییه تا فه‌رد یارسانی بتوانیت له سه‌ف سازمان بوومی خودی و جوور یارسانی ده‌فا له جه‌مگی یارسان و مافه‌کانی بکه‌یت، نه‌ک جوور ئیرانییک، کوردینگ، شاروه‌ندیگ قه‌ری یا ته‌ره‌فدار سازمانگه‌ل حقوق به‌شهری.

جه‌مگی یارسان وه قه‌ول نه‌ره‌ستوو نه‌را په‌سین وه سه‌ناده‌ت و ژیانینگ شایسته و فه‌زیه‌ته‌مندانه، هه‌وه‌جه وه حیوان سیاسی دیریت و له هه‌لوومه‌رج نه‌لان نوویسه‌ر ئی کوئه‌باسه و یاران دانتر له من، حیوانگه‌ل سیاسی جه‌مگی یارسانن ک گه‌وره‌ترین هه‌ده‌فیان پاریزگاری له جه‌مگی یارسان و په‌سانن ئی جه‌مگه وه خو‌ه‌شبژیویی و ژیانینگ شایسته‌س.

نه‌را به‌شکردن که‌یک سیاسی و به‌شداری له نه‌هاده‌گه‌ل قودره‌ت چ له سه‌تج ناو‌خوویی، نقلیمی و نه‌ته‌وه‌یی یا حوکه‌مت فدرالی، هه‌وه‌جه وه سازمان سیاسی دیریمین. سدی له‌ی ده‌ورانه وه که‌مترین نه‌مکانات شان داگه‌سه ژیر بار

مه‌سولیه‌تینگ تاریخی وه‌لی ئه‌را فورموئه‌کردن خواسته‌کان جه‌مگه‌ی یارسان له‌ سه‌رانسه‌ر ئی‌ران هه‌وه‌جه وه‌ ئه‌وه دیریم‌ن ک یاران تره‌گ له‌ ته‌یران، قه‌زوین، ته‌بریژ، میان‌دواب و ئورومیه وه‌ هه‌ر شکلیگ ئه‌رایان کریه‌ت بوون وه‌ پشتیوانی سازمان خوه‌یان(س‌دی) و له‌ نوویسان به‌رنامه‌ی سیاسی س‌دی ئه‌را مه‌سه‌ئه‌ی جه‌مگه‌ی یارسان بوون وه‌ خا‌ون شوون و ئوون.

هه‌ر ئه‌و جووره باس‌کردیم‌ن په‌ده‌یده‌ییگ وه‌ ناو دموکراسی وه‌ بی‌ جزوور حزبگه‌ل سیاسی ئمکان نه‌یریت و هه‌ر وه‌ی بوونه‌وه ئه‌را نه‌وه‌یگه مه‌ردم یارسان کاریگه‌ری خوه‌یان له‌ سه‌ر پرووسه‌ی دموکراتیزاسیوون له‌ ئی‌ران په‌سا-جه‌هووری نسلا‌می دا‌بنه‌ن، هه‌وه‌جه وه‌ سازمان سیاسی دیرین.

له‌ ده‌وران مو‌درن حزبگه‌ل سیاسی ته‌نیا ماشینیگ ئه‌را هه‌ساوکردن ده‌نگه‌کان نیه‌ن، به‌ئکه‌م نا‌زادی و ریزگرتن له‌ قانون و که‌رامه‌ت نسانی ها له‌ گه‌رو حزبگه‌ل سیاسی، چو‌یکه دموکراسی وه‌ بی‌ حزب سیاسی مانا نه‌یریت و له‌ راسییا نا‌زادیج وه‌بی‌ شکلگیری دموکراسی ئمکان نه‌یریت. له‌ ولاتیگ ک دموکراسی وه‌ مانای حاکمیه‌ت یا ده‌سلات مه‌ردم حوکم بکه‌یت، مه‌ردم بوون وه‌ شاروه‌ندگه‌ل مه‌ده‌نی و له‌یوا نا‌ماده‌ن ریز له‌ قانون و حقوق به‌شه‌ر بگرن. په‌س ئه‌را نه‌وه‌یگه مه‌ردم یارسان جوور ته‌مام پیکهاته‌کان تره‌گ له‌ دموکراسی، نا‌زادی و قانون به‌هره‌مه‌ند بوون، هه‌وه‌جه وه‌ سازمان سیاسی دیرن.

ته‌جروه‌ی وه‌چه‌وکووش کردن یه‌هوودیه‌کان له‌ قه‌رن بیسم و ده‌یان کاره‌سات تره‌گ له‌ قه‌رن بیست و یه‌کم و خسوسه‌ن وه‌چه‌کووش کردن ئیزده‌یه‌یه‌کان جوور تازه‌ترین نمونه، وه‌ پیمان هوویشیت ک جه‌مگه‌ییگ ئه‌گه‌ر نه‌توانیت جوور خوه‌ی بووت وه‌ خا‌ون قودره‌ت جه‌وه‌ری و ده‌فای مه‌شروع، هوویج که‌سینگ نا‌ماده نیه وه‌ گشت قیمه‌تینگ نه‌ ده‌فا له‌ لیت بکه‌یت و نه‌ خوه‌ی ئه‌را تو‌فه‌دا بکه‌یت. ئه‌وه‌یکه که‌مه‌ر یه‌هوودیه‌کان نه‌ئمان و شوونه‌کان تر له‌ قه‌رن بیستم شکان ئه‌وه بی‌ ک ئه‌وان له‌یوا فکر کردنه‌وه ک که‌س کاره ئه‌وان نه‌یریت چو‌یکه ئه‌وان شاروه‌ند نه‌ئمانی، نه‌ستانی و قه‌یره‌ن. وه‌لی کاره‌سات هو‌لووکاست نه‌تیجه‌ییگ وه‌په‌چه‌وانه له‌ تاریخ به‌شه‌ریه‌ت سه‌بت کرد. یا له‌ قه‌رن بیست و یه‌کم زوورم ئیزده‌یه‌یه‌کان له‌یوا فکر کردنه‌وه ک ئه‌وان هان له‌ ناو نقلیم کوردسان و حزبگه‌ل فاسد و ناسیونالیستی نفراتی توانن ئه‌وان له‌ وه‌رانوه‌ر جه‌هاد نسلا‌می وه‌ لایه‌ن (داعش) وه‌ پیا‌ریژن، وه‌لی ئیمه‌ دیم‌ن ک چ جووری له‌ وه‌رچه‌وو مه‌ردم ئه‌هل ته‌سه‌نون کورد و رابه‌ره‌ خائن و فاسده‌کانیان، قودره‌تگه‌ل نقلیمی و هاوده‌س داعش و هه‌رله‌یوا ئمریکا جوور دامه‌زرتنه‌ر داعش، وه‌چه‌کووشیان کردن. پرسیار بنه‌ره‌تی ئیه‌سه ئه‌گه‌ر نا‌زیسم یه‌ جار تره‌گ له‌ قه‌رن بیست و یه‌کم جوور ده‌وران جه‌نگ دوویم جه‌هانی سه‌ر هه‌ئیه‌توه. توانیت بوویچک ترین مو‌شکل ئه‌را فه‌ردیک یه‌هوودی دورس بکه‌یت؟

جواو ئی سو‌ئاله نه‌خه‌یره، چو‌یکه یه‌هوودیه‌یه‌کان وه‌ ده‌رس وه‌رگرتن له‌ کاره‌سات هو‌لووکاست خوه‌یان له‌ چوارچوو ده‌وله‌ت ئسرائیل له‌ سه‌ر خاک و خوین مه‌ردم فلس‌تین دامه‌ززانن و نه‌لان دی هه‌ر فه‌ردیک یه‌هوودی له‌ سایه‌ی ده‌وله‌تینگ وه‌ ناو ئسرائیل ک من ره‌خنه‌ی فره‌ییگ له‌ ئی دیرم، ئحساس نه‌مینه‌ت که‌یت و که‌رامه‌تی پارزییاگه‌س. وه‌لی وه‌داخوه ئیزده‌یه‌یه‌کان خا‌ون ئی ئمکاناته نیه‌ن و هه‌م‌رائ نه‌وینه‌س وه‌ خا‌ون حزبیگ سیاسی و سه‌روه‌خوو و هه‌ر ئی کاریچه‌ بیه‌س وه‌ بایس نه‌وه‌یکه ک ئی جه‌مگه‌ چاره‌نوویس خوه‌ی سپاردگه‌س وه‌ میرینگ کاریزماتیگ، په‌ره‌ستگای لالش و باوه‌رگه‌ل مه‌ئنه‌ویی و عرفانی تا سازمان سیاسی.

وه‌ خوه‌شیه‌ جه‌مگه‌ی یارسان فره وه‌ خاسی له‌ تاریخ خوه‌یان و کاره‌ساتگه‌ل وه‌رین ده‌رس وه‌رگرتنه‌س و یاران وه‌ دامه‌ززانن س‌دی، خوه‌یان ئه‌را خه‌یر و شه‌ر یا هه‌م ناشتی و هه‌م ده‌فای مه‌شروع و هه‌م رقابه‌تگه‌ل دموکراتیک و پارلمانی نا‌ماده کردنه‌س ک بی‌گوومان ره‌سین یاران وه‌ سه‌تجیک له‌یوا له‌ دانایی سیاسی، خودنا‌گاهی و خوه‌یناسین نه‌تیجه‌ی فره‌تر له‌ ۱۲۰۰ سا‌ن مو‌بارزه و تی‌کووشینه.

وه گشتی جهمگهی یارسان هه وهجه وه سازمان سیاسی دیریت تا بتوانیت هم له سهر بریارگهل سیاسی وه نهف مهردم یارسان کاریگهیری داشتوویت و ههمیج بووت وه نهکتوریک نهرا چارهسهر کردن گیچهنگهل سیاسی، نشتمایی، نفتسادی، فهرهنگی و قهیره. له ناو نزامیگ دموکراتیک دوران تاقه شهخس یا شهخس کاریزماتیک، براکهوره و ناقا وهسهر چووت و جهمگهی یارسان نهرا رهسین وه ژیانینگ شایسته هه وهجه وه رابهریهت هاویهش (ژنگهل و پیاگهل)، جهوانگهل و وه گشتی کهسگهل دانا و کارناس دیریت تا هم له نقلیم یارسان و ههمیج له سهتج کوردسان و نیران بتوانن سیاست یارسانی مههاندسی بکهن. نهرا رهسین وهی هدهدهه بایهس ههر فهدیگ ک خودی وه یارسانی بزانتیت، جوور یارسانی دهفا له مافهکان یارسان بکهیت نهک له ژیر ناوگهل ترهگ. له گشتی موهمتر له شوون پهیمان جمهوری نسلامی نیران، کهلان شار کرماشان بایهس بووت وه ناوهند سیاستگوزاری یاران و تیم یارسان بایهس وه بهرنامهریزی مودرن و نهقلانی خودیان برهسننه ههر یارسانیگ ههر له تهیران تا رهسیتته ماکوو. پهس نهرا رهسینمان وهی هدهدهف نستراتیژیکی هه وهجه وه سازمان سیاسی دیریم ک له شهرایهت نهلان سدی ئی مهسنولیهت تاریخییه گرتگهسه وهدهسهی خودی. یاران سدی بایهس له شوون کونگره بهش نامووزش و میدیایی خودیان وه زوان فارسی برهسننه بهرترین سهتج نهرا نهوهدیکه بهرنامهی سیاسی سدی نهرا جهمگهی یارسان برهسیتته تهمام یارسانیهکان وهبی دووچهوهکی یا له وهرچهووگرتن زوان، فهرهنگ یا جوقرافیایی سیاسی. یاران سازمان بایهس نوتاقیک فکری داشتووین و له سهر جوقرافیایی سیاسی یارسان، مهسهتهی ژنوپولتیک یارسان، مهنتهقهی حائل (Buffer Zone)، شناسایی دووس و خاران یارسان و تهمام شوون و نههادگهل نستراتیژیکی خسوسه کرماشان، دهس بکهن وه مینهوانی علمی. نهرا جیخستن کاریگ لهیوا سازمان بایهس له شوون کونگره ههفتم ئی ماموریتهه بسپارتهه تیمیگ له کارناسگهل یارسانی ک له مودهت دوو سال بتوانن له سهر تهمام بهشگهل جهمگهی یارسان له ناو ولات تاقیقات مهیدانی نهنجام بیهن و له شوونی له کونگره ههشتم گوزارش کارگهل خودیان پیشکش وه کونگره بکهن. نیمه نهگهر نهتوانیم ئی کاره بکهیم پهس ناوت ناو خودمان بنهیمه سازمان سیاسی و مودرن. نوویسه له وهدر مهسهتهی نهمنیهتی و حساس بین ئی مهسهته وه ههوهجه نازانتیت وه قوولی بچووته ناو ئی فازه وهلی له شوون و مهکان خودی ئی کاره جوور پروژهیگ سیاسی- نهمنیهتی پیشکش وه کونگره ههفتم سدی یا نهو کهسگه له ک دهنگ نتماد کونگره وهرگرن، کریهت.

سهرچهمهکان

Arendt, Hannah (2017). *The origins of totalitarianism*. [London]: Penguin Books

Arendt, Hannah (2018). *The human condition*. Second edition. Chicago: University of Chicago Press

Aristoteles (2013). *Aristotle's Politics*. Second edition. Chicago: The University of Chicago Press

Carter, Neil, Keith, Daniel, Sindre, Gyda M. & Vasilopoulou, Sofia (red.) (2023). *The Routledge handbook of political parties*. London: Routledge

Caramani, Daniele (red.) (2014). *Comparative politics*. Third edition. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press

Heywood, Andrew (2019). *Politics*. Fifth edition. London: Macmillan International Higher Education/Red Globe Press

Salīmī, Amīr (1403). *Hazār va yak vāchah: jild-i avval*. Chāp-i avval Kista: Kitāb-i Arzān

Shakibi, Zhand (2019). *Pahlavi Iran and the Politics of Occidentalism : The Shah and the Rastakhiz Party*
[Elektronisk resurs].

Max Weber, "Class, Status, and Party

<https://bpb-us->

[e2.wpmucdn.com/sites.middlebury.edu/dist/d/2396/files/2010/09/Weber-Class-Status-Party.pdf](https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/sites.middlebury.edu/dist/d/2396/files/2010/09/Weber-Class-Status-Party.pdf)

اعلامیه سازمان ملل متحد درباره حقوق مردمان بومی (بومیان)

https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Persian.pdf

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

https://www.shora-gc.ir/files/fa/news/1398/9/21/4354_236.pdf